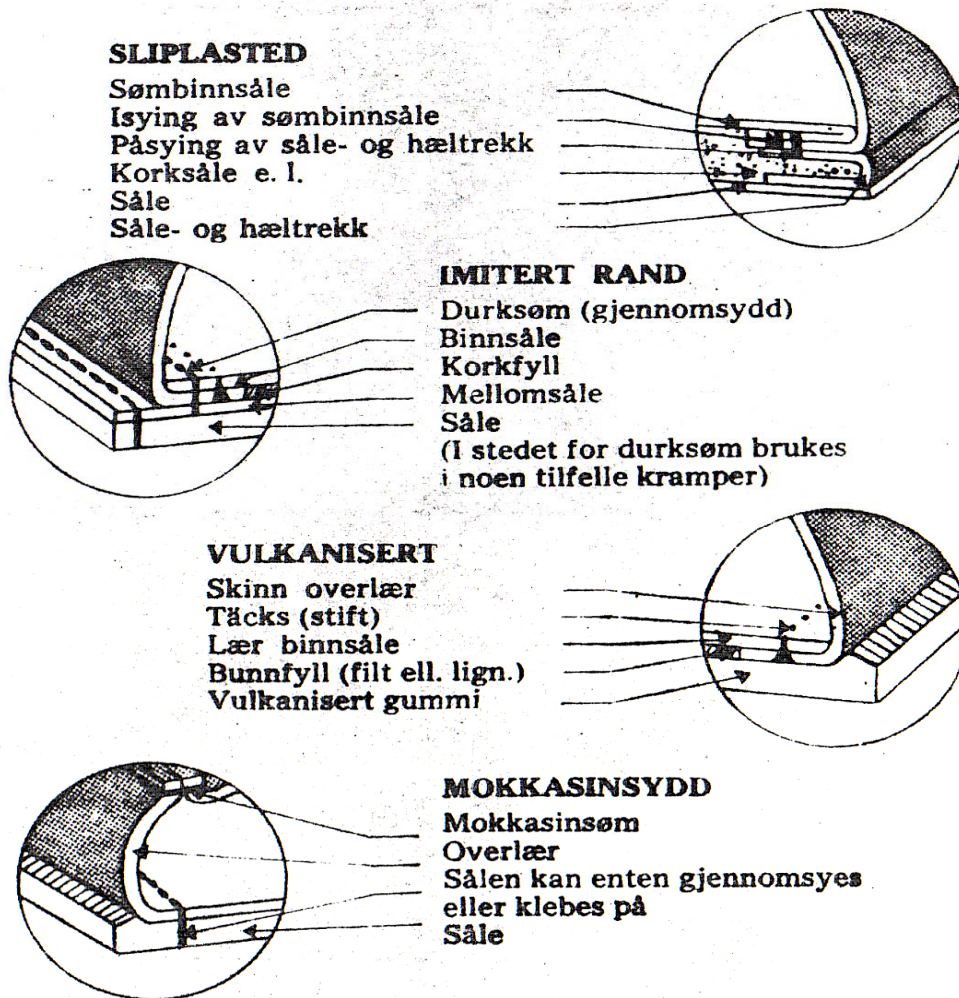

Enklere å være forbruker?

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og
Kvalitetsmerking og Varefaktakomiteen, 1954-1969

Av Anders Persson

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Høsten 2007

Illustrasjonen på forsiden er hentet fra vedleggene til varedeklarasjonene for skotøy som ble lansert i 1960.

Forord

Utgangspunktet for denne masteroppgaven var et ønske om å undersøke et felt innenfor forbruksforskning. Startpunktet for denne masteroppgaven var å undersøke amerikansk innflytelse på det norske forbrukersamfunnet. Det viste seg å være en vanskelig problemstilling innenfor rammen av en masteroppgave, noe jeg fant ut etter å ha lest en del årganger blant annet av *Allers* og *Det norske ukeblad* fra 1950- og 1960-tallet. I kildearbeidet leste jeg imidlertid også utgaver av *Forbrukerrapporten* fra samme tidsrom. Dette ansporet en interesse for Forbrukerrådets virksomhet i den første tiden etter opprettelsen i 1953. Dessverre viste det seg etter hvert at store deler av rådets arkiver fra 1950-tallet etter alt å dømme har gått tapt, noe som selvfølgelig gjør Forbrukerrådet til et vanskelig analyseobjekt for en masteroppgave i historie. Sent på høsten 2005 fant jeg endelig et fyldig arkiv innenfor et tema som interesserte meg: Varefaktakomiteens arkiv på Riksarkivet.

Resultatet av arbeidet med dette arkivet er denne masteroppgaven, *Enklere å være forbruker? – Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Varefaktakomiteen, 1954-1969*. Det har vært et spennende og morsomt arbeid, men å skrive en masteroppgave er en omfattende prosess. Det er flere som skal ha takk for å ha gjort hjulpet meg i dette arbeidet. Først vil jeg nevne min veileder Even Lange, som har bidratt med gode faglige innspill og mye entusiasme for prosjektet. Inger Hilde skylder jeg en kjempetakk for å ha lest gjennom teksten i slutfasen og kommet med konstruktive tilbakemeldinger. Det samme gjelder for Trine, som har sørget for at det er færre skrivefeil her enn det ville vært uten hennes hjelp. Den samme Trine og Øivind skal også ha en stor takk for iherdig innsats i selve trykkeprosessen av denne oppgaven.

Så bør også mine foreldre takkes, som har støttet meg hele veien og bidratt til å gjøre studenttilværelsen lettere.

Til slutt en takk til Linda. Hun har gitt mye moralsk støtte, noe som har vært tiltrengt fra tid til annen. Hun har diskutert tanker og ideer om oppgaven med meg, noe som har vært viktig for meg. Til slutt i dette arbeidet har hun stått på for å få oppgaven i mål, både med språklige og faglige innspill, og med praktiske gjøremål.

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1. INNLEDNING	- 1 -
BAKGRUNN FOR PROBLEMSTILLING	- 1 -
PROBLEMSTILLING	- 3 -
TIDLIGERE FORSKNING	- 4 -
ETTERKRIGSTIDENS FORBRUKER	- 7 -
BEGREPSAVKLARINGER.....	- 8 -
KORT OM KOMITEENS OPPBYGNING OG FINANSIERING	- 9 -
<i>Medlemmer og organisasjonsform.....</i>	- 9 -
<i>Finansieringen.....</i>	- 12 -
KILDER	- 13 -
FRAMSTILLINGENS DISPOSISJON	- 14 -
KAPITTEL 2. BAKGRUNNEN FOR OPPRETTELSEN AV HOVEDKOMITEEN FOR VAREDEKLARASJONER OG KVALITETSMERKING.....	- 16 -
OM FORBRUKERNES VANSKELIGHETER MED Å VELGE RETT	- 16 -
<i>"Kjøper De katta i sekken?" .....</i>	- 16 -
<i>Et marked fylt av skrap og svindelartikler? .....</i>	- 18 -
<i>Nye varer kommer til .....</i>	- 19 -
<i>Varemerking som løsning .....</i>	- 20 -
OPPRETTELSEN AV HOVEDKOMITEEN FOR VAREDEKLARASJONER OG KVALITETSMERKING.....	- 22 -
<i>Forbrukerrådets arbeid med varemerkingsspørsmålet.....</i>	- 22 -
<i>Om Forbrukerrådets ønske om kontroll over varemerkingsarbeidet.....</i>	- 24 -
OPPRETTELSEN AV HOVEDKOMITEEN FOR VAREDEKLARASJONER OG KVALITETSMERKING – ET VIKTIG, UAVKLART SPØRSMÅL	- 26 -
KAPITTEL 3. 1954-1957: MOT LANSERINGEN AV VAREFAKTA	- 28 -
ARBEIDSFORDELING OG ORGANISERING	- 28 -
DEN LANGE VEIEN FRAM MOT LANSERINGEN AV VARER MED VAREFAKTA	- 29 -
UTFORMINGEN AV DEKLARASJONSMERKET.....	- 32 -
KAN ADMINISTRATIVE PROBLEMER FORKLARE KOMITEENS LANGSOMME ARBEID?	- 35 -
LANSERINGEN AV VAREFAKTA OG OPPLYSNINGSKAMPANJEN	- 38 -
1954-1957: EN VANSKELIG START FOR KOMITEEN	- 42 -
KAPITTEL 4. 1958-1964: FRA OPTIMISME TIL STAGNASJON.....	- 44 -
GODE RESULTATER AV KOMITEENS ARBEID	- 45 -
DET NORDISKE SAMARBEIDET OM VAREDEKLARASJONER	- 47 -
<i>De andre nordiske varemerkingsorganene .....</i>	- 47 -
<i>Temaer for de nordiske varedeklarasjonskonferansene og resultatene av samarbeidet.....</i>	- 50 -
ØKONOMISKE PROBLEMER SINKER KOMITEENS ARBEID, 1960-1964	- 53 -
MANGLENDE INTERESSE BLANT FORBRUKERNE FOR VAREFAKTA.....	- 55 -
1958-1964: KOMITEENS PROBLEMER MED Å OPPNÅ GODE RESULTATER	- 57 -
KAPITTEL 5. 1965-1969: VAREFAKTAKOMITEEN UT AV MØRKET?	- 59 -
FORBRUKERNE OG VAREFAKTA – NYTT SATSNINGSOMRÅDE	- 60 -
FÆRRE FIRMAER VELGER VAREFAKTA	- 62 -
ØKONOMIEN – FORTSATT ET PROBLEM FOR VAREFAKTAKOMITEEN.....	- 63 -
LOV OM MERKING AV FORBRUKSVARER	- 66 -
<i>Omorganiseringen av Varefaktakomiteen i forbindelse med lov om merking av forbruksvarer.....</i>	- 70 -
BEDRE ØKONOMI, FLERE VAREDEKLARASJONSFORMULARER.....	- 72 -
SELVGRANSKNING I FORBINDELSE MED OMORGANISERINGEN AV KOMITEEN	- 73 -
1965-1969: EN KOMITÉ I ENDRING	- 77 -
KAPITTEL 6: KOMITEEN OG FORBRUKERRÅDET	- 80 -

DET ADMINISTRATIVE BRUDDET MELLOM FORBRUKERRÅDET OG KOMITEEN	- 81 -
FORBRUKERRÅDET LAR SAKEN LIGGE	- 84 -
KOMITEENS FORSØK PÅ Å FÅ ØKONOMISK STØTTE FRA DEPARTEMENTET FOR FAMILIE- OG FORBRUKERSAKER.....	- 86 -
FORBRUKERRÅDET TAR NYTT INITIATIV	- 88 -
OMORGANISERINGEN AV VAREFAKTAKOMITEEN OG SLUTTEN PÅ KONFLIKTEN.....	- 90 -
FORBRUKERNE – KONFLIKTENS TAPERE	- 91 -
EN POLITISK KONFLIKT? OM ÅRSAKENE OG KONSEKVENSENE AV KONFLIKTEN MELLOM FORBRUKERRÅDET OG KOMITEEN	- 94 -
KAPITTEL 7. KOMITEEN OG FORBRUKERNE: VAREMERKINGENS UTFORMING OG INNHold – OG FORBRUKERNES REAKSJONER PÅ DEN.....	- 98 -
VAREDEKLARASJONER OG KVALITETSMERKING.....	- 99 -
DE FØRSTE VAREDEKLARASJONENE	- 102 -
MER INNHOLDSRIKE MATVAREDEKLARASJONER.....	- 105 -
FLERE DETALJRIKE VAREDEKLARASJONER.....	- 106 -
ET BILDE AV ”DEN RASJONELLE FORBRUKEREN”?	- 110 -
FANTES ”DEN RASJONELLE FORBRUKEREN”? – OM FORBRUKERNES REAKSJONER PÅ VAREFAKTA.....	- 112 -
VAREFAKTA – ET SLAG I LUFTA?	- 117 -
VAREDEKLARASJONENE OG FORBRUKERNE – KOMITEENS STØRSTE PROBLEM?	- 118 -
KAPITTEL 8. ENKLERE Å VÆRE FORBRUKER? – AVSLUTTENDE TANKER.....	- 121 -
KILDER.....	- 127 -

Kapittel 1. Innledning

”Enklere å være forbruker,” slo VG fast i en overskrift 6. september 1957.¹ På et informasjonsmøte på Scala kino hadde Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking dagen før lansert de første varene med Varefakta – komiteens eget deklarasjonsmerke. Det nye med varefaktadeklarasjonene ifølge *Aftenposten*, som også ga saken betydelig plass, var at de var ”objektive og saklige” og basert på ”fastlagte normer [...] gitt av en helt nøytral instans”.² Deklarasjonene skulle derfor gi forbrukerne mulighet til å sammenligne ulike varer, og dermed gjøre det enklere å velge varer ut fra egne behov og ønsker.

Forbrukernes problemer med å velge rett vare hadde vært et framtrødende tema i etterkrigstidens offentlige debatt om forbrukerspørsmål. Forbrukerspørsmål fikk på starten av 1950-tallet langt større politisk oppmerksomhet enn tidligere. Dette resulterte blant annet i opprettelsen av Forbrukerrådet i 1953. En av Forbrukerrådets viktigste oppgaver var å arbeide for økt bruk av opplysende varemerking for å forenkle forbrukernes valg av varer. Forbrukerrådet tok derfor initiativ til opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, som ble opprettet i 1954 som et samarbeidsorgan mellom representanter for forbrukerne, produsentene, handelsnæringen og forskningen. Denne masteroppgaven undersøker Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, som i 1965 endret navn til Varefaktakomiteen, og dens virksomhet i perioden 1954-1969.

Bakgrunn for problemstilling

Trond Bergh skriver i *Vekst og velstand – norsk politisk historie 1945-1965* at den økonomiske politikken i mellomkrigstiden var preget av klassiske idealer med en ”forsiktig og begrenset tilrettelegging som hovedingrediens”, til tross for den ”rivende utvikling innen den økonomiske teori” som mellomkrigstidens økonomiske krise hadde utløst. Det var først etter krigen at den teoretiske revolusjon forplantet seg over i den praktiske økonomiske politikken, med det resultat at den ”passive – tilretteleggende – stat definitivt ble erstattet av en mer aktiv stat med et kvalitativt nytt og utvidet ansvarsområde”.³

Forbrukersektoren ble et av de nye ansvarsområdene for staten. Før andre verdenskrig var den offentlige forbrukerpolitikken så marginal at det er vanskelig å snakke om en

---

¹ VG, 6/9-1957.

² *Aftenposten*, 6/9-1957.

³ Bergh, Trond og Helge Pharo (red.) (1977):15-16.

offentlig forbrukerpolitikk i det hele tatt. Forbrukernes interesser ble forsøkt ivaretatt først og fremst gjennom private tiltak. Forbrukersamvirkene gjennom hovedorganisasjonen Norges Kooperative Landsforening (NKL) var det klart største og viktigste av disse.

I etterkrigstiden kom altså et radikalt skifte på dette området. Fra ulike grupperinger – ikke minst fra forskjellige kvinneorganisasjoner – kom det krav om at politiske organer burde legge til rette for en enklere hverdag for forbrukerne. Forbrukerspørsmål kom for alvor i offentlighetens søkelys gjennom debatten om pris- og rasjonaliseringslovene på starten av 1950-tallet, hvor forbrukerne og lovforslagenes konsekvenser for denne gruppen sto i sentrum.

Pris- og rasjonaliseringslovforslagene, som la opp til en utstrakt dirigering av det private markedet fra statlig hold, med muligheter for å sette minimums- og maksimumspriser og påby masseproduksjon av forbruksvarer for å sikre forbrukerne billige og gode varer, ble til slutt likevel ikke lagt fram for Stortinget. I stedet la regjeringen fram et utvannet forslag til en prislov – som ble vedtatt – mens rasjonaliseringslovforslaget ikke ble fremmet for Stortinget.⁴ Regjeringen søkte istedenfor andre måter å sikre at forbrukernes interesser ble ivaretatt. Opprettelsen av Forbrukerrådet i 1953 var det første institusjonelle uttrykket for bestrebelsene på dette området.

Forbrukerrådet skulle ha flere funksjoner. For det første skulle det være en interesseorganisasjon for forbrukerne, slik at forbrukerne endelig fikk et organ som var noenlunde jevnbyrdig med næringslivets organisasjoner i spørsmål som angikk dem. For det andre skulle rådet arbeide for at forbrukerne ble mer kunnskapsrike i spørsmål som angikk det private forbruk. Slik skulle det bli lettere for forbrukerne å foreta riktige valg og disponere pengene sine bedre. Disse tiltakene var ment å øke forbrukernes makt i det private markedet.⁵

Opprettelsen av Forbrukerrådet i 1953 markerer således starten på gjennomføringen av etterkrigstidens utvidede offentlige forbrukerpolitikk. Et av de første saksområdene Forbrukerrådet begynte å arbeide med var opplysende merking av forbruksvarer. Dette resulterte i opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking 7. desember 1954.

---

⁴ Lange, Even (1998):135.

⁵ Se Tillegg til budsjett-innst. S. nr. 92 (1953).

Problemstilling

I debatten rundt offentlige forbrukertiltak etter andre verdenskrig ble det framsatt mange ulike ideer om hvordan forbrukernes interesser best kunne eller burde ivaretas. Det overordnede temaet for denne framstillingen er nettopp gjennomføringen av offentlig forbrukerpolitikk i de to tiårene etter andre verdenskrig. Et undertema i denne debatten var merking av forbruksvarer. Det er dette temaet som skal belyses nærmere gjennom en undersøkelse av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Varefaktakomiteen i perioden 1954-1969.

I utgangspunktet var ikke Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ved opprettelsen et offentlig forbrukerorgan, men en selvstendig organisasjon bestående av representanter for produsent-, handelsnærings-, forbruker- og forskningsinteressene. Likevel er det fruktbart å anse komiteens arbeid som gjennomføring av offentlig forbrukerpolitikk, da komiteen ble opprettet etter initiativ fra Forbrukerrådet for å løse en av de viktigste oppgavene Forbrukerrådet ble gitt av Stortinget. I vedtaket om opprettelsen i 1953 het det at komiteen skulle innføre merking av forbruksvarer for å gjøre det enklere for forbrukerne å velge rett vare.⁶ Det sentrale temaet for denne framstillingen blir derfor å se nærmere på prosessen rundt innføring av merking av forbruksvarer da dette initiativet skulle omsettes fra teori til praksis.

Hovedspørsmålet er da om komiteens arbeid førte til at det ble enklere å være forbruker i henhold til målsetningen bak opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Dette skal undersøkes på to nivåer: for det første gjennom å se på omfanget av varemerkingen; for det andre ved å se på utformingen av varemerkingen. Analysen av omfanget av varemerkingen hviler på spørsmålene om hvor mange vareområder komiteen utarbeidet varemerkingsnormer for, og i hvor stor grad produsentene var villige til å bli med på den frivillige ordningen med merking av varer.

Forbrukernes holdninger til merkingen vil undersøkes sammen med analysen av utformingen av varemerkingen. De grunnleggende spørsmålene her er hva som kjennetegnet varemerkingen for de ulike vareslagene. Hvilke opplysninger trengte forbrukerne for å gjøre seg opp en mening om kvaliteten på en vare? Og brukte forbrukerne varemerkingen som et hjelpemiddel til å vurdere kvaliteten på varene som var merket, slik intensjonen var?

---

⁶ Tillegg til budsjett-innst. S. nr. 92 (1953):3

De organisatoriske forholdene i komiteen skal også undersøkes. På dette området vil særlig spørsmålet om hvilke problemer og utfordringer komiteen støtte på, stå sentralt. I denne sammenhengen er det spesielt to temaer, som vi vil se var tett knyttet til hverandre, som analyseres. Det ene er komiteens økonomiske situasjon og det andre er komiteens forhold til Forbrukerrådet.

Tidligere forskning

Norsk offentlig forbrukerpolitikk er et tema det ikke har vært skrevet særlig mye om innenfor historiefaget. Den mest omfattende undersøkelsen innenfor emnet er Jannike Hegnes' masteroppgave fra 2006 med tittelen *Fra husmor til forbruker – Striden om Forbruksforskningen 1939-1970*.⁷ I denne framstillingen undersøker Hegnes sammenslåingen av Statens forsøksvirksomhet i husstell og Statens opplysningskontor i husstell til Statens institutt for forbruksforskning og vareundersøkelser i 1970.

Hegnes' utgangspunkt er spørsmålet om hvorfor det tok så lang tid før en ordentlig satsning på forbruksforskning kom i stand i Norge. Hun peker på flere forhold som kan forklare dette, og et som særlig er verdt å legge merke til i sammenheng med denne framstillingen, er at forbruksforskningen ble gjenstand for politisk strid, og mer spesielt at den ble satt i sammenheng med en mer overordnet debatt som var aktuell i etterkrigstiden, nemlig om hvor mye staten skulle blande seg inn i det private markedet. Mens venstresiden ønsket en økt innsats på forbruksforskningen, fryktet de borgerlige partiene at forbruksforskningen ville være et middel for å kontrollere det private næringslivet.

Jannike Hegnes behandler naturligvis også opprettelsen av Forbrukerrådet, og på dette området bygger hun mye på Iselin Theiens artikkel *The Relationship between State and Consumers under Social Democracy: Norway 1945-60*.⁸ Theiens artikkel har vært et viktig bidrag til forståelsen for hvorfor forbrukerpolitiske tiltak ble satt så sterkt på dagsorden i de tidlige etterkrigsårene. Mens det er åpenbart at utvidelsen av hvilke områder som falt innenfor politikkens virkefelt etter andre verdenskrig er en viktig forklaringsfaktor for hvorfor den forbrukerpolitiske sektoren ble så mye større i etterkrigstiden, betyr ikke dette at det var noen automatikk i at dette skulle skje. Theien viser i artikkelen at ikke minst ulike kvinneorganisasjoner var sterke pådrivere for økt politisk engasjement for å verne om forbrukernes interesser. Av særlig interesse er det at Theien peker på at kvinneorganisasjoner

---

⁷ Hegnes, Jannike (2006).

⁸ Theien, Iselin (2004).

med tilhørighet på den politiske høyresiden, som tradisjonelt hadde vært skeptiske til det offentlige muligheter til å ivareta forbrukerinteressene, i etterkrigsårene innså at de statlige myndighetene kunne tjene som nyttige støttespillere på dette området. Kvinneorganisasjonene dannet således en felles front i forbrukerpolitiske spørsmål.

Felles for Jannike Hegnes' masteroppgave og Iselin Theiens artikkel er at de konsentreres rundt prosesser bak den offentlige forbrukerpolitikken. Theien undersøker bakgrunnen for den sterkere satsningen på offentlig forbrukerpolitikk i etterkrigstiden og opprettelsen av Forbrukerrådet, mens Hegnes undersøker hvorfor satsningen på forbruksforskning kom så sent i Norge. Det er således den politiske debatten rundt disse spørsmålene som står i sentrum for analysene, og hvordan forbrukerpolitikken i praksis ble forvaltet er i svært liten grad tema i Hegnes' framstilling og ikke et tema i det hele tatt i Theiens artikkel. Det har det heller ikke vært i noen andre historiske framstillinger i noen større utstrekning. Det er imidlertid dette som er hovedhensikten med denne framstillingen.

Etterkrigstidens offentlige forbrukerpolitikk kan sies å være et undertema for et mer overordnet studiefelt, nemlig etterkrigstidens forbrukersamfunn – eller i det hele tatt utviklingen av forbrukersamfunnet i det moderne Norge. Heller ikke dette området er gjort gjenstand for historiske framstillinger i nevneverdig grad – unntaket er den etter hvert ganske tallrike litteraturen om samvirkebevegelsen og NKL som har sprunget ut av et prosjekt om bevegelsen ved Institutt for samfunnsforskning. Hovedverket blant disse er boken *Organisert kjøpekraft – Forbrukersamvirkets historie i Norge*, redigert av prosjektets leder Even Lange.⁹

Forbrukersamvirket og NKLS virksomhet er et tema det er vanskelig å komme utenom både når forbrukersamfunnets utvikling og utviklingen av den offentlige forbrukerpolitikken i Norge skal undersøkes. Som allerede nevnt var omfanget av den offentlige forbrukerpolitikken svært liten før etter andre verdenskrig, og blant de private tiltakene for å verne om forbrukerinteressene var forbrukersamvirket det klart største. Etter andre verdenskrig møtte imidlertid bevegelsens ambisjoner om å være forbrukernes viktigste interesseorganisasjon konkurranse da de statlige myndighetene gikk sterkere inn for å organisere, verne og opplyse forbrukerne gjennom egne tiltak.¹⁰

Som følge av dette fokuserte NKL i sterkere grad på den kommersielle siden av virksomheten, men som både Heidi M. Sund i hovedoppgaven *Mellom kommersielle krav*

---

⁹ Lange, Even (red.) (2006).

¹⁰ Lange, Even (red.) (2006):242-262.

og ideelle formål – Organisasjonsvirksomhet i NKL 1945-59 og Tonje Leborg i hovedoppgaven *Rikere hverdag – NKLS forbrukeropplysning 1960-69* har vist, fortsatte den kooperative landsforeningen å satse på forbrukeropplysning også i etterkrigsårene.¹¹ Sistnevnte avhandling berører denne framstillingen både i tid og tema. Leborg skriver om NKLS forsøk på å oppdra medlemmene – som forbrukere – til å handle rasjonelt. Dette var på mange måter nettopp det Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen prøvde på, og som denne framstillingen vil vise og som Leborgs hovedoppgave har vist, var det ingen enkel oppgave. Tonje Leborg antyder at det var en betydelig diskrepans mellom hvordan i alle fall deler av de styrende kreftene i NKL ønsket at forbrukerne skulle opptre og i hvor stor grad forbrukerne selv ønsket å gjøre sine valg som forbrukere til gjenstand for rasjonelle vurderinger.¹² Dette er noe som er verdt å huske på, særlig til drøftingen av varemerkingens utforming og forbrukernes reaksjoner på komiteens arbeid i kapittel 7.

Rasjonelt forbruk som et ideal analyseres også i boken *Temmet eller uhemmet – Historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse* av Christine Myrvang, Sissel Myklebust og Brita Brenne.¹³ I kapitlet ”Fra knapphet til overflod – jakten på det rasjonelle massekonsumet” skriver Myrvang at overgangen fra knapphetssamfunnet til overflodssamfunnet – en overgang som i Norge for alvor skjedde i etterkrigstiden – brakte med seg nye problemstillinger knyttet til forbruk: ”I et overflodssamfunn måtte man vite hvordan man skulle unngå å bli ført med den strøme. [...] Her kom kunnskap inn som en viktig faktor. Ved å kjenne sine virkelige behov og klare å orientere seg i vareflommen, skulle den rasjonelle konsumenten navigere seg fram til en god livsførsel basert på velbegrunnede valg.”¹⁴ Som vi skal se i neste kapittel var dette selve grunntanken bak opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking.

Temmet eller uhemmet er den boken som mest inngående drøfter utviklingen av forbrukersamfunnet i det moderne Norge, men da som et kulturelt fenomen. Det er særlig holdninger til forbruk – eller konsum, som forfatterne ville skrevet – som står i sentrum for framstillingen. Et større realhistorisk verk om utviklingen av det norske forbrukersamfunnet mangler således. På dette området er de store oversiktsverkene som – hvis vi holder oss til etterkrigstiden – Even Langes bidrag til Aschehougs norgeshistorie *Samling om felles*

---

¹¹ Sund, Heidi M. (2005); Leborg, Tonje (2005).

¹² Leborg, Tonje (2005):92.

¹³ Myrvang, Christine m.fl. (2004).

¹⁴ Myrvang, Christine m.fl. (2004):288.

mål: 1935-1970 og Berge Furre bidrag til Gyldendals norgeshistorie *Norsk historie 1914-2000: industrisamfunnet – frå vokstervisje til framtidstvil*, den viktigste litteraturen vi har for å danne oss et bilde av hvordan den materielle og økonomiske utviklingen i etterkrigstiden banet veien for oppblomstringen av forbrukersamfunnet.¹⁵

Etterkrigstidens forbruker

Tidsrommet 1945-1965 er hva Berge Furre har kalt ”den gode husmortida”.¹⁶ I dette begrepet ligger i første rekke en beskrivelse av en strukturell realitet, nemlig den kjønnsdelte arbeidsfordelingen innad i kjernefamilien, eller den mannlige forsørgernormen: Mannen arbeidet ute, mens kvinnen – husmoren – arbeidet hjemme. Den mannlige forsørgernormen var ingen nyhet i etterkrigstiden. Som en norm var den debattert allerede mot slutten av 1800-tallet.¹⁷ Med mellomkrigstidens store arbeidsløshet ble problemstillingen ytterligere aktualisert, og den mannlige forsørgernormen ble en politisk målsetning for arbeiderbevegelsen som et middel til å redusere lediggangen.¹⁸

Etter andre verdenskrig falt den kjønnsdelte arbeidsfordelingen – som nå hadde gått fra å være en norm til å være normalt – sammen med et annet strukturelt fenomen, nemlig at flere giftet seg og at gjennomsnittsalderen for inngått ekteskap sank.¹⁹ Dermed økte også antallet husmødre. Gjennom 1950-tallet, som var høydepunktet i ”den gode husmortida”, økte tallet på husmødre i Norge fra 674.000 i 1950 til 745.000 i 1960.²⁰

Den mannlige forsørgernormen innebar at husmoren hadde ansvaret for å forvalte familiens inntekt, noe som naturligvis førte til at det var husmødrene som sto for de fleste innkjøpene. Ifølge en leder i *Arbeiderkvinnen* som sto på trykk i 1952, viste statistikk at 82 prosent av alle forbruksvarer ble kjøpt av kvinner, noe som fikk lederforfatteren til å resonnerer seg fram til en påstand som nok allerede var en godt etablert sannhet: Det var kvinnene som i første rekke var forbrukerne.²¹

I denne framstillingen benevner derfor begrepet forbrukerne i første rekke husmødrene. Dette kjønnspektivet ligger i framstillingen mer som en historisk realitet enn som et analysefelt. Det vil si, det er offentlig forbrukerpolitikk og mer spesielt arbeidet Ho-

---

¹⁵ Lange, Even (1998); Furre, Berge (2000).

¹⁶ Furre, Berge (2000):172.

¹⁷ Se for eksempel Berg, Trine (2006):3.

¹⁸ Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) (1999):263.

¹⁹ Avdem, Anna Jorunn (2001):16.

²⁰ Furre, Berge (2000):172.

²¹ *Arbeiderkvinnen*, nr.9 september 1952.

vedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen gjorde for å gjøre det enklere for forbrukerne å velge rett vare som er analysefeltet denne framstillingen undersøker. At forbrukerne i framstillingens tidsrom i stor grad var husmødre, er i utgangspunktet ikke et sentralt tema.

Dette betyr imidlertid ikke at kjønnsrollemønsteret som her er beskrevet ikke hadde betydning for den offentlige forbrukerpolitikken eller arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen gjorde. Tvert imot, kjønnsrollemønsteret hadde svært mye å si på dette området. Gjennom første halvdel av 1900-tallet ble det å være husmor i stadig større grad sett på som et yrke. I alle fall er det riktig at kvinneorganisasjoner kjempet for at husmødrene skulle anses som profesjonelle hjemmearbeidende.²² Dette medførte også krav om at husmødrene skulle opptre profesjonelt.

Kravet om profesjonalitet gjaldt naturligvis også i rollen som forbrukere, og her ligger en viktig forutsetning for å forstå utvidelsen av den offentlige forbrukerpolitikken i etterkrigsårene og den rollen kvinneorganisasjonene spilte for å få satt emnet på den politiske agendaen. Den offentlige forbrukerpolitikken tok sikte på å legge til rette for at forbrukerne skulle kunne opptre profesjonelt samtidig som den dermed implisitt anerkjente husmødrenes status som profesjonelle forbrukere.

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen henvendte seg gjennom varemerkingen derfor til en forbruker som ikke bare hadde et tydelig kjønn, men som framfor noe annet også hadde én viktig egenskap: Hun var profesjonell. Slik var idealet, i alle fall, og dette danner en viktig forutsetning for å forstå komiteens arbeid og ikke minst varemerkingens utforming, som vi særlig skal se på i det sjuende kapittelet.

Begrepsavklaringer

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking betydde egentlig to ting. For det første benevnte det selve organisasjonen. For det andre benevnte det den formelt øverste instansen i komiteen – komiteens styre, som besto av 24 medlemmer fra 16 organisasjoner og institusjoner, og som normalt møttes én til to ganger i året. Den siste betydningen av begrepet omtales i denne framstillingen som *hovedkomiteen*. Det vil den for enkelhets skyld også benevnes som for tiden etter 1965, da navnet ble endret til *Varefaktakomiteen*.

---

²² Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) (1999):284-288.

Når det gjelder hele organisasjonen omtales den enten i sin helhet som *Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking* og *Varefaktakomiteen*, eller kun som *komiteen*. I de tilfellene *komiteen* betyr noe annet enn dette, går det klart fram i teksten at så er tilfellet.

Varemerking brukes i denne framstillingen som en samlebetegnelse for *varedeklarasjoner* og *kvalitetsmerking*. Forskjellen mellom disse to varemerkingsformene var i utgangspunktet klart tegnet opp. Varedeklarasjonene skulle opplyse om et utvalg av objektivt målbare egenskaper, mens kvalitetsmerkingen skulle angi en vares samlede kvalitet enten gjennom en kvalitetsgradering eller gjennom et kvalitetsstempel. Sistnevnte var derfor en mer subjektiv form for varemerking enn varedeklarasjonene, selv om bedømmelsen av kvaliteten skulle gjøres ut fra objektivt målbare egenskaper. I praksis ble aldri kvalitetsmerking benyttet av komiteen som en form for varemerking, men noen av varedeklarasjonene bar til en viss grad preg av å være en blanding av varedeklarasjoner og kvalitetsmerking selv om de ble kalt varedeklarasjoner. Dette forholdet behandles i kapittel 6.

Varemerkingsnormer benevner i denne framstillingen normer – eller regler – for hvordan varemerkingen innenfor et gitt vareslag skulle settes opp – altså hvilke egenskaper ved varen det skulle opplyses om og hvordan opplysningene skulle gis. Siden kvalitetsmerking aldri ble igangsatt av komiteen, er varemerkingsnormer synonymt med *varedeklarasjonsnormer* i denne framstillingen.

Varedeklarasjonsnormene komiteen utarbeidet ble kalt *varedeklarasjonsformularer*, som også vil benevnes som *formularer* eller *deklarasjonsformularer* for variasjonens skyld i denne framstillingen. I tillegg til å gi bestemmelser om hvilke egenskaper som skulle deklarerer og hvordan dette skulle gjøres for den angjeldende varegruppen, fastslo varedeklarasjonsformularene også avgiften for å deklarere en vare under det tilhørende formularet og hvilke plikter merkingen medførte for bedriftene som deklarererte. Varedeklarasjonsformularene fungerte altså både som varedeklarasjonsnormer og som en kontrakt mellom komiteen og bedriftene som deklarererte varer gjennom komiteens deklarasjonsmerke Varefakta.

Kort om komiteens oppbygning og finansiering

Medlemmer og organisasjonsform

Ved opprettelsen 7. desember 1954, besto Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking av 24 medlemmer hentet fra 16 medlemsorganisasjoner og -institusjoner. Hver organisasjon eller institusjon representerte én av de fire partsinteressene, altså enten produ-

sentene, handelsnæringen, forbrukerne eller forskningen. Norges Industriforbund (tre medlemmer), Landbrukets Sentralforbund (to medlemmer) og Norges Håndverkerforbund representerte produsentene, Norges Grossistforbund, Norges Handelsstands Forbund, Norges Kjøpmannsforbund og Norges Salgs- og Reklame-Forbund representerte handelsnæringen, Forbrukerrådet (tre medlemmer), Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon og Norges Koooperative Landsforening representerte forbrukerne og Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd (tre medlemmer), Helsedirektoratet, Norges Elektriske Materiellkontroll, Norges Standardiseringsforbund, Statens forsøksvirksomhet i husstell, Statens teknologiske institutt og Studieselskapet for Norsk Industri representerte forskningen.²³

Komiteens øverste instans var formelt sett hovedkomiteen. I utgangspunktet skulle alle viktige beslutninger treffes her. Blant annet skulle den treffe bestemmelser om hvilke varegrupper det skulle utarbeides varemerkingsnormer for, bestemme sammensetningen av fagutvalgene som skulle utføre arbeidet og til slutt godkjenne varemerkingsformularene før varemerkingen kunne igangsettes. I praksis ble slike arbeidsoppgaver etter hvert overført til arbeidsutvalget, og hovedkomiteen behandlet bare overordnede saker som vedtak av budsjettforslag, valg av formann og nestformann samt medlemmer til arbeidsutvalget og forslag til endring av vedtektene. Det var ytterst sjelden at hovedkomiteen gikk imot arbeidsutvalgets forslag. Hovedkomiteens funksjon ble således redusert til å være et sandpårøringsorgan for beslutninger som var fattet i arbeidsutvalget, og det spilte ingen viktig rolle i komiteens arbeid i perioden 1954-1969.

Arbeidsutvalget møttes normalt én gang i måneden, og besto av seks medlemmer som satt for to år av gangen. Foruten komiteens formann og nestformann, satt fire medlemmer av hovedkomiteen i utvalget, og produsentene, handelsnæringen, forbrukerne og forskningen var alltid representert med minst ett medlem. Selv om arbeidsutvalgsmedlemmene satt for to år av gangen, var gjenvalg både mulig og utbredt. Faktisk var det i perioden 1954-1969 bare 19 medlemmer av arbeidsutvalget. Det betyr at hvert medlem gjennomsnittlig satt nesten fem år av gangen. Bergliot Werenskiold fra Statens forsøksvirksom-

---

²³ Beretning for budsjettåret 1954/55, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. Norges Haandverkerforbund oppnevnte imidlertid ingen representant til komiteen før i 1966! Da het forbundet Norske Håndverks- og Industribedrifters Forbund. For detaljert informasjon om representasjonen i komiteen, se årsberetningene for de forskjellige årene. Alle organisasjonene og institusjonene hadde ett medlem i komiteen der ikke annet er oppgitt i parentes.

het i husstell satt sågar i arbeidsutvalget gjennom hele denne perioden, fra 1961-1969 i egenskap av å være komiteens formann.²⁴

Mellom møtene i arbeidsutvalget var det sekretariatet, altså den administrative enheten, som skjøttet komiteens arbeid. Sekretærenes arbeid avgrenset seg ikke til kun praktisk kontorarbeid; de spilte en aktiv rolle både i diskusjoner knyttet til varemerkingsarbeidet og i utformingen av varemerkingen. Eksempelvis ble ofte et sekretariatsmedlem valgt som sekretær i de ulike fagutvalgene. Dette innebar at sekretariatsmedlemmene fikk en stor innflytelse på utformingen av varemerkingen. Sekretariatet spilte derfor en svært viktig rolle i det arbeidet som ble lagt ned i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, og senere Varefaktakomiteen, og sekretærene viktige aktører.

Når det ble bestemt at det skulle utarbeides varemerkingsnormer for et vareslag, noe arbeidsutvalget som regel gjorde etter initiativ fra Forbrukerrådet eller fra en produsentorganisasjon, ble det nedsatt et fagutvalg. Fagutvalget besto av representanter for produsentene, handelsnæringen, forbrukerne og forskningen med relevante kunnskaper vedrørende det aktuelle vareslaget. Medlemmene av et fagutvalg var ikke nødvendigvis medlemmer av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking eller senere Varefaktakomiteen. Ofte satt ansatte i bedrifter som produserte eller omsatte varer innenfor vareslaget det skulle utarbeides varemerkingsnormer for i fagutvalgene.

Foruten å utarbeide forslag til varedeklarasjons- eller kvalitetsmerkingsformular, avhengig av hva det enkelte fagutvalg mente ville være den mest hensiktsmessige måten å merke varene for sitt vareområde på, skulle de innhente opplysninger om hva som tidligere var blitt gjort med hensyn til varemerking for sine respektive varegrupper. Videre skulle de undersøke hvilke egenskaper ved varene som både forbrukerne og omsetningsleddene mente burde legges til grunn for varemerkingen og finne ut om det fantes objektive prøvningsmetoder for de egenskapene som skulle inngå i merkingen. Hvis slike ikke eksisterte, skulle de undersøke muligheten for å utarbeide forslag til slike prøvningsmetoder, samt utarbeide forslag for kontrollopplegg for de varene som inngikk i de respektive formularene. Da et fagutvalg anså at arbeidsoppgavene var oppfylt, sendte det sitt forslag til arbeidsutvalget for godkjenning.

---

²⁴ For detaljerte opplysninger om sammensetningen av arbeidsutvalgene, se årsberetninger for Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking/Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

Finansieringen

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde ved opprettelsen en ganske usikker plan for finansieringen. Vedtektene bestemte at Forbrukerrådet skulle bidra økonomisk gjennom midler det fikk fra statsbudsjettet, men noe beløp var ikke satt. I tillegg kunne komiteen henstille til de organisasjonene og institusjonene som var representert om å betale en frivillig medlemskontingent. I og med at komiteen delte sekretariat med Forbrukerrådet, ville de administrative omkostningene beløpe seg til null, da disse skulle dekkes av rådet i sin helhet.

For de to første budsjettårene, 1954/55 og 1955/56, var denne ordningen også gjeldende. Verken inntektene eller utgiftene var særlig store: Det første budsjettåret hadde komiteen inntekter på 9.000 kroner, som besto i innbetalte medlemskontingenter.²⁵ Utgiftene beløp seg til litt i overkant av 7.000 kroner. Tallene for det neste budsjettåret var noenlunde de samme. Fra og med det neste budsjettåret, 1956/57, økte både den inngående og den utgående pengestrømmen kraftig i forhold til de to første årene. En av grunnene til dette var at den administrative tilknytningen til Forbrukerrådet ble brutt; midlene til lønningene av komiteens eget sekretariat ble i de første årene skaffet til veie gjennom bidrag fra en rekke bransjeorganisasjoner under Norges Industriforbund og Norges Handelsstands Forbund.

Til tross for den kraftige økningen i pengestrømmen fra og med 1956/57, var det aldri store beløp det ble snakk om. Fram til 1965 lå de årlige inntektene på et sted mellom 70.000 og 110.000 kroner og utgiftene noenlunde balansert i forhold til dette.²⁶ En stor del av inntektene kom etter hvert fra den kontrollavgiften de produsentene som deklarerer sine varer i regi av komiteen måtte betale.²⁷ Fra og med 1965 økte budsjettene ganske kraftig fra år til år; i 1965 var det på rundt 150.000 kroner, det neste året litt i overkant av 210.000 kroner, i 1967 økte det til cirka 240.000 kroner og de to siste årene av perioden, 1968 og

---

²⁵ For detaljerte regnskap for hele perioden, se årsberetninger Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking/Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet. Medlemskontingenten ble satt til 1.000 kroner per representant, det vil si at for eksempel Forbrukerrådet, som hadde tre representanter, var den på 3.000 kroner i året. Men innbetaling av kontingenten var altså en frivillig sak.

²⁶ I 1957/58 beløp imidlertid inntektene seg til litt i overkant av 130.000 kroner, noe som hadde sammenheng med et engangsbidrag på 25.000 kroner som komiteen ble gitt av Norsk Produktivitetsinstitutt i 1955 for arbeidet med varemerkingen. Dette bidraget ble brukt i forbindelse med lanseringskampanjen av Varefakta, komiteens deklarasjonsmerke, da de første produktene med denne merkingen kom på markedet høsten 1957. Fra og med 1961 gikk forøvrig komiteen over til å føre regnskap for hele år istedenfor budsjettår.

²⁷ Kontrollavgiftene ble en viktig inntektskilde for komiteen, og de faktiske kontrollomkostningene var langt mindre enn kontrollavgiftene.

1969, til henholdsvis omkring 335.000 og 400.000 kroner – det siste tallet innebar at budsjettet nesten ble firedoblet i løpet av årene mellom 1964 og 1969.

En avgjørende faktor for at budsjettet kunne øke såpass mye i den siste halvdel av 1960-årene, var at de statlige bidragene ble større. Først gjennom større overføringer fra Forbrukerrådet, så gjennom at Familie- og forbrukerdepartementet kom på banen. Fra og med 1968 sto departementet i all hovedsak for de statlige økonomiske bidragene til komiteen. Dette hadde sammenheng med omorganiseringen av Varefaktakomiteen, noe vi skal se nærmere på i kapittel 5. Til tross for de økte budsjettene mot slutten av 1960-tallet, var perioden denne framstillingen tar for seg, sett under ett, preget av det man kan kalle ganske trange kår for komiteen.

Kilder

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Varefaktakomiteen har etterlatt seg et ganske omfattende arkiv hos Riksarkivet i Oslo. Det meste av kildene denne framstillingen bygger på er funnet der. Det er likevel ikke alle deler av arkivmaterialet som har vært interessant i arbeidet med denne masteroppgaven. Komiteen var i virksomhet fram til 1984, og arkivmateriale som faller utenfor denne framstillingens tidsrom, altså fra 1970 og utover, er bare i noen få tilfeller brukt i undersøkelsen.

Komiteens årsberetninger, protokoller fra møter i hovedkomiteen, arbeidsutvalget, fagutvalgene og de nordiske varemerkingskonferansene, kopibøker (utgående post) og innkallelser til møter i arbeidsutvalget er de viktigste kildene til framstillingen. Notater fra sekretariatet er også viktige kilder, og disse har stort sett vært å finne i innkallelsene til arbeidsutvalgsmøtene. I tillegg brukes en del avisutklipp. Noen utklipp er bevart i komiteens arkiver, men størsteparten av klippene som brukes i framstillingen er hentet fra klipparkivene "Forbrukerrådet" og "Kvalitetskontroll" hos Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek i Oslo.²⁸

Det har også vært nødvendig å se på Forbrukerrådets arkiver, både i forbindelse med opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og i forbindelse med analysen av forholdet mellom komiteen og Forbrukerrådet. Dessverre synes mye av arkivmaterialet fra 1950-tallet og starten av 1960-tallet å ha gått tapt for Forbrukerrådets vedkommende. Noe er å finne på rådets hovedkontor i Oslo, noe er å finne på Riks-

---

²⁸ Noen av avisartiklene som brukes har jeg også funnet fram til selv på Nasjonalbiblioteket.

arkivet, samt at det har vært bevart enkelte møtereferater i LOs arkiv i Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Framstillingen av det etter hvert så problematiske forholdet mellom komiteen og Forbrukerrådet bygger i stor grad på korrespondanse mellom de to organene som er å finne i komiteens arkiver.

Kildene som brukes i denne framstillingen gir et fyldig bilde av de problemstillingene som behandles. Spesielt er notatene, som stort sett er å finne som vedlegg til arbeidsutvalgsmøtene, og den utgående korrespondansen interessante fordi de gir et innblikk i enkeltaktørers virke innad i komiteen og deres synspunkter på ulike aktuelle emner. Dette gjelder imidlertid i første rekke for sekretariatsmedlemmene. Når det gjelder medlemmene av komiteen, og mer spesielt medlemmene av arbeidsutvalget og fagutvalgene, har kildene gitt et bilde av at det var en ganske utbredt enighet på tvers av interessetilhørigheten om de fleste sakene. Om dette skyldes at kildene ikke egner seg til å si noe om dette eller om det skyldes at komiteens medlemmer i realiteten stort sett var enig i de store linjene i komiteens virksomhet, er et spørsmål som kan reises. Jeg har vurdert at det siste er tilfellet.²⁹

Hovedtyngden av kildene som brukes er som nevnt fra komiteens arkiv. En større bruk av kilder fra andre arkiver kunne ha vært fruktbart, og ville sannsynligvis gitt et bredere bilde av varemerkingsarbeidet. Arkivet til Departementet for familie- og forbrukersaker og arkivene til de politiske partiene kunne vært brukt til å kaste mer lys over de politiske meningene om dette arbeidet. Likeledes ville det ha vært interessant å se om det fantes noen diskusjon om emnet og om komiteens arbeid i arkivene til organisasjonene som hadde representanter i komiteen.

I og med at det er komiteens virksomhet som står i sentrum for undersøkelsen, har jeg likevel valgt å konsentrere det meste av kildearbeidet om komiteens arkiv. Videre forskning på dette området med et bredere utvalg av kilder, vil imidlertid kunne et mer utfyllende bilde av arbeidet med merking av forbruksvarer i etterkrigstiden.

Framstillingens disposisjon

Denne framstillingen er delt opp i åtte kapitler, inkludert dette innledningskapittelet og det avsluttende konklusjonskapittelet. Kapittel 2 er et bakgrunnskapittel. Her gjøres det nærmere rede for tankene bak opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking; hvorfor det var et behov for offentlige tiltak med hensyn til merking av forbruks-

---

²⁹ At det fantes en del mindre uenigheter om ulike saker som ikke kommer fram av kildene tar jeg for gitt, og det har heller ingen større relevans for framstillingen.

varer og på hvilken måte merkingen skulle gjøre det enklere å være forbruker. I tillegg behandles Forbrukerrådets arbeid med å opprette komiteen. Det er nødvendig å gjennomgå dette emnet ganske detaljert fordi det var av stor betydning for hvordan forholdet mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking utviklet seg, noe som er et viktig tema for denne framstillingen. Til slutt i dette kapitlet gjøres det i korte trekk rede for komiteens vedtekter og organisasjonsform for å gi en nødvendig innføring i hvordan arbeidet i komiteen var organisert.

De tre neste kapitlene gir en kronologisk framstilling av komiteens arbeid i tre perioder. Kapittel 3 behandler perioden 1954-1957, kapittel 4 perioden 1958-1964 og kapittel 5 perioden 1965-1969. Disse kapitlene er tematisk knyttet til problemstillingen ved at de gir et innblikk i resultatene komiteen oppnådde, og hvilke problemer og utfordringer den støtte på i sitt arbeid. Samtidig gis det plass til andre emner som er viktige å få med når historien om komiteen skal fortelles, slik som det nordiske samarbeidet om varemerking, og lov om merking av forbruksvarer og den påfølgende omorganiseringen av Varefaktakomiteen. Det er likevel ikke plass til å gi en fullstendig redegjørelse for alle deler av komiteens virksomhet, og emnene som tas opp er således et utvalg.

I kapittel 6 og 7 blir emner knyttet til problemstillingen drøftet mer inngående. I det første av disse kapitlene undersøkes forholdet mellom komiteen og Forbrukerrådet. Som vi skal se, var den kanskje aller største utfordringen komiteen måtte hanske med økonomiske problemer. Dette igjen var sterkt knyttet til komiteens etter hvert betente forhold til Forbrukerrådet. Hvorfor forholdet ble så betent og hvordan dette påvirket komiteens økonomi og muligheter til å utføre arbeidet den var satt til å gjøre, er således hovedtemaet i kapittel 6.

I kapittel 7 drøftes spørsmålene om komiteens resultater. Mens det i kapittel 3, 4 og 5 stort sett legges vekt på resultatene av komiteens arbeid med hensyn til omfanget av varemerkingen – altså hvor mange varer og varegrupper komiteen utarbeidet varemerkingsnormer for og hvor mange produsenter som benyttet seg av muligheten til å merke varene sine etter komiteens regler – er perspektivet et annet i kapittel 7. Her drøftes spørsmålene om hvordan varemerkingen var utformet og om hvordan forbrukerne forholdt seg til merkingen. Et overordnet spørsmål vil være hvorvidt det ble enklere å være forbruker, slik VG hevdet etter lanseringen av de første varene med Varefakta i 1957, som et resultat av komiteens arbeid.

Kapittel 2. Bakgrunnen for opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking

Dette kapittelet tar for seg tiden forut for opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner Kvalitetsmerking. To temaer behandles her: For det første skal debatten om offentlige forbrukertiltak fra starten av 1950-tallet gås nærmere etter i sømmene; for det andre skal Forbrukerrådets arbeid med opprettelsen av komiteen undersøkes.

Behandlingen av debatten om offentlige forbrukertiltak skal konsentreres om tematikken denne framstillingen tar opp, nemlig varemerking. Hvorfor det kom krav om at det offentlige måtte legge til rette for en ordning for opplysende merking av forbruksvarer, er hovedspørsmålet som vil belyses i denne delen.

Da Forbrukerrådet ble opprettet i 1953, fikk det blant annet til oppgave å finne en løsning på hvordan varemerkingsarbeidet skulle organiseres i Norge. Det var i utgangspunktet ikke gitt at det skulle opprettes et eget organ til dette formålet. Faktisk var det slik at Forbrukerrådet til å begynne med syntes å mene at det ikke var nødvendig å opprette et eget organ, og at det selv kunne organisere varemerkingsarbeidet. Spørsmålet blir da hvorfor rådet til slutt sto som initiativtaker til opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking.

Det er vanskelig å gi en fullstendig redegjørelse for Forbrukerrådets arbeid med varemerkingsspørsmålet og opprettelsen av komiteen fordi kildene er ganske mangelfulle på dette området. Det er likevel grunnlag for å påstå at spørsmålet om hvordan Forbrukerrådet kunne oppnå mest mulig kontroll med varemerkingsarbeidet sto sentralt.

Dette spørsmålet fører inn i et tema som er svært viktig for denne framstillingen, nemlig forholdet mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Når Forbrukerrådets arbeid med varemerkingsspørsmålet tas såpass grundig opp her, er det fordi temaet danner et viktig bakgrunnstappe for behandlingen av dette forholdet senere i framstillingen.

Om forbrukernes vanskeligheter med å velge rett

”Kjøper De katta i sekken?”

Dette spørsmålet stilte Hans Lindbom, sekretær i Forbrukerrådet, i en kronikk i *Arbeiderbladet* 6. mars 1954. Spørsmålet rettet seg mot den gjennomsnittlige forbruker, og Lindbom

var nok tilbøyelig til å besvare det med et ja. ”Den enkelte forbruker har ikke tilstrekkelig evne til å bedømme fordelene ved de ulike varer,” slo han i alle fall fast.³⁰ Kronikken kan ses som en oppsummering av noen av de problemstillingene de foregående års debatt om forbrukertiltak og ikke minst debatten om opprettelsen av Forbrukerrådet hadde reist. Løsningene som ble framsatt i kronikken var heller ikke ukjente.

Det grunnleggende premisset for Hans Lindbom var, som sitatet overfor tilsier, at forbrukerne hadde et underskudd på kunnskap i forbindelse med de valgene de måtte gjøre i egenskap av å være forbrukere – i første rekke gjaldt dette ved valg av varer. Dette premisset var ingen nyhet. ”Den store massen av forbrukere står i dag omtrent helt blottet for kunnskaper om varene de kjøper,” het det i *Arbeiderkvinnen* i 1952.³¹ Odd Galtung Eske-land, statssekretær i Sosialdepartementet, gjorde en lignende observasjon i en artikkel i *Sosialt Arbeid* mars 1953:

Det trenger ingen nærmere påvisning at i den vrimmel av varer som eksisterer på markedet står kjøperen ofte nokså hjelpeløs når han skal bedømme varens kvalitet og dens funksjonelle egenskaper i forhold til den pris som forlanges og det behov han har for den.³²

I sin kronikk pekte Hans Lindbom på at dette forholdet tilsa at argumentet om den frie markedstilpasningen, at det frie markedet sikrer forbrukerne billige og gode varer fordi produsenter og forhandlere etterstreber å tilfredsstillte denne gruppen, ikke holdt i praksis. ”Teorien om at fri prisdannelse er det eneste saliggjørende også sett fra et forbrukersynspunkt bygger blant annet på den (oftest stilltiende) forutsetning at kjøperne har oversikt over de prismuligheter som foreligger og at de har anledning til å velge,” skrev Lindbom.³³ Han mente imidlertid at i enda større grad enn problemet med å ha oversikt over pristilbudet, var det vanskelig for forbrukerne å foreta kvalitetssammenligninger mellom varene.

Kronikkforfatteren var av den oppfatning at i de fleste tilfellene var de metodene forbrukerne hadde til rådighet for å skaffe seg opplysninger om kvaliteten til forskjellige forbruksvarer usikre og lite tilfredsstillende. ”Råd fra andre med gode eller dårlige erfaringer når det gjelder kvaliteten er ofte upålitelige,” framholdt han. Heller ikke fra betjeningen i butikkene var det sannsynlig å få den ønskede informasjonen, til tross for at serviceinnstillingen kunne være aldri så god: ”En kan ikke vente at ekspeditøren eller ekspeditrisen skal sitte inne med slike spesielle varekunnskaper som en må være kjemiker, ingeniør

---

³⁰ *Arbeiderbladet*, 6/3-1954, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

³¹ *Arbeiderkvinnen*, nr. 7-8, juli/ august 1952.

³² *Sosialt Arbeid* (1953):106.

³³ *Arbeiderbladet*, 6/3-1954, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

eller tekstilekspert for å ha.” Prisen var heller ikke egnet som rettesnor for kvaliteten: Høy pris betydde ikke nødvendigvis høy kvalitet, mente Lindbom. Konklusjonen hans, som ville være kjent for de som hadde fulgt de siste årenes forbrukerdebatt i Norge og i resten av den vestlige verden for den saks skyld, var at det måtte gjøres mer for å gi forbrukerne saklig informasjon om de varene de kjøpte.

Et marked fylt av skrap og svindelartikler?

En avgjørende grunn til at spørsmålet om forbrukernes vanskeligheter med å velge riktige varer ble så viktig i etterkrigstiden, var at forbruksvaremarkedet var preget av mange mindreverdige varer. Norges Kooperative Landsforening opprettet i 1946 et sentrallaboratorium på bakgrunn av en mistanke om at det foregikk en utstrakt juks i produksjonen av varer i den private industrien. Sjefen for laboratoriet, Thomas Næss, fortalte femten år senere til den kooperative kvinneforeningens medlemsblad *Mellom Oss* at mistankene hadde vært berettigede:

”Importert stivelse besto av kjemikalium, magnesiumsulfat, som ved oppvarming i vann ga en blakking som minnet om stivelse. Ekte malt kaffe inneholdt to tredjedeler kaffeerstatning. Hårvann besto av farget, fortynnet eddiksyre. I de etterfølgende år ble slikt grovt fusk avløst av mer raffinerte fremgangsmåter, som for eksempel tilsetning av klorofyll og andre ofte unødvendige tilsetninger med fengende fantasinavn.”³⁴

Den såkalte ”askebeigerindustrien”, som altså var kjennetegnet av framstilling av mindreverdige varer, hadde gode betingelser i de umiddelbare etterkrigsårene da ”alt” kunne selges.³⁵ Dette må ses i sammenheng med at vareknappheten under okkupasjonstiden hadde ført til en stor hunger etter forbruksvarer av forskjellige slag som på grunn av de strenge restriksjonene på råvarer og importvarer ikke kunne tilfredsstilles kun ved kvalitetsprodukter. Ikke så rent få utnyttet forbrukernes etterspørsel gjennom produksjon av mindreverdige varer, skjønt omfanget av ”askebeigerindustrien” selvfølgelig er vanskelig å anslå.

Dette problemet vedvarte selv etter at økonomien begynte å normalisere seg. Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning ble opprettet i oktober 1950 etter initiativ fra Norges Kooperative Kvinneforening etter at et av medlemmene i foreningen hadde blitt ””mildest talt rystet over en forbruksartikkel som hun hadde kjøpt til en etter hennes skjønn uhørt pris i forhold til kvaliteten””, ble det fortalt i *Mellom Oss*.³⁶ Formannen i ut-

³⁴ *Mellom Oss*, nr. 8 1961, s. 10 ”Husmoren og NKLS sentrallaboratorium” i Leborg, Tonje (2005):16-17.

³⁵ Myrvang, Christine m.fl. (2004):293.

³⁶ ”Det Nyttet”, i *Mellom Oss*, 1.9.1951 i Lange, Even (red.) (2006):254.

valget, Hjørdis Haukeland fra Norges Husmorforbund, uttalte til *Arbeiderbladet* sommeren 1951 at "[d]et er stadig kilde til ergrelse og unødige utgifter for folk at varene ikke er det de gir seg ut for – det gjelder hermetikk, marmelade, tøyvarer, skurekoster, barneleker, sko", og la til: "Snart må det bli slutt med å kjøpe katta i sekken."³⁷

Vinteren 1953 slo så *Arbeiderbladet* stort opp en rekke saker om dårlige hermetikkvarer. "73.000 kilo innmat gikk rett i "oksekarbonaden" – sammen med 400 kilo av det riktige slaget," lød én overskrift.³⁸ "Geiteragg i får-i-kål og kuknokler i hønsebuljong," het en annen.³⁹ Aase Lionæs, lederen for Arbeiderpartiets kvinnesekretariat og formannen i Forbrukerrådet, som på denne tiden slutførte arbeidet med å utrede organisasjonsformen og arbeidsoppgavene til det kommende Forbrukerrådet, skrev på lederplass i marsnummeret av *Arbeiderkvinnen* at "de forhold med svindel og vareforfalskning som i den senere tid har vært trukket fram i dagspressen gir et skremmende bilde av i hvor høy grad det nå er påkrevd at forbrukerne får et vern mot den utbytning de har vært gjenstand for".⁴⁰

Odd Galtung Eskeland mente likevel at problemet ikke burde overdrives: "Man får ikke dra den konklusjon av disse eksempler at markedet er oppfylt av skrap og svindelartikler," og la til:

Men nettopp den ting at det på markedet finnes gode varer og dårlige varer, og varer i en uendelig rikdom av varianter, stiller særlige krav til kjøperens evne til å velge det rette, en evne som ikke er medfødt og som må bibringes oss på forskjellig vis.⁴¹

Nye varer kommer til

Det var imidlertid ikke bare produksjonen av mindreverdige varer som gjorde det vanskelig for forbrukerne å velge riktige varer. Forbruksvaremarkedet var i endring, som *Arbeiderkvinnen* pekte på i 1952: "Sammenholdt med førkrigstiden er både vareutvalget og kvalitetene i dag svært mye forandret. Gamle varer er borte, nye er kommet til."⁴² Blant de nye varene *Arbeiderkvinnen* sikkert siktet til var kunstfibrene, som kom for fullt på 1950-tallet.⁴³ Forbrukerne hadde liten kunnskap om de nye syntetiske stoffene, noe som naturlig nok medførte problemer både når det gjaldt å velge hvilken type som skulle kjøpes og hvordan de deretter skulle behandles, altså vaskes, tørkes og lignende.

---

³⁷ *Arbeiderbladet*, 27/6-1951, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

³⁸ *Arbeiderbladet*, 9/2-1953, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

³⁹ *Arbeiderbladet*, 16/2-1953, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁴⁰ *Arbeiderkvinnen*, nr. 3, mars 1953.

⁴¹ *Sosialt Arbeid*, 1953:100.

⁴² *Arbeiderkvinnen*, nr. 7-8, juli/august 1952.

⁴³ Lange, Even (1998):225.

Som i tilfellet med de syntetiske fibertypene, var det framholdt at ettersom flere og flere fabrikkproduserte varer inngikk i det daglige forbruket, var forbrukerne avhengige av mer informasjon om varene, både for å kunne foreta riktige valg ved innkjøp og for å kunne anvende varene på best mulig måte etter innkjøpet. ”Teknikkens framskritt har gjort antallet av vareslag mer variert og forbruksvarenes sammensetning mer komplisert, og bedømmelsen av varens egenskaper er derved vanskeliggjort,” hevdet Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning i et brev til handelsministeren i juni 1951.⁴⁴

I utvalgets situasjonsbeskrivelse lå nok også en forventning om at utviklingen langt fra hadde kommet til sin ende på dette området. Stortingets sosialkomité sa seg i sin innstilling om opprettelsen av Forbrukerrådet langt på vei enig i utvalgets observasjoner, og pekte på at den framtidige utviklingen sannsynligvis ville forsterke forbrukernes behov for opplysning og veiledning: ”Det er grunn til å tro at produksjon og teknikk fremdeles vil være i utvikling, og at både varenes antall, variasjonene i varene og nye varer i fremtiden i høyere grad vil gjøre behovet for denne veiledning aktuell.”⁴⁵

Varemerking som løsning

Både forholdet med de mange mindreverdige varene, endringen i forbruksvaremarkedet i retning av flere nye typer varer som forbrukerne hadde liten kunnskap om og forventningen om at denne utviklingen ville fortsette, ble brukt som argumenter for at forbrukerne trengte mer kunnskap om varene de kjøpte. Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning tok til orde for at dette skulle ordnes blant annet ved å innføre en varemerkingsordning. Utvalget var på dette området svært påvirket av et svensk utredningsarbeid, hvis navnlikhet i seg selv indikerer innflytelsen: den svenske offentlige utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning* fra 1949.

Komiteen bak utredningen ble nedsatt etter vedtak i Riksdagen i 1946, og bakgrunnen for nedsettelsen var nettopp forbrukernes vanskeligheter med å velge riktige varer: ”[V]år tids oerhörda mångfald av varor omöliggjör såväll för detaljisten som för konsumenten att med någon högre grad av säkerhet bedöma en varas kvalitet och den rätta relationen mellan denna och priset,” skrev handelsminister Gunnar Myrdal i komiteens instruks.⁴⁶ For å hjelpe forbrukerne på dette området foreslo utredningskomiteen å innføre en ordning

---

⁴⁴ Brev fra Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning til statsråd Erik Brofoss i Handelsdepartementet, 23/6-1951, som vedlegg i St.prp. nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953):30.

⁴⁵ Tillegg til budsjett-innst. S. nr. 92 (1953):3.

⁴⁶ *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning*, Statens offentliga utredningar (Sverige) 1949:18, side 10.

med frivillig varemerking. Denne ordningen skulle organiseres av et sentralt samarbeidsorgan med representanter for forbrukerne, produsentene, handelsnæringen og forskningen. Denne varumærkningsnämnden, som komiteen kalte den, skulle utarbeide normer for varemerking, enten i form av varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking, som produsentene kunne benytte seg av på frivillig basis.⁴⁷

Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning la den svenske utredningen til grunn for sitt arbeid, og inviterte 6. april 1951 til et diskusjonsmøte om emnet. Representanter fra industrien, handelsnæringen, forbrukerorganisasjoner, forskningen og de statlige myndighetene deltok, og det ble fra alle hold understreket at det var behov for en forsterket innsats i arbeidet med varemerking for forbruksvarer og forbrukeropplysning. Utvalgets forslag om at de statlige myndighetene skulle nedsette en samarbeidskomité langs de linjer den svenske utredningen hadde anbefalt i Sverige, fikk bred tilslutning, og det ble bestemt at det skulle henstilles til Handelsdepartementet om å opprette en slik komité.⁴⁸

Forbrukerrådutvalget tok opp tråden etter Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning på dette området. Allerede før Forbrukerrådutvalget ble nedsatt 1. august 1952, hadde utvalgets kommende formann Aase Lionæs i et notat av 21. juni 1952 til Kvinnenemnda i LO, tatt til orde for en oppbygning av det offentlige forbrukerapparatet etter de linjene som var trukket opp i den svenske utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning*. Hun foreslo derfor opprettelsen av tre forbrukerorganer: Forbrukerrådet, Hjemmenes Forskningsinstitutt og Varemerkingsnemnden.⁴⁹ Det sistnevnte var i sammensetning og arbeidsoppgaver identisk med den Varumærkningsnämnden som var foreslått opprettet i den svenske utredningen.

Lionæs måtte imidlertid etter hvert innse at hun ikke fikk tilstrekkelig støtte for et så omfattende forbrukerapparat innad i Forbrukerrådutvalget.⁵⁰ I utvalgets innstilling ble likevel arbeidet med varemerking framholdt som en av de viktigste oppgavene det kommende Forbrukerrådet skulle ta for seg. "Et stort framskritt for å hjelpe husmødrene i å velge rett,"

---

⁴⁷ *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning*, Statens offentliga utredningar (Sverige) 1949:18, side 106-122.

⁴⁸ Brev fra Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning til statsråd Erik Brofoss i Handelsdepartementet, 23/6-1951, som vedlegg i St.prp. nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953):30-31.

⁴⁹ Notat av Aase Lionæs, 21/6-1952, "Om opprettelse av et Forbrukerråd – et Hjemmenes Forskningsinstitutt og en Varemerkingsnemnd i Norge". Arkiv: Landsorganisasjonen i Norge (Ea-0003), Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁵⁰ Linder, Doris H. (1997):109.

het det i innstillingen, ”ville være om en kunne innføre varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking.”⁵¹

Det ble imidlertid ikke antydnet på hvilken måte Forbrukerrådet skulle eller burde gå fram for å løse denne oppgaven. Dette spørsmålet ble også stående ubesvart i stortingsproposisjonen om opprettelsen av Forbrukerrådet og sosialkomiteens innstilling, selv om Sosialdepartementet i sin proposisjon framhevet at arbeidet med varemerking måtte foregå ”i det beste samarbeid med produsenter og omsetningsledd”.⁵²

Forbrukerrådet hadde således til oppgave å arbeide for økt bruk av frivillig varemerking da det ble opprettet. Selv om Stortinget ikke ga rådet føringer på hvordan dette skulle oppnås, lå det nok i kortene at siden merkingen skulle være frivillig, og ikke lovpålagt, var det nødt til å inngå i en eller annen form for samarbeid med næringslivet på dette området.

Det var da nærliggende å se til Sverige: Som resultat av utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning* hadde Varudeklarationsnämnden blitt opprettet 7. juni etter det mønsteret utredningen hadde foreslått for det sentrale varemerkingsorganet – dog med den forskjellen at Varudeklarationsnämnden bare skulle arbeide med varedeklarasjoner og altså ikke kvalitetsmerking. Fra Sverige hadde Forbrukerrådet dermed både et teoretisk grunnlag og et praktisk eksempel å bygge på for å løse oppgaven om å fremme bruken av frivillig varemerking på forbruksvarer.

Opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking

Forbrukerrådets arbeid med varemerkingsspørsmålet

Forbrukerrådet begynte på arbeidet med å finne en løsning for hvordan varemerkings-spørsmålet skulle løses i Norge for fullt vinteren 1954. I utgangspunktet virket det ikke som rådets administrasjon ønsket en ren etterligning av den svenske modellen med et eget varemerkingsorgan. Paul Thrane Cappelen, som ble den første administrative sjefen i Forbrukerrådet på nyåret i 1954, uttalte på et rådsmøte 5. mars at han ikke anså at et sentralt varemerkingsorgan ville være hensiktsmessig i Norge. Han mente at Forbrukerrådet heller burde ta kontakt med de enkelte bransjene hvor utarbeidelse av varemerkingsnormer var aktu-

---

⁵¹ Innstilling fra Forbrukerrådetutvalget, 9/3-1953, vedlegg i St.prp. nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953):27.

⁵² St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953):5.

elt og finne bransjevisse løsninger på spørsmålet.⁵³ Dette var egentlig ikke så forskjellig fra det Varudeklarationsnämnden gjorde i Sverige; den svenske nemnden utarbeidet varemerkningsnormer for varegrupper enkeltvis i samarbeid med representanter for den aktuelle bransjen og andre sakkyndige. Det Cappelen nok mente var uhensiktsmessig med denne ordningen, var at det måtte opprettes et nytt organ for dette i Norge. Han mente i stedet at Forbrukerrådet selv kunne oppfylle den funksjonen som Varudeklarationsnämnden hadde i Sverige – noe rådsmedlemmene syntes å gi sin tilslutning til.⁵⁴

14. mai samme år inviterte Forbrukerrådet til et diskusjonsmøte om varemerkings-saken. Representanter fra næringslivet og relevante forskningsmiljøer, politikere – alle medlemmene av Stortingets sosialkomité samt alle kvinnelige stortingsrepresentanter – ble invitert, og representanter fra danske, finske og svenske organisasjoner som arbeidet med saksområdet, blant annet fra Varudeklarationsnämnden, ble forespurt som foredragsholdere.⁵⁵ Målsetningen med møtet var både å diskutere hvilken organisasjonsform arbeidet med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking burde få i Norge, samt å vekke interessen for varemerking blant forbruksvareprodusentene i landet.⁵⁶

Det var etter dette møtet at det ble bestemt at det skulle oppnevnes en egen komité til å organisere varemerkingsarbeidet i Norge. Det finnes dessverre ingen kilder som kan gi et tydelig svar på hvorfor Forbrukerrådet nå tilsynelatende hadde endret standpunkt i forhold til hvorvidt det skulle opprettes en egen varemerkingskomité eller ikke. Etter alt å dømme var det interesser utenfra som var bestemmende for utviklingen. I rådets årsberetning for 1953/54 het det i alle fall at "[p]å grunnlag av de uttalelser som kom fra næringslivets og forskningens representanter på [diskusjonsmøtet 14. mai], besluttet Rådet å nedsette en Hovedkomité for varedeklarasjoner og kvalitetsmerking."⁵⁷ Det virker således som at Forbrukerrådet var nødt til å organisere varemerkingsarbeidet på en annen måte enn det i utgangspunktet ønsket for å få med andre interessegrupper på prosjektet.

Beslutningen om å opprette en varemerkingskomité ble gjort på et møte i Forbrukerrådet 31. mai.⁵⁸ Det var altså litt i overkant av et halvt år før den formelle opprettelsen av

---

⁵³ Møteprotokoll, 5/3-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 4. Arkiv: Forbrukerrådet.

⁵⁴ Cappelen fikk i alle fall i oppdrag å fortsette arbeidet med saken etter de retningslinjene han hadde trukket opp på møtet 5. mars.

⁵⁵ Beretning for budsjettåret 1953/54, Forbrukerrådet; møteprotokoll, 27/4-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 2. Arkiv: Forbrukerrådet.

⁵⁶ Beretning for budsjettåret 1953/54, Forbrukerrådet; møteprotokoll, 27/4-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 2. Arkiv: Forbrukerrådet.

⁵⁷ Beretning for budsjettåret 1953/54, Forbrukerrådet. Arkiv: Forbrukerrådet.

⁵⁸ Møteprotokoll, 31/5-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 4. Arkiv: Forbrukerrådet.

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og komiteens konstituerende møte, som fant sted 7. desember 1954. Tiden imellom ble brukt til å meisle ut den organisatoriske plattformen for komiteen, med andre ord dens arbeidsoppgaver og vedtekter, samt sammensetningen og finansieringen av den.

I dette arbeidet var foruten Forbrukerrådet, Norges Industriforbund, Norges Handelsstands Forbund, Norges Standardiseringsforbund og Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd sterkt involvert. Representanter fra disse organene dannet også en redaksjonskomité som til slutt utarbeidet det endelige forslaget til vedtekter, sammensetning og finansiering.⁵⁹ Redaksjonskomiteens forslag ble enstemmig vedtatt på komiteens konstituerende møte.⁶⁰

Om Forbrukerrådets ønske om kontroll over varemerkingsarbeidet

De endelige vedtektene til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking bar preg av å være et kompromiss mellom Forbrukerrådet og de andre partene som hadde forhandlet fram vedtektene. Mens den første paragrafen slo fast at komiteen var et frittstående organ, bestemte paragraf 4 at Forbrukerrådets sekretariat skulle fungere som komiteens sekretariat inntil noe annet ble vedtatt i hovedkomiteen med to tredjedelers flertall. Den tolvte og siste paragrafen slo fast at endringer i komiteens vedtekter måtte godkjennes av Forbrukerrådet for å være gyldige.

Særlig den første og siste paragrafen sto i sterk kontrast til hverandre. Dersom komiteen skulle være et helt frittstående organ, var det lite logisk at Forbrukerrådet hadde mulighet til å annullere avgjørelser om vedtektsendringer som var tatt i komiteens øverste instans. Denne inkonsekvensen var etter alt å dømme et resultat av motstridende interesser mellom partene som hadde deltatt i utformingen av vedtektene. Det er i alle fall mulig å si med ganske stor sikkerhet at Forbrukerrådet ønsket å få mest mulig kontroll over komiteens virksomhet. Hvorvidt de andre partene opptrådte som en homogen gruppe i forhandlingene eller om det fantes meningsforskjeller om hvordan komiteen burde organiseres mellom de andre partene, er det på grunn av kildesituasjonen ikke mulig å si. At de hadde samme syn på denne saken er imidlertid ikke helt utenkelig, for det avgjørende spørsmålet i forhandlingene synes å ha vært i hvilken grad komiteen skulle være tilknyttet Forbrukerrådet. Det

---

⁵⁹ Møteprotokoll, 29/10-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 1. Arkiv: Forbrukerrådet.

⁶⁰ Møteprotokoll, 7/12-1954, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, dagsorden punkt 1. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

er ikke vanskelig å tenke seg at de andre partene kunne samles om et felles standpunkt i dette spørsmålet.

Forbrukerrådet hadde som vi har sett i utgangspunktet ingen ønsker om å opprette et eget varemerkingsorgan. Paul Thrane Cappelens første forslag til hvordan spørsmålet om varedeklarasjoner og kvalitetsmerking burde løses av Forbrukerrådet, gikk ut på at rådet selv skulle organisere arbeidet. Dette betydde ikke at det ikke skulle samarbeide med andre parter om utformingen av varemerkingsnormene, men det betydde at rådet satt med full kontroll over den endelige utformingen. Hovedsaken for Forbrukerrådet var nok å sikre at arbeidet ble gjort i forbrukernes interesser, og det mente sannsynligvis derfor at det var til det beste for forbrukerne at rådet selv tok hele ansvaret.

Etter diskusjonsmøtet om emnet 14. mai 1954 ble det klart at denne ordningen ikke var gangbar, og det ble bestemt at et eget varemerkingsorgan skulle opprettes. Dette forandret ikke Forbrukerrådets ambisjoner om å ha mest mulig kontroll og innflytelse over varemerkingsarbeidet. På et møte i Forbrukerrådet 7. september 1954 understreket formannen Ragnar Christiansen at ”arbeidet med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking er en av de mest essensielle oppgaver for Forbrukerrådet, og at en derfor fra første stund av burde ha en sikker hånd om dette arbeid”.⁶¹

Da redaksjonskomiteens forslag ble lagt fram for Forbrukerrådet 29. oktober samme år, gjorde Ragnar Christiansen det klart at forslaget til vedtekter ”på et par punkter hadde fått en helt annen utforming enn det som var forutsatt ved de tidligere drøftinger i Rådet”.⁶² Hva dette gjaldt kommer ikke fram av kildene, men sannsynligvis dreide spørsmålet seg om Forbrukerrådets innflytelse over komiteens arbeid. Kanskje var det formuleringen i vedtektenes første paragraf om at Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking var et frittstående organ som var problematisk? Dette betydde at Forbrukerrådets ”eierskap” i komiteen ble svekket – i alle fall formelt.

Det kan være grunn til å spørre hvorfor Forbrukerrådet, dersom det mente at det var så viktig å kunne utøve en stor grad av kontroll over varemerkingsarbeidet, til slutt gikk med på en modell som ga rådet såpass liten grad av styring over komiteens anliggender. Det er i denne sammenhengen viktig å huske på at Forbrukerrådet hadde et press på seg for å komme fram til en ordning for hvordan varemerkingsarbeidet skulle organiseres i Norge, da dette var en av de viktigste oppgavene det ble gitt av Stortinget gjennom vedtaket om

---

⁶¹ Møteprotokoll, 7/9-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 3. Arkiv: Forbrukerrådet.

⁶² Møteprotokoll, 29/10-1954, Forbrukerrådet, dagsorden punkt 1. Arkiv: Forbrukerrådet.

opprettelsen i 1953. For Forbrukerrådet var nok det aller viktigste at en ordning på dette området kom på plass, og spørsmålet om kontroll over virksomheten var underordnet dette, selv om det var et vesentlig spørsmål.

I tillegg er det også viktig å være klar over at den administrative tilknytningen Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde til Forbrukerrådet betydde at rådet kunne øve en stor grad av innflytelse over arbeidet i komiteen. Akkurat hvor viktig det var med administrativ kontroll for Forbrukerrådet viste seg noen år senere, da administrasjonsspørsmålet ble utgangspunktet for en mangeårig strid mellom komiteen og Forbrukerrådet.

Opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking – et viktig, uavklart spørsmål

Spørsmålet om hva som kunne gjøres for å hjelpe forbrukerne til å velge rett vare, eller med andre ord ikke foreta bomkjøp, sto sentralt i debatten om offentlige forbrukertiltak på starten av 1950-tallet. Nødvendigheten av å gjøre noe på dette området fant berettigelse særlig i det faktum at det var så mange varer av åpenbar uakseptabel kvalitet på markedet som forbrukerne vanskelig kunne skille fra varer av akseptabel standard, og i det faktum at det stadig kom nye typer av varer og materialer som forbrukerne hadde lite kunnskap om.

Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning tok tak i denne problematikken og greide å oppnå bred enighet blant kvinne- og husmororganisasjoner, statlige myndigheter og næringslivsrepresentanter om at opplysende varemerking på frivillig basis var en fruktbar måte å angripe problemet på. Forbildet bak utvalgets arbeid var den svenske offentlige utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning* fra 1949, som hadde foreslått nettopp økt bruk av opplysende varemerking enten i form av varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking for å gjøre det lettere for forbrukerne å velge rett vare. Utredningen førte til opprettelsen av den svenske Varudeklarationsnämnden i 1951, et organ bestående av representanter for forbrukerne, produsentene, handelsnæringen og forskningen som skulle utarbeide normer for deklarerer av varer innenfor ulike vareslag.

Da Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning henvendte seg til Handelsdepartementet i 1951, er det godt mulig at det ønsket at departementet skulle ta initiativ til opprettelsen av et lignende organ i Norge. Det skjedde ikke. Istedenfor fikk Forbrukerrådet gjennom stortingsvedtaket om opprettelsen i 1953 i oppgave å arbeide videre med spørsmålet.

Varemerkingsspørsmålet falt godt innenfor det som var rimelig å anse å være Forbrukerrådets saksområde, og det var således ikke unaturlig at det fikk i oppgave å arbeide med spørsmålet. Følgene av det ble imidlertid at forarbeidet til opprettelsen av det organet som skulle sysle med varemerkingssaken, det som til slutt ble Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, ble preget mer av en dragkamp mellom Forbrukerrådet og de andre partene i forhandlingene om kontroll over virksomheten.

I 1964 utga Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking en tiårsberetning i anledning av at det var ti år siden komiteen ble opprettet. I innledningen til beretningen skrev komiteens første formann, Fredrik Mellbye, blant annet følgende:

Da Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ble konstituert for 10 år siden, gjorde det seg gjeldende atskillig usikkerhet om hvilke oppgaver komiteen skulle ta seg av, hvilke problemer den ville møte, hvordan det daglige arbeide burde organiseres og hvordan forholdet til Forbrukerrådet i virkeligheten skulle være.⁶³

Det virker noe merkelig at det skulle ha gjort seg gjeldende ”atskillig usikkerhet om hvilke oppgaver komiteen skulle ta seg av”, slik Mellbye hevdet, i og med at vedtektene slo fast at komiteen skulle arbeide for økt bruk av opplysende merking av forbruksvarer enten i form av varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking. Det kan hende at det Mellbye heller mente var at det var en usikkerhet om hvordan komiteen skulle gå fram for å løse denne oppgaven.

Mellbyes utsagn illustrerer uansett at komiteen sto overfor noen viktige spørsmål som ikke var besvart ved opprettelsen. Ikke minst gjaldt dette Forbrukerrådets rolle i komiteens virksomhet. At det ikke var avklart riktig hvordan dette forholdet skulle være, bar komiteens vedtekter tydelig preg av. Det fantes altså interesse motsetninger mellom Forbrukerrådet og de andre partene i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking som ikke ble forlikt gjennom opprettelsen av komiteen. Disse motsetningene brakte således komiteen med seg da arbeidet med å legge til rette for økt bruk av opplysende varemerking begynte.

---

⁶³ Tiårsberetning, 1954-1964, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefakta-komiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

Kapittel 3. 1954-1957: Mot lanseringen av Varefakta

I dette kapitlet undersøkes de tre første årene av virksomheten til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Denne perioden kan kalles komiteens formative fase, og det var først mot slutten av den, i september 1957, at de første varene som var deklarerert etter regler satt av komiteen kom ut på markedet.

Det er i hovedsak to temaer som tas opp i dette kapitlet. Det første er veien mot lanseringen av varer med Varefakta, altså varer som var deklarerert etter varedeklarasjonsformularer komiteen hadde utarbeidet. I denne sammenhengen er det først og fremst spørsmålet om hvorfor det tok nesten tre år for å få til dette som belyses.

Det andre hovedtemaet for dette kapitlet er opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen av varer med Varefakta i september 1957. Det var naturligvis nødvendig å informere allmennheten om hva Varefakta betydde, og det ble derfor bestemt at det skulle drives en opplysningskampanje om varedeklarasjonene for å spre kunnskap om ordningen. Hvordan kampanjen ble ført og på hvilken måte komiteen forsøkte å framstille fordelene med Varefakta, står i sentrum for redegjørelsen av dette temaet.

De to hovedtemaene er valgt ut fordi de er viktige for forståelsen av komiteens arbeid og de resultatene som kom ut av det for femtenårsperioden denne framstillingen tar for seg. At det tok så lang tid å før lanseringen av de første varene med Varefakta skjedde, kan settes inn i en større sammenheng, nemlig en åpenbar mangel på effektivitet i komiteens arbeid, et problem komiteen gjennomgående slet med. Opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen av Varefakta inngår også i en større sammenheng, nemlig hvordan komiteen forholdt seg til forbrukerne og hvordan forbrukerne forholdt seg til Varefakta. Opplysningskampanjen var innledningen til dette forholdet, og behandlingen av den i dette kapitlet inngår således som en del av dette temaet, som vil gjenopptas i senere kapitler.

Arbeidsfordeling og organisering

Den aller første tiden av virksomheten til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, gikk naturlig nok med til å komme til endelig enighet om organisasjonsplattformen til komiteen og fordele oppgaver og verv til det forestående arbeidet. Det konstituerende møtet 7. desember 1954 gikk således med til å avgjøre vedtekter og finansiering – forslagene som den såkalte redaksjonskomiteen hadde utarbeidet, ble enstemmig vedtatt –

og til valg av formann, nestformann, samt medlemmer av arbeidsutvalget. Som vi har sett falt valget av formann på overlege Fredrik Mellbye fra Helsedirektoratet, mens nestformannen ble husmor Ethel Dæhlie fra Forbrukerrådet. De fire andre medlemmene av arbeidsutvalget ble Bergliot Werenskiold fra Statens forsøksvirksomhet i husstell, Kaare Heiberg fra Norges Standardiseringsforbund – begge disse altså som representanter for forskningen, som i tillegg hadde formannen og dermed tre av de seks medlemmene i arbeidsutvalget. Videre ble Alf Sundby fra Norges Kjøpmannsforbund valgt til å representere handelsnæringen og Knut Halvorsen fra Norges Industriforbund valgt til å representere produsentene.⁶⁴ På det påfølgende møtet, 24. februar 1955, ble arbeidsinstruksene til fagutvalgene, arbeidsutvalget og sekretariatslederen vedtatt.⁶⁵ Dermed var den organisatoriske planen lagt, og det praktiske arbeidet kunne begynne.

Den lange veien fram mot lanseringen av varer med Varefakta

Tidlig på våren 1955 ble det arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking nettopp hadde påbegynt ytterligere aktualisert. En mengde importerte tekstiler hadde kommet på det norske markedet som resultat av opphevelsen av importrestriksjonene for denne varegruppen, og en stor del av tekstilvarene var billige, men av svært dårlig kvalitet. *Arbeiderbladet* rettet søkelyset mot dette problemet i en rekke oppslag i mars og april 1955.⁶⁶ Problemet gjaldt i første rekke bomullstøy som reagerte med krymping og avfarging i vask. Frustrasjonen over ”tekstilskrapet”, som det ble kalt, ble først og fremst rettet mot importørene av varene, som ble beskyldt for kynisk å utnytte norske forbrukeres naive forestillinger om at utenlandske produkter betydde god kvalitet og, særlig for de som ikke var godt bemidlet, ønsket om å gjøre billige innkjøp.⁶⁷

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ble trukket inn i saken ved at Prisdirektoratet anmodet komiteen om å delta i et utvalg som skulle drøfte hvilke tiltak som kunne gjøres for å løse problemet på kort sikt.⁶⁸ Prisdirektoratet ønsket å få i stand en ordning for å merke de importtekstilene som var av dårlig kvalitet – en slags omvendt

---

⁶⁴ Møteprotokoll, 7/12-1954, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

⁶⁵ Møteprotokoll, 24/2-1955, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

⁶⁶ Se klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁶⁷ *Arbeiderbladet*, 12/3-1955 og 14/3-1955, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁶⁸ Protokoll fra møte i arbeidsutvalget, 1/4-1955. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0045, Riksarkivet.

kvalitetsmerking – slik at forbrukerne ble gjort klar over dette.⁶⁹ Ingen av medlemmene i arbeidsutvalget var særlig begeistret for tanken om at komiteen skulle delta i et slikt arbeid, siden det lå på siden av hva komiteen egentlig beskjeftiget seg med.⁷⁰ Formannen Fredrik Mellbye uttalte på møtet at han var ”lite stemt” for at komiteen skulle gå inn i dette arbeidet, men ga også uttrykk for at han mente komiteen vanskelig kunne avslå forespørselen fra Prisdirektoratet. Det ble derfor vedtatt å oppnevne representanter til utvalget. Utvalgets arbeid munnet imidlertid ikke ut i noe resultat i form av merking av tekstiler av dårlig kvalitet.

Saken om ”tekstilskraket” angikk likevel Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking på en annen måte enn den innsatsen komiteen gjorde i det utvalget Prisdirektoratet nedsatte. For komiteens vedkommende var den viktigste følgen av saken at den ytterligere forsterket inntrykket av at det hastet med å komme fram til resultater forbrukerne kunne dra nytte av – med andre ord hastet det med å få utarbeidet varedeklarasjonsformularer som produsentene eller importørene kunne deklare varen sine i henhold til, og deretter få de deklarte varen ut i butikkene. Både Fredrik Mellbye og sekretariatslederen Paul Thrane Cappelen uttalte til *Arbeiderbladet* med en måneds mellomrom i mars og april 1955 at de første varen som var deklart etter komiteens regler ville foreligge på markedet i løpet av høsten dette året.⁷¹ Men de første varen med Varefakta var ikke på markedet før høsten 1957, altså to år etter det tidspunktet både Mellbye og Cappelen forespeilte *Arbeiderbladet* våren 1955. Hvorfor tok det så lang tid i forhold til forventningene?

For det første må det pekes på at arbeidet i fagutvalgene – altså arbeidet med å utarbeide varedeklarasjonsformularer – gikk senere enn Mellbyes og Cappelens tidsestimater forutsatte. Det tok vanligvis cirka et halvt år fra et varedeklarasjonsformular var vedtatt til varen deklart etter formularet var å finne i butikkene, noe komiteens medlemmer også var klar over fra starten av: Mellbye uttalte således i det nevnte intervjuet i *Arbeiderbladet* at han håpet at de første formularene ville være ferdigstilte våren eller sommeren 1955.⁷²

---

⁶⁹ *Arbeiderbladet*, 2/4-1955, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁷⁰ Protokoll fra møte i arbeidsutvalget, 1/4-1955. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0045, Riksarkivet. Det kan jo innvendes at kvalitetsmerking absolutt var noe komiteen beskjeftiget seg med, i alle fall ifølge vedtektene. Motviljen var nok først og fremst basert på at medlemmene i arbeidsutvalget ikke ønsket at komiteens arbeid skulle bli identifisert med merking av varer av dårlig kvalitet.

⁷¹ *Arbeiderbladet*, 17/3-1955 og 15/4-1955, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁷² *Arbeiderbladet*, 17/3-1955, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

De seks første fagutvalgene ble nedsatt på hovedkomiteens andre møte, 24. februar det året.⁷³ I løpet av det første halvåret av komiteens virksomhet var ytterligere fem fagutvalg opprettet. Blant de elleve første fagutvalgene, beskjeftiget sju seg med næringsmidler, og disse var: fagutvalget for fersk fiskemat, fagutvalget for middagshermetikk av fisk, fagutvalget for middagshermetikk av kjøtt, fagutvalget for vegetabiliske konserver, saft og syltetøy, fagutvalget for suppeblokker, fagutvalget for krydderier og fagutvalget for husholdningsessenser.⁷⁴ I tillegg kom fagutvalget for tekstiler, fagutvalget for tekstilvaskemidler, fagutvalget for tepper og madrasser og fagutvalget for spisebestikk av rustfritt stål.

De vareområdene de første fagutvalgene arbeidet med, ble valgt fordi det på disse områdene forelå ”utsikter til umiddelbare resultater”, som det sto i beretningen for komiteens første budsjettår.⁷⁵ Det betydde at det ikke var nødvendig med noe vitenskaplig nybrottsarbeid for å finne fram til metoder for å teste og analysere de egenskapene ved varene som var aktuelle å deklare; eller med andre ord at det var vareområder der forskningen hadde kommet ganske langt med hensyn til å finne fram til prøvningsmetoder. I tillegg må det nevnes at for de fleste vareslagene som de elleve fagutvalgene tok for seg, hadde Varudeklarationsnämnden i Sverige allerede utarbeidet ferdige varedeklarasjonsformularer eller påbegynt et slikt arbeid. De svenske formularene ble brukt som mal for de fleste norske varedeklarasjonsformularene de første fagutvalgene utarbeidet, selv om de aldri ble direkte kopiert.⁷⁶

Til tross for at forholdene slik sett lå til rette for at de fleste fagutvalgene kunne ferdigstille utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularer ganske raskt, skjedde ikke dette – i alle fall skjedde det ikke så raskt som forventet. De to første varedeklarasjonsformularene, varedeklarasjonsformularet for fersk fiskepudding og varedeklarasjonsformularet for dyne-trekk, laken og putevar, ble godkjent i hovedkomiteen 16. november 1955.⁷⁷ De fire neste, varedeklarasjonsformularet for fisk og tre forskjellige varedeklarasjonsformularer for mid-

---

⁷³ Møteprotokoll, 24/2-1955, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

⁷⁴ For fullstendig oversikt over hvilke fagutvalg som ble nedsatt for hvert år i denne perioden, se årsberetninger for Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking/Varefaktakomiteen 1954-1969. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

⁷⁵ Beretning for budsjettåret 1954/55, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

⁷⁶ Se møtereferater fra diverse fagutvalg. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0012, Riksarkivet.

⁷⁷ Møteprotokoll, 16/11-1955, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

dagshermetikk av kjøtt, varte det helt til 18. juni 1956 før ble godkjent.⁷⁸ Disse seks varedeklarasjonsformularene var også de eneste som ble utarbeidet og godkjent innen utgangen av 1957.

Når det gjelder de fire fagutvalgene som ferdigstilte de nevnte varedeklarasjonsformularene, må det påpekes at selv om de kanskje hadde brukt noe mer tid enn forventet på dette arbeidet, hadde de egentlig jobbet forholdsvis raskt. Det finnes veldig få eksempler på, i de femten årene denne avhandlingen tar for seg, at et fagutvalg klarte å produsere et varedeklarasjonsformular på under ett år fra nedsettelsen, slik tilfellet var med fagutvalget for fersk fiskemat og fagutvalget for tekstiler. Heller ikke det omlag halvannet året det tok før fagutvalgene for middagshermetikk av henholdsvis fisk og kjøtt hadde klart å oppnå endelige resultater, kan i forhold til arbeidet de andre fagutvalgene la ned i disse femten årene kalles langsomt – snarere var det over gjennomsnittlig raskt.

Ifølge tidsestimatene som gikk ut på at varer med komiteens varedeklarasjoner ville være ute på markedet høsten 1955, hadde likevel ingen av fagutvalgene kommet til resultater raskt nok til at tidsfristen kunne holdes. Det viste seg imidlertid at det ikke skulle spille noen rolle: Det var ikke tempoet i arbeidet til fagutvalgene som gjorde at det tok nesten tre år fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ble opprettet, til varer deklarerert etter komiteens regler var å finne i butikkene. For varegruppene fersk fiskepudding og dynetrekk, laken og putevar, kunne lanseringen av varedeklarasjonene ha skjedd våren 1956, og for middagshermetikk av fisk og kjøtt et halvår senere. Så hvorfor lot lanseringen vente på seg til høsten 1957?

Utformingen av deklarasjonsmerket

Det kan synes merkelig, men det var bestrebelsene etter å finne et passende deklarasjonsmerke, og ikke minst et navn på dette merket, som forsinket lanseringen. Deklarasjonsmerket skulle tjene det formål å gjøre det tydelig for forhandlerne og forbrukerne at deklarasjonen var gjort i samsvar med de reglene Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde satt for deklarerer av varer innen det aktuelle vareslaget, og på denne måten skille deklarasjonene fra andre typer varedeklarasjoner som ikke var utformet etter komiteens retningslinjer og underlagt komiteens kontroll. Det ble bestemt at merket

---

⁷⁸ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. De tre varedeklarasjonsformularene som ble utarbeidet av fagutvalget for hermetiske kjøttvarer, var for middagshermetikk av renskåret kjøtt, middagshermetikk av kjøtt med erter, bønner o.l. og middagshermetikk av kjøttfarseprodukter.

skulle ha et navn – i likhet med i Sverige, der deklarasjonsmerket til Varudeklarationsnämnden het D-märket. Flere navn ble vurdert: Først ble det foreslått å kalle det V-deklarasjon, deretter ble det bestemt at det skulle hete Varenøkkel. Da det imidlertid viste seg å være visse opphavsrettslige problemer knyttet til bruken av ordet nøkkel, ble det bestemt å gå bort fra dette navnet. Denne avgjørelsen ble fattet på et møte i arbeidsutvalget 4. juni 1956.⁷⁹ Da hadde saken allerede vært drøftet i halvannet år. Forbrukerrådet hadde skrevet i et brev til komiteen 16. mars dette året at ”det er av avgjørende betydning at Hovedkomiteens arbeid gir snarlige resultater som kan komme forbrukerne til nytte”, og henstilte komiteen derfor om å ferdigstille deklarasjonsmerket:

Vi er kjent med at det er utarbeidet varedeklarasjonsformularer for en rekke varegrupper, men at Hovedkomiteen ennå ikke er kommet frem til en deklarasjonsramme. Forbrukerrådet forutsetter at denne sak står overfor sin umiddelbare løsning.⁸⁰

Nesten tre måneder etter at dette brevet ble skrevet, var en løsning ennå ikke innen rekkevidde, og det skulle enda ta over et halvt år før løsningen forelå.

På det nevnte møtet i arbeidsutvalget 4. juni, foreslo Knut Halvorsen at merket kunne få navnet Varefakta, noe som fikk tilslutning fra de andre møtedeltakerne. Det var likevel en hake også ved dette navnet: Fakta Kontor for markedsundersøkelser hadde registrert varemerket Fakta og eide retten til bruken av denne termen i et varemerke. Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking var derfor nødt til å innlede forhandlinger for å få tillatelse til å bruke navnet Varefakta. En enighet om dette ble først nådd i slutten av januar 1957.⁸¹

Tregheten i arbeidet med å finne en løsning på navnet til deklarasjonsmerket, betydde nødvendigvis en stadig utsettelse av lanseringen av varer med deklarasjonsmerket. 19. juni 1956 fortalte Paul Thrane Cappelen *Arbeiderbladet* at både hermetiske fiske- og kjøttprodukter så vel som tekstilvarer som var deklarerert etter komiteens regler, ville komme på markedet i løpet av høsten dette året.⁸² Da høsten kom, måtte imidlertid avisen fortelle at lanseringen var utsatt til våren: ”Det er arbeidet med en del tekniske detaljer som gjør at

---

⁷⁹ Møteprotokoll, 4/6-1956, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, Riksarkivet.

⁸⁰ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

⁸¹ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

⁸² *Arbeiderbladet*, 19/6-1956, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

”sjøsettingen” av dette systemet har måttet utsettes.”⁸³ På dette tidspunktet var forutsetningen at avtalen med Fakta Kontor for markedsundersøkelser var nådd 1. desember dette året.⁸⁴ Da avtalen tok enda to måneder å forhandle fram, medførte det en ytterligere forsinkelse med lanseringen av varer med Varefakta, som altså skjedde 5. september 1957.

Prosessen med å finne navnet til deklarasjonsmerket er interessant av flere grunner. For det første gir den svar på hvorfor det tok så lang tid å få lansert varer med Varefakta. For det andre er prosessen interessant fordi den belyser et vesentlig kjennetegn ved komiteen: Den var generelt sett preget av at arbeidet gikk langsomt, og dette var ikke begrenset til å gjelde de første årene, og således kunne forklares som organisatoriske startproblemer. Dette problemet vedvarte gjennom hele den femtenårsperioden som her undersøkes, og ikke minst gjaldt det etter hvert også arbeidet i de mange fagutvalgene som brukte lang tid på å komme fram til resultater.

Det er ikke mulig å gi noen enhetlig forklaring som er gyldig for alle deler av komiteens virksomhet på hvorfor arbeidet gikk så sakte i komiteen. Når det gjelder saken om deklarasjonsmerket, kan det imidlertid pekes på at dette emnet var på dagsorden i nesten alle møtene i arbeidsutvalget fra starten av og fram til avtalen med Fakta Kontor for markedsundersøkelser var gjort.⁸⁵ Det var altså ingen nedprioritert sak. Behandlingen av spørsmålet på arbeidsutvalgsmøtene begrenset seg likevel stort sett til å vurdere forslag og utkast til navn på og utforming av deklarasjonsmerket som var utarbeidet mellom møtene. Oppgaven med utarbeidelsen av forslagene falt på sekretariatet.

Nettopp her er vi inne på noe vesentlig ved komiteens virksomhet: Svært mye av arbeidet ble overlatt til sekretariatet. Dette medførte som vi ganske snart skal komme nærmere inn på, et sterkt arbeidspress på komiteens sekretærer. Sannsynligvis ligger svaret på hvorfor det tok så lang tid å få deklarasjonsmerket på plass i at komiteens administrasjon var for liten og hadde for mange arbeidsoppgaver til å klare å organisere og utføre arbeidet på en effektiv måte, selv om saken i seg selv var svært viktig.

---

⁸³ *Arbeiderbladet*, 10/10-1956, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁸⁴ Vedlegg til møte i arbeidsutvalget, 6/10-1956, sak nr. 5: ”Hovedkomiteens opplysningstjeneste”. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, Riksarkivet. Ifølge vedlegget hadde De Norske Tekstilfabrikkers Hovedforening gitt signaler om at dersom deklarasjonsmerket forelå klart 1. desember 1956, ville foreningens medlemmer kunne ha varer med deklarasjonsmerket i butikkene innen 1. mai 1957. Det samme gjaldt for hermetikkbrensjen. For fersk fiskepudding kunne produkter merket med Varefakta foreligge enda tidligere.

⁸⁵ Se protokoller for møter i arbeidsutvalget 1954-1957, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, D-0036 og D-0045, Riksarkivet.

Det må riktignok også nevnes at det navnet komiteen til slutt kom fram til, hvor lang tid det enn tok, var et heldig valg: Varefakta klang såpass bra at Varedeklarationsnämnden henvendte seg til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking for å få tillatelse til å bruke navnet Varufakta som erstatning for det opprinnelige D-märket. Også det finske Varedeklarationsförbundet, som ble opprettet i 1956 og Dansk Varedeklarations-Nævn, som ble opprettet i 1958, søkte om lov til å bruke henholdsvis Varufakta og Varefakta som deklarasjonsmerke for sine deklarasjoner. Varefakta ble dermed et fellesnordisk uttrykk for varedeklarasjoner.

Kan administrative problemer forklare komiteens langsomme arbeid?

Det ble ganske snart etter opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking klart at de ekstra arbeidsoppgavene den administrative tilknytningen ga Forbrukerrådets sekretariat, medførte en arbeidsmengde som langt overskred sekretariatets arbeidskapasitet. Sekretærene sto for det aller meste av forarbeidet til møtene i hovedkomiteen, arbeidsutvalget og fagutvalgene, og var svært delaktige i alle sidene ved komiteens virksomhet, ikke bare begrenset til praktisk kontorarbeid, men også for eksempel i utredningene i forbindelse med og utarbeidelsene av varedeklarasjonsformularene. Allerede ett år etter opprettelsen av komiteen, var det klart at arbeidsmengden var for stor. I et brev daterert 16. januar 1956 til de organisasjonene og institusjonene som var representert i komiteen, informerte sekretariatslederen Paul Thrane Cappelen om situasjonen:

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking er nå kommet så langt i sitt arbeid at de generelle retningslinjer for komiteens virksomhet er trukket opp, og det formelle grunnlag for dets tiltak er brakt i orden. De problemer komiteens arbeidsutvalg og sekretariat herunder har stått overfor, har vært store og til dels nye og ukjente. Det har derfor vært nødvendig med et betydelig forarbeid som i alt vesentlig har falt på Forbrukerrådets sekretariat, som etter § 4 i komiteens vedtekter også virker som komiteens sekretariat. [...] Det er imidlertid ganske klart at Forbrukerrådets, og dermed Hovedkomiteens sekretariat nå er sprengt og ikke kan påta seg mer arbeid for komiteen uten at det blir utvidet.⁸⁶

Det var derfor påkrevet med en forsterkning av administrasjonen:

For å kunne gjennomføre det arbeid som Hovedkomiteen etter sine vedtekter har pålagt seg, anser Arbeidsutvalget det påkrevet å styrke sekretariatet med en sekretær og en assistent (fullmektig). Lønningsutgiftene her til vil beløpe seg til 27.000 kroner pr. år. Det er påkrevd å sikre denne ar-

---

⁸⁶ Brev uten tittel, 16/1-1956. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0036, Riksarkivet. Gjelder også neste sitat.

beidshjelp i hvert fall i tre år fremover, enten ved at komiteens medlemmer betaler det nødvendige beløp til komiteen i tillegg til kontingenten, eller ved at en eller flere av medlemmene i fellesskap avgir personale til arbeidet i sekretariatet. Denne økning er et vilkår for at komiteen kan fortsette sitt arbeid.

Det kan være grunn til å reflektere litt nærmere over den situasjonen Cappelen tegnet opp i dette brevet, for den må sies å ha vært ganske interessant. Da brevet ble skrevet, hadde Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking vært i virksomhet i bare litt over ett år. Det var nedsatt tolv fagutvalg som arbeidet med varedeklarasjonsnormer for et antall vareslag som til sammen utgjorde en relativt begrenset andel på det totale forbruksvaremarkedet. Ambisjonene for arbeidet var at det skulle omfatte ”alle de viktigste forbruksvarene”, slik Georg Lindbom skrev i *Arbeiderbladet* mars 1954.⁸⁷ Målsetningen om et slikt omfang var langt fra nådd – med tanke på varer som faktisk var merket etter komiteens retningslinjer, hadde arbeidet på dette tidspunktet ikke noe omfang i det hele tatt.⁸⁸ Likevel var arbeidsmengden for sekretariatet så stor at den utvidelsen av virksomheten som ville følge naturlig av ambisjonene, var utelukket. Det var med andre ord allerede klart at den organisasjonen som var bygget opp ikke var egnet til å takle de arbeidsoppgavene Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking var gitt.

Som svar på henvendelsen fra arbeidsutvalget, skrev Forbrukerrådet i et brev 16. mars 1956 at det lenge hadde vært klar over at ”på bakgrunn av det arbeidsprogram som er lagt opp av Hovedkomiteen måtte dette nødvendigvis føre til en utvidelse av sekretariatets personell”.⁸⁹ Rådet hadde i budsjettforslaget for 1956/57 derfor foreslått overfor Sosialdepartementet at det skulle opprettes to nye stillinger i administrasjonen, ”til hjelp for arbeidet med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking”. Dette forslaget fikk Forbrukerrådet ikke gjennomslag for, og det hadde derfor ingen muligheter til å utvide sekretariatets personell over statsbudsjettet.⁹⁰

Rådet var imidlertid positivt innstilt til at noen av de andre organisasjonene og institusjonene gjennom frivillige bidrag kunne stå for lønningen av det nye personellet, og ville stille kontorplasser til disposisjon hvis dette skjedde. Norges Industriforbund og Norges

---

⁸⁷ *Arbeiderbladet*, 6/3-1954, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

⁸⁸ Dette er ikke helt uvesentlig i denne sammenhengen, for så lenge ingen varer var merket var det heller ingen kontrollvirksomhet. Selv om kontrollen, når den tok til, ikke ble foretatt av komiteen, medførte den ytterligere arbeidsmengde for sekretariatet ved at det sto for koordineringen og oppfølgingen av kontrollen.

⁸⁹ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. Gjelder også neste sitat.

⁹⁰ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

Handelsstands Forbund ble etter dette enige om å dele på utgiftene til lønningene av den ekstra arbeidskraften som trengtes for en treårsperiode fra 1. juli 1956.⁹¹ Løsningen på den akutte situasjonen ble altså at to nye stillinger ble opprettet i sekretariatet.

Den ordningen som kom i stand for å løse de administrative problemene var imidlertid i seg selv problemfylt. Hvordan forholdt de to nye stillingene seg til resten av sekretariatet, det vil si Forbrukerrådets sekretariat? Var de nye sekretærene underlagt Forbrukerrådets administrasjon? Ordningen som trådte i kraft 1. juli 1956 endte 12. mars 1957 i et administrativt brudd mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, hvor sistnevnte organ nå hadde et eget sekretariat bestående av to ansatte.

Bakgrunnen for det administrative bruddet lå i en konflikt mellom Forbrukerrådet på den ene siden og deler av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, særlig næringslivsinteressene i komiteen på den andre siden. Denne konflikten hadde ligget latent helt siden opprettelsen av komiteen. Det administrative bruddet trakk konfliktlinjene innad i komiteen opp til overflaten – kanskje hadde ikke Forbrukerrådet vært konflikten særlig bevisst før dette skjedde – og medførte en langvarig strid mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Denne striden skal jeg gå nærmere inn på i kapittel 6.

Rent praktisk betydde den nye ordningen – et eget sekretariat bestående av to ansatte – at arbeidskapasiteten i komiteens administrasjon neppe ble særlig større. Før bruddet hadde Paul Thrane Cappelen og Kåre Stendal – sistnevnte ble forøvrig ansatt som sekretariatsleder i komiteens nye sekretariat, og sa dermed opp sin stilling i Forbrukerrådet – stått for det meste av det administrative arbeidet til komiteen, men delte selvfølgelig disse arbeidsoppgavene med oppgavene de hadde i Forbrukerrådet. Andre ansatte i Forbrukerrådets sekretariat deltok imidlertid også i komiteens arbeid. For eksempel arbeidet lederen for rådets opplysningsseksjon, Gerd Benneche, med opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen av Varefakta. Det er derfor vanskelig å si noe sikkert om hvorvidt arbeidskapasiteten i komiteens sekretariat økte etter det administrative bruddet. Sannsynligvis økte den litt, men ikke i særlig stor grad.

De administrative problemene som blant annet medførte at saken med deklarasjonsmerket hadde tatt så lang tid, fortsatte dermed for komiteens vedkommende. Fram til 1965

---

⁹¹ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

forble antallet ansatte i komiteens sekretariat det samme, altså to. Ifølge komiteens ambisjoner, skulle virksomheten være ekspansiv. Dette fordi et stadig større omfang med hensyn til vareslag og varer som var omfattet av varedeklarasjonsordningen, ville føre med seg stadig større arbeidsoppgaver for komiteen – ikke minst når det gjaldt kontrollvirksomheten. Situasjonen med en flerårig status quo i størrelsen på administrasjonen betydde at komiteen i det lange løp ikke klarte å ekspandere virksomheten slik ambisjonene forutsatte. Dette forholdet er viktig for å forstå resultatene av komiteens arbeid i årene 1954-1969.

Lanseringen av Varefakta og opplysningskampanjen

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking kunne endelig offentliggjøre de første resultatene av arbeidet sitt 5. september 1957. Dette skjedde gjennom et informasjonsmøte på Scala kino i Oslo. ”Enklere å være forbruker,” lød overskriften i VG dagen etter, og avisen forklarte hvorfor:

Det fins i dag 251 deklarererte varer i handelen, det vil si varer som er deklarerert på en helt ny måte. [...] det nye er at det er en utenforstående, uhildet institusjon – Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking – som har påtatt seg å veilede forbrukerne, og for den saks skyld også ekspeditørene.⁹²

Informasjonsmøtet var åpningen på en opplysningskampanje om Varefakta, som i tillegg inneholdt radiointervjuer i NRK med formannen Nils Juell og lederen for komiteens opplysningsutvalg Odd Grande, utsendelser av brosjyrer til husstells- og forbrukerorganisasjoner og ikke minst et seks minutters innslag i husmorfilmen *Hjemme hos oss*, som hadde premiere 9. september. Opplysningskampanjen skulle informere både om Varefakta generelt og om hvilke varer som forbrukerne kunne finne de nye varedeklarasjonene på, som altså var fersk fiskepudding, tekstilvarer og middagshermetikk av fisk og kjøtt, og om hvilke opplysninger om disse varene som ble gitt på varedeklarasjonene.

Filmen om Varefakta, som det ble viet plass til i årets husmorfilm, er et godt eksempel på hvilket budskap komiteen forsøkte å formidle i det generelle opplysningsarbeidet om Varefakta – et budskap som forøvrig praktisk talt ikke gjennomgikk noen forandringer i de femten årene denne framstillingen omfatter. Innimellom filmens handling, som var en romantisk kjærlighetshistorie om et ungt par, ispedd en liten dose humor, var det noen klare

---

⁹² VG, 6/9-1957. Det er mye som tyder på at avisen hadde gjort en feil når det gjelder antallet deklarererte varer, altså produktserier som var i handelen. *Arbeiderbladet*, som også dekket informasjonsmøtet i den neste dagens avis, skrev at det var 151 produktserier som var å finne i butikkene. Dette stemmer sannsynligvis, siden det for budsjettåret 1958/59 ble fakturert for avgifter for til sammen 207 produktserier. Det er lite sannsynlig at dette antallet hadde sunket siden 1957.

og informative meldinger om Varefakta seerne ble presentert for, som regel i ordene til en fortellerstemme, men av og til også flettet inn i dialogen mellom den unge kvinnen og den unge mannen.⁹³

Ifølge filmen var varefaktadeklarasjonene kjennetegnet ved at de ga objektive og pålitelige opplysninger om en vare på en bestemt måte, og tilliten til opplysningene ble styrket ved at en nøytral instans sto bak. Interessant nok ble denne nøytrale instansen, som jo var Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, aldri nevnt med navn i filmen. Varefakta måtte imidlertid ikke forveksles med et kvalitetsstempel, for som fortellerstemmen poengterte: ”Varefakta betyr ikke høy kvalitet i og for seg.” Det vitenskapelige grunnlaget for deklarasjonene ble også trukket fram i filmen, da seerne fikk vite at bare de egenskaper som kunne måles objektivt og vitenskapelig ble deklart gjennom Varefakta.

Fordelene Varefakta ga forhandlerne ble understreket gjennom både ord og handling: ”Varefakta gir forhandleren bedre muligheter til å utnytte sin varekunnskap som fagmann,” ble publikum fortalt. I denne scenen møttes det unge paret tilfeldigvis i en tekstilbutikk – han som ekspeditør og hun som kunde. En rull metervare lå på disken og den unge mannen kunne med god hjelp av varefaktalappen si at dette var en vare han kunne anbefale: ”Den krymper høyst tre prosent i lengden og to prosent i bredden og lysekteheten er 5 – meget god – og den er vaskeekte forutsatt at man bruker vaskemetode hvitvask.” Dette var for øvrig det eneste konkrete eksempelet i filmen på hvilke opplysninger deklarasjonene faktisk ga.

Hva skilte så Varefakta fra andre varedeklarasjoner? I filmen ble spørsmålet besvart i to punkter: for det første at alle de interesserte parter – forbrukerne, forhandlerne og produsentene – hadde vært med å utarbeide deklarasjonene. For det andre at terminologien som ble brukt var lik for alle varer i samme vareslag; de samme opplysningene ble altså gitt på samme måte for en bestemt type produkt av ett merke som for et likt produkt av et annet merke, og dette ga forbrukerne enestående muligheter for å sammenligne produktene. Til slutt i filmen ble det informert gjennom fortellerstemmen om kontrollen av varene med Varefakta: ”Vareprøver kjøpes på det åpne marked og sendes til vitenskapelig kontroll. Opplysningene i Varefakta kontrolleres på en måte som bli fastsatt for hvert vareslag.” Og aller sist ble det understreket: ”Varefakta sparer ikke publikum for å velge selv. Varefakta hjelper til å treffe det riktige valg.”

---

⁹³ Den følgende redegjørelsen for filmen og situatene fra den er hentet fra mine egne nedtegnelser da jeg så den. *Hjemme hos oss* (1957) er tilgjengelig hos Norsk filminstituttets arkiv og bibliotek, Oslo.

Når det gjaldt forbrukerne, var hovedargumentene for fordelaktigheten av Varefakta slik de kom til uttrykk i filmen, i likhet med de andre kanalene komiteen brukte til å spre informasjon om ordningen, at opplysningene som ble gitt var objektive og pålitelige, vitenskapelig fundert og at de ble kontrollert av en nøytral instans. Det vitenskapelig aspektet ved arbeidet ble trukket fram som en garanti for at forbrukerne fikk det de trodde de kjøpte når en vare hadde Varefakta.

En økning i omfanget av varer med Varefakta var til syvende og sist betinget av at produsentene eller importørene gikk helhjertet inn for komiteens arbeid. Komiteens strategi for å få dette til, var å forsøke å skape etterspørsel etter varer med Varefakta fra forbrukernes side. Opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen var like mye motivert ut fra et ønske om å fremme en slik etterspørsel som kun å informere om hva Varefakta var. I et kort foredrag på lanseringsmøtet på Scala kino, uttrykte Gerd Benneche stor tro på at denne strategien ville lykkes:

Ennu er det som før nevnt bare en del forbruksvarer som er varedeklart på denne måten. Men etter hvert som forbrukerne blir kjent med dem, forstår den hjelp det er i disse objektive og garanterte opplysninger, er vi sikker på at etterspørselen etter Varefakta vil fremskynde at det kommer på flere og flere forbruksvarer. Her kan forbrukerne være med, for alle er vel interessert i å få vite mest mulig om varene vi kjøper.⁹⁴

Det er imidlertid viktig å være klar over at komiteen, i opplysningsarbeidet, var nødt til å holde en fin balanse mellom å framheve fordelene med varer som hadde Varefakta og ulempene med varer som ikke hadde Varefakta. Selvfølgelig lå det å lese mellom linjene når fordelene med varefaktadeklarasjonene ble framhevet å være at de var pålitelige og objektive, at andre typer frivillige deklarasjoner kanskje ikke var fullt så pålitelige og objektive. Dette budskapet ble likevel svært forsiktig framført. Grunnen til forsiktigheten var naturlig nok at komiteen var sammensatt blant annet av interesseorganisasjoner for produsentene og handelsnæringen. De to partsinteressene kunne ikke delta i et opplysningsarbeid som betydde negativ publisitet for sine respektive interessegrupper.

Med henblikk på å skape etterspørsel etter varer med Varefakta blant forbrukerne, hadde det nok vært mer effektivt å framføre et budskap som i langt sterkere grad spilte på forbrukernes følelse av å være en underlegen aktør i varemarkedet mot de sterkere aktørene som var produsentene og forhandlerne, og at Varefakta ga forbrukerne en mulighet til å bidra til å rette opp det skjeve forholdet. Når alt kom til alt var det jo på et slikt grunnlag ar-

---

⁹⁴ Manuskript til foredraget "Hva er Varefakta?". Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

gumentene for varemerking i debatten om offentlige forbrukertiltak på starten av 1950-tallet hadde blitt ført. Eksistensgrunnlaget til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking var til syvende og sist at komiteen nettopp skulle bidra til å rette opp det skjeve forholdet mellom forbrukerne på den ene siden og næringslivet på den andre siden – med andre ord øke forbrukermakten.

Interessant nok ble det opprinnelig utarbeidet et annet manuskriptforslag til filmen om Varefakta som ble forkastet.⁹⁵ I grove trekk var hovedbudskapet det samme som i filmen som til slutt ble produsert, men ut fra manuskriptet er det mulig å ane en langt skarpere tone. Blant annet ble det lagt opp til en mer hektisk redigering av bildene som sannsynligvis skulle illustrere presset forbrukerne ble utsatt for via reklamen. Selv om Varefakta også i manuskriptforslaget ble framstilt som et udelt gode for forbrukerne, produsentene og forhandlerne, ble det i sterkere grad også framhevet at dette gjaldt for de redelige produsentene og forhandlerne, og det ville ha kommet klart fram av filmen at ikke alle var det. Et godt eksempel på hvordan tonen i manuskriptet var, finner vi i følgende scene:

[...] Overtoning til interiør av kolonialforretning hvor en gressenkemann på shopping ser seg litt forvirret omkring.

Speaker: ”Problemet blir så meget enklere for Dem, hvis De spør etter varer med Varefakta. Og da er De dessuten med på å bringe renere linjer inn i handelen.”

Den samme mannen går smilende bort til en ekspeditør som gir ham to bokser. Den ene er festlig i fargene. Den andre er temmelig matt. Mannen ser på deklarasjonene og velger den sistnevnte.

De renere linjer i handelen speakeren nevnte, dreide seg etter alt å dømme om å få fjernet alle typer markedsføring som tok sikte på å skjule dårlig kvalitet ved å rette fokus mot forhold som ikke angikk selve kvaliteten. Det kunne være gjennom sensasjonspreget og usaklig reklame eller som i dette tilfellet gjennom festlige farger på innpakningen, altså et tiltalende ytre som skjulte et mindre tiltalende innhold. I verste fall kunne det dreie seg om direkte usanne opplysninger om kvaliteten. Varefakta ble framstilt som en garanti mot å bli lurt av slike markedsføringsmetoder.

Når filmmanuskriptforslaget likevel ble forkastet, kan det sies å ha vært forståelig fordi næringslivets representanter i komiteen må ha oppfattet at dersom en slik film hadde blitt produsert, ville det ha gitt dårlig publisitet for de interessegruppene de representerte. Samtidig er det helt klart at Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking

---

⁹⁵ Vedlegg til innkallelse til arbeidsutvalgsmøte, 12/3-1957, sak nr. 43: ”Film. Produksjon og distribusjon.” Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, Riksarkivet. Gjelder også for nedforstående sitater.

ikke hadde blitt opprettet for å fremme næringslivsinteressene. Problematikken vi her er inne på er interessant, og essensen i den ligger i hvordan komiteen som et samarbeidsorgan der ulike partsinteresser deltok, skulle klare å fremme interessene til én av disse interessegruppene – forbrukerne – som jo var utgangspunktet for opprettelsen av komiteen. Opplysningsvirksomheten var det området hvor dette gjorde seg mest gjeldende.

1954-1957: En vanskelig start for komiteen

Ved inngangen til 1958 hadde Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking endelig kommet ordentlig i virksomhet. Varer med komiteens deklarasjonsmerke Varefakta var i butikkene for enkelte vareslags vedkommende, og det rådet en viss optimisme innad i komiteen om at flere nye vareslag raskt ville følge etter. Likevel hadde de tre første årene vist at det arbeidet komiteen påbegynte i 1954 kom til å være vanskelig, sannsynligvis langt vanskeligere enn forventet.

Det aller største problemet var at Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ikke var bygget opp til å håndtere arbeidsmengden som fulgte naturlig av ambisjonene bak opprettelsen av komiteen. Dette ble tidlig klart, og kan være med på å forklare hvorfor det tok nesten tre år før de første varene med komiteens deklarasjonsmerke kom på markedet. At det tidlig ble klart at komiteens arbeidskapasitet ikke var stor nok førte likevel ikke til at det ble gjort stort for å utbedre dette. Forbrukerrådet fikk ikke tilsagn fra de statlige myndighetene til å utvide sin administrative kapasitet, og arbeidsutvalget i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking syntes å være mer interessert i å bruke situasjonen til å skaffe seg et eget sekretariat, noe det også oppnådde. Den administrative situasjonen var derfor endret ved utgangen av 1957 i forhold til hvordan den var ved opprettelsen, men problemet med den manglende arbeidskapasiteten var like stort.

Til tross for vanskelighetene komiteen hadde møtt de første tre årene, var det også grunn til en viss grad av optimisme med tanke på framtiden for komiteen ved inngangen til 1958. Opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen av Varefakta høsten 1957 var tilsynelatende en suksess, selv om det var for tidlig å si noe særlig om effekten av den. I alle fall hadde *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* og *VG* gitt lanseringsmøtet på Scala kino 5. september stor dekning, og omtalen av komiteen og Varefakta var i aller høyeste grad positiv.⁹⁶ Varefaktafilmen som fikk plass i årets husmorfilm *Hjemme hos oss*, ble sett av

---

⁹⁶ *Aftenposten*, 6/9-1957, *Arbeiderbladet*, 6/9-1957, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek, *VG*, 6/9-1957.

120.000 mens den gikk på kino.⁹⁷ Publisiteten Varefakta fikk gjennom opplysningskampanjen var altså stor.

Det var som sagt likevel ikke mulig å vite stort om effekten av kampanjen så kort tid etterpå. Hadde komiteen klart å vekke interessen blant forbrukerne for varer med varefaktadeklarasjoner slik målsetningen bak opplysningskampanjen var? Kunnskap om dette kom først i perioden det neste kapittelet tar for seg.

---

⁹⁷ Beretning for budsjettåret 1957/58, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

Kapittel 4. 1958-1964: Fra optimisme til stagnasjon

I dette kapitlet er det sjuårsperioden mellom 1958-1964 som undersøkes. I 1958 var komiteen kommet i normal virksomhet. Varer med komiteens deklarasjonsmerke var på markedet og en ny arbeidsoppgave ble derfor å kontrollere at deklarasjonene ga riktige opplysninger. Komiteen fortsatte også å utarbeide nye varedeklarasjonsformularer, og for å få produsenter av varer som var omfattet av allerede vedtatte deklarasjonsformularer til å bruke Varefakta. Hvordan dette arbeidet gikk, er et av hovedtemaene i dette kapitlet.

Første del behandler de to siste årene av 1950-tallet som på mange måter må sies å ha vært positive for komiteen. Å få med produsenter på ordningen med Varefakta ble prioritert, og arbeidet med dette lyktes ganske bra. I siste del av kapitlet er det årene 1960-1964 som undersøkes. Denne perioden var preget av at problemene komiteen hadde med økonomien og den administrative kapasiteten i større grad begynte å hemme framdriften i varemerkingsarbeidet. Problemene var ikke nye, men det kan virke som at komiteen ble mer klar over alvorret i situasjonen. Antall produsenter som søkte om tillatelse til å bruke Varefakta økte stadig, men andre områder av virksomheten, ikke minst arbeidet i fagutvalgene og opplysningsvirksomheten, lå til tider helt brakk som følge av problemene. Det var i denne perioden at det administrative bruddet og konflikten med Forbrukerrådet virkelig begynte å få konsekvenser for Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking.

Et tredje og mer atskilt tema er det nordiske samarbeidet i varemerkingsspørsmålet. Dette temaet tas først og fremst opp fordi den norske komiteen var en del av en nordisk modell for forbrukeropplysning. Den første varedeklarasjonskonferansen ble holdt i København i 1959 og ble en årlig foreteelse. Fra og med 1963 ble spørsmålet om det var mulig å komme fram til fellesnordiske varedeklarasjonsnormer et sentralt spørsmål, på grunn av den økende handelen med varer mellom de nordiske landene. I tillegg var informasjonsutvekslingen mellom de nordiske landene viktig for utviklingen av virksomheten i Norden. Det eldste og mest omfattende varedeklarasjonsorganet, svenske Varudeklarationsnämndens arbeid, sto i denne sammenhengen sentralt. Framstillingen av det nordiske samarbeidet vil først og fremst fokusere på resultatene av dette samarbeidet, og strekker seg utover tidsavgrensningene for dette kapitlet.

Gode resultater av komiteens arbeid

Årene 1958 og 1959 var preget av optimisme og energisk innsats, i første rekke fra Kåre Stendals og sekretariatets side, for å fremme arbeidet med varedeklarasjonene. Stendal spilte en aktiv rolle i dette arbeidet, og både gjennom telefonsamtaler, brevskrivning og møtevirksomhet forsøkte han å få produsenter av varer som foreløpig var omfattet av ordningen, til å deklare med Varefakta.⁹⁸ Hovedargumentet fra komiteens side overfor produsentene for hvorfor de burde gå inn for Varefakta, var at dette ville gi et konkurransefortrinn; varer med Varefakta ville stille sterkere enn varer av samme type som ikke hadde Varefakta når forbrukerne kunne velge mellom dette. Det kan virke som at argumentene til en viss grad fant gehør hos produsentene: Antallet firmaer som hadde søkt og fått tillatelse til å bruke Varefakta på produktene sine, økte fra 42 ved utgangen av 1957 til 90 i august 1959.⁹⁹ Det resultatsmessige høydepunktet i innsatsen rettet mot industrien for å inngå avtaler om bruk av Varefakta, ble nok oppnådd i februar 1959, da A/S Lilleborg Fabrikker søkte om tillatelse til å deklare sine tekstilvaskemidler etter komiteens retningslinjer. I et brev til Dansk Varedeklarations-Nævn informerte Kåre Stendal med tydelig tilfredshet sine danske kolleger om nyheten:

Til slutt vil jeg gjerne fortelle [...] at det, etter at jeg kom tilbake fra København, har lyktes oss å få A/S Lilleborg Fabrikker [...] til å gå inn for å deklare sine tekstilvaskemidler. Mellom oss sagt behersker A/S Lilleborg Fabrikker bortimot 60% av dette markedet i Norge.¹⁰⁰

Også når det gjaldt arbeidet i fagutvalgene var årene 1958 og 1959 preget av relativt gode resultater. I 1958 ble fem nye varedeklarasjonsformularer vedtatt for henholdsvis duker, håndklær, garn, skumgummimadrasser og tekstilvaskemidler. Året etter ble seks varedeklarasjonsformularer vedtatt: varedeklarasjonsformularene for saft, syltetøy og marmelade, for hermetiske grønnsaker, for melke- og fløtepulver, for dame- og herreskotøy og for spisebestikk av rustfritt stål. Det ble altså vedtatt til sammen elleve nye varedeklarasjonsformularer i 1958 og 1959, noe som i forhold til hva som hadde vært utrettet før den tid og hva som ble utrettet på 1960-tallet, var et svært høyt tall. Også med hensyn til varedeklarasjonsformularer som var i bruk, var resultatene for de to årene gode: Ved utgangen av 1957 var seks va-

---

⁹⁸ Dette går fram av kopibøkene for 1958 og 1959. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0001 og B-0002, Riksarkivet.

⁹⁹ For fullstendig oversikt over antall firmaer med tillatelse til å benytte Varefakta, se komiteens årsberetninger. Oversikt mangler for årene 1960 og 1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

¹⁰⁰ Brev til Dansk Varedeklarations-Nævn fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 13/2-1959. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0002, Riksarkivet.

reklarasjonsformularer i bruk.¹⁰¹ I slutten av august 1959 var tallet på dette tolv. Det hadde med andre ord skjedd en fordobling på dette området i løpet av litt over et og et halvt år.

Både når det gjelder antallet produsenter som hadde tillatelse til å bruke Varefakta og antallet varedeklarasjoner som var i bruk, var veksten på disse områdene større for årene 1958-1959 enn i noen annen toårsperiode fram til utgangen av 1969. I det året, altså 1969, ble det vedtatt 27 nye varedeklarasjonsformularer, et antall som ikke tilnærmevis ble oppnådd i noen av de andre årene denne framstillingen tar for seg. Faktisk var de seks formularene som ble vedtatt i 1959 og de fem som ble vedtatt i 1958, det nest høyeste og det tredje høyeste tallet på vedtatte varedeklarasjonsformularer for ett år. Veksten eller nedgangen i antall firmaer som hadde tillatelse til å bruke Varefakta, antallet deklarasjonsformularer som var i bruk og antallet nye formularer som ble vedtatt, er de eneste sikre tallene vi har for perioden 1954-1969 for å bedømme de årlige resultatene av komiteens arbeid. På alle disse områdene var årene 1958 og 1959 svært gode år.

Utvidelsen av virksomheten medførte naturlig nok en økt arbeidsmengde for sekretariatet. I februar 1959 understreket Kåre Stendal dette i en statusrapport om den administrative situasjonen til arbeidsutvalget:

Det administrative arbeid ved kontoret har det siste året øket betraktelig. Dette skyldes selvfølgelig den økede aktivitet og at det etter hvert er kommet til nye firmaer som deklarerer sine varer, nå i alt omlag 70. Kontrollen som er kommet inn i faste former, har også vært en medvirkende årsak til økningen i det administrative arbeid. Videre er sekretæren også sekretær i samtlige fagutvalg unntatt Fagutvalget for tekstiler. All administrasjon av utvalgene, innhenting av materiale, bearbeidelsen av dette, konferanser, utarbeidelse av forslag, tilretteleggelse av møtene og referater påligger sekretæren.¹⁰²

Selv om Stendal likevel mente at komiteen ”rent administrativt sett [var] godt à jour”, påpekte han at den administrative situasjonen hadde konsekvenser for effektiviteten i komiteens arbeid: ”[D]et sier seg selv at en god del av arbeidet i fagutvalgene av de forhold som er nevnt må ta noe lengre tid enn strengt tatt nødvendig.” Det er åpenbart at sekretariatet, som altså bare besto av to ansatte, la ned en stor innsats for å få virksomheten til å gå rundt. Like åpenbart er det at noen særlig utvidelse av virksomheten var umulig, gitt de rådende administrative forholdene. Dette var selvfølgelig noe komiteen var klar over, og derfor ble det i

---

¹⁰¹ Med at et varedeklarasjonsformular var i bruk, menes at minst én bedrift hadde tillatelse til å deklare varer som var omfattet av deklarasjonsformularet med Varefakta.

¹⁰² Vedlegg til arbeidsutvalgsmøte, 9/2-1959. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0002, Riksarkivet. Gjelder også de to neste sitatene.

1958 søkt Departementet for familie- og forbrukersaker om årlige overføringer direkte fra statsbudsjettet på 60.000 kroner til det administrative arbeidet i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking.¹⁰³

Forbrukerrådet ga fortsatt relativt store bidrag til komiteens virksomhet, rundt 40.000 kroner i året, men en økning som foreslått med 20.000 kroner ville bety muligheten til å få en ekstra fulltidsstilling til sekretariatet. I tillegg kan det godt hende at komiteen ikke helt stolte på at Forbrukerrådet kom til å fortsette å bidra like sterkt økonomisk i framtiden, noe som også ble tilfellet. Svaret fra departementet kom 11. september 1958:

”Etter dette departementets oppfatning vil det være mest hensiktsmessig om statens bidrag til arbeidet med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking inntil videre blir gitt over Forbrukerrådets budsjett. Dette departementet vil derfor ikke ta opp forslag om særskilt bevilgning til Hovedkomiteen [...] på statsbudsjettet for 1959/60.”¹⁰⁴

Departementet for familie- og forbrukersaker avsto altså å forsøke å sikre driften til komiteen, og tok side med Forbrukerrådet i konflikten som fantes mellom rådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Dette er noe vi kommer inn på senere. Uansett betydde avslaget at utsiktene til å utvide virksomheten i særlig grad, var små. Ved utgangen av 1950-tallet var situasjonen altså den at komiteens arbeid begynte å gi resultater, mens framtiden med hensyn til økonomien ikke så særlig lys ut.

Det nordiske samarbeidet om varedeklarasjoner

De andre nordiske varemerkingsorganene

4. februar 1959 ble den første nordiske varedeklarasjonskonferansen holdt i København. Deltakerne på konferansen var representanter for de fire nordiske varemerkingsorganene: Dansk Varedeklarations-Nævn, Varudeklarationsförbundet (Finland), Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Varudeklarationsnämnden (Sverige).¹⁰⁵ De nordiske varedeklarasjonskonferansene ble en årlig foreteelse, der hver av de fire varemerkingsorganene byttet på å arrangere møtene etter alfabetisk rekkefølge. De nordiske vare-

---

¹⁰³ Notat om utviklingen av Varefaktakomiteen og forholdet til Forbrukerrådet og til Departementet for familie- og forbrukersaker. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

¹⁰⁴ Brev fra Departementet for familie- og forbrukersaker til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 11/9-1958, gjengitt i notat om utviklingen av Varefaktakomiteen og forholdet til Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

¹⁰⁵ Varudeklarationsförbundet het på finsk Tavaraselosteliitto, men for enkelhets skyld vil jeg bruke navnet det svenske navnet Varudeklarationsförbundet.

merkingsorganene var alle bygget opp noenlunde likt, og organenes virksomhet fulgte omtrent de samme prinsippene.

Dansk Varedeklarations-Nævn ble opprettet i 1958, og besto av elleve representanter fra ti interesseorganisasjoner for forbrukerne, produsentene og handelsnæringen – men uten representanter fra forskningen.¹⁰⁶ Den var en helt privat organisasjon og var finansiert gjennom bidrag fra medlemsorganisasjonene. Per 1959 beløp de årlige bidragene seg til 31.000 danske kroner. Initiativene til merking av varer innenfor et vareområde kunne ifølge nemndens vedtekter ikke komme fra nemnden selv, men måtte komme enten fra en organisasjon, en bransjeforening eller fra et enkeltfirma. Når et initiativ hadde kommet, ble det nedsatt et arbeidsutvalg for å utarbeide et forslag til normer for merkingen, og når dette arbeidet var ferdig, ble forslaget sendt ut til representanter for den aktuelle bransjen for uttalelser. Til slutt måtte nemnden selv vedta varemerkingsnormene, altså varedeklarasjonsformularet. Da den første nordiske varedeklarasjonskonferansen ble holdt, hadde nemnden bare vært i virksomhet i et knapt år. Likevel hadde et deklarasjonsformular for kjøleskap blitt utarbeidet og godkjent.

Det finske Varudeklarationsförbundet ble startet som en underavdeling av Stiftelsen för Produktivitetsforskning i september 1956.¹⁰⁷ Forbundet var satt sammen av 24 representanter fra 21 medlemsorganisasjoner, som representerte forbrukerne, produsentene, handelsnæringen og forskningen. 39 prosent av finansieringen av forbundet kom gjennom statlige overføringer, resten fra medlemsorganisasjonene.¹⁰⁸ I likhet med Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, hadde forbundet et arbeidsutvalg på seks medlemmer. I tillegg var det per 1959 nedsatt tre konsultative kommisjoner for tekstilbransjen, metallbransjen og næringsmiddelbransjen som skulle utrede behovet for varemerking innenfor sine respektive bransjer, samt lede arbeidet innenfor aktuelle fagkomiteer.¹⁰⁹ Ved utgangen

---

¹⁰⁶ Møteprotokoll, 4/2-1959, nordisk varedeklarasjonskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet. Den følgende redegjørelsen for Dansk Varedeklarations-Nævn er basert på protokollen.

¹⁰⁷ Beretning for året 1981, Varudeklarationsförbundet. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0059, Riksarkivet. Forbundet ble en selvstendig organisasjon i november 1961.

¹⁰⁸ Møteprotokoll, 4/2-1959, nordisk varedeklarasjonskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

¹⁰⁹ Møteprotokoll, 4/2-1959, nordisk varedeklarasjonskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet. Jeg går ut fra at fagkomiteene tilsvarte de norske fagutvalgene.

av 1958 hadde forbundet utarbeidet og vedtatt fem varedeklarasjonsformularer og femten bedrifter var gitt tillatelse til å deklare etter forbundets regler.¹¹⁰

Storebror blant de nordiske varemerkingsorganene var den svenske Varudeklarationsnämnden. Nemnden ble opprettet 7. juni 1951 og besto av 16 representanter fra 12 organisasjoner og institusjoner som representerte forbrukerne, produsentene, handelsnæringen og forskningen.¹¹¹ 50 prosent av virksomheten var finansiert gjennom direkte statlige budsjettoverføringer, noe som beløp seg til 185.000 svenske kroner for budsjettåret 1958/59. Resten av finansieringen kom gjennom bidrag fra Statens Konsumentråd og medlemsorganisasjonene, samt gjennom innbetalte avgifter for å deklare etter komiteens regler.¹¹² Varudeklarationsnämnden hadde et arbeidsutvalg bestående av ni medlemmer og nedsatte i likhet med Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Varudeklarationsförbundet fagutvalg for utarbeidelse av varedeklarasjonsformularer for de ulike vareområdene. Nemndens representanter på den første nordiske varedeklarasjonskonferansen ga ingen opplysninger om resultatene av virksomheten per 4. februar 1959, men Varudeklarationsnämnden var ikke storebror blant de nordiske varemerkingsorganene bare fordi den var eldst: Det svenske organet hadde langt større budsjetter og langt bedre resultater enn de andre nordiske varemerkingsorganene.

I årsberetningen for Varudeklarationsförbundet for 1964 sammenlignet det finske forbundet resultatene i de nordiske organene. Sammenligningen viste at ved utgangen av 1963, hadde Dansk Varedeklarations-Nævn vedtatt sju varedeklarasjonsformularer, det finske Varudeklarationsförbundet hadde vedtatt 39 formularer, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde vedtatt 21 deklarasjonsformularer og Varudeklarationsnämnden hadde vedtatt 109 varedeklarasjonsformularer. Når det gjaldt antallet bedrifter som hadde tillatelse til å deklare gjennom de respektive varemerkingsorganene, lå tallet i Danmark på 120, i Finland på 89, i Norge på 150 og i Sverige på 670.¹¹³ Varudekla-

---

¹¹⁰ Beretning for året 1964, Varudeklarationsförbundet. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0059, Riksarkivet.

¹¹¹ Beretning for budsjettåret 1951/52, Varudeklarationsnämnden. Arkiv: Varudeklarationsnämnden (kat. SE/RA/420466), B II, Riksarkivet (Sverige).

¹¹² Møteprotokoll, 4/2-1959, nordisk varedeklarasjonskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

¹¹³ Beretning for året 1964, Varudeklarationsförbundet. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0059, Riksarkivet. Når det gjelder antallet bedrifter som hadde tillatelse til å bruke Varefakta i Norge, har jeg fra den norske komiteens arkiver et annet antall enn det som ble angitt i den finske årsberetningen. Per 12/2-1964 var dette tallet på 145 ifølge komiteens årsberetning for 1963.

rationsnämnden hadde med andre ord et klart større omfang enn hva tilfellet var for de andre nordiske varemerkingsorganene.

I tillegg viser tallene at det var tildels forskjellige problemer de ulike organene slet med på dette tidspunktet. For Dansk Varedeklarations-Nævns del var det åpenbart at det tok lang tid å utarbeide varedeklarasjonsformularer, mens interessen fra produsentenes side virket å ha vært ganske stor i de vareslagene det var utarbeidet formularer for. Det samme kan til en viss grad sies om Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. For det finske Varudeklarationsförbundet var problemet motsatt, da utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularene gikk raskere, mens interessen fra produsentene for ordningen tilsynelatende ikke var særlig stor. For Varudeklarationsnämnden er det vanskelig å peke på noen problemer med virksomheten – i alle fall sammenlignet med de andre nordiske varemerkingsorganene.

Temaer for de nordiske varedeklarasjonskonferansene og resultatene av samarbeidet

De fire første årene de nordiske varedeklarasjonskonferansene ble holdt, var tematikken for møtene stort sett utveksling av erfaringer med og synspunkter på varemerkingsarbeidet. Diskusjoner om fordelene med varedeklarasjoner kontra kvalitetsmerking, rense- og vaskemerking av konfeksjon og metervarer og spørsmål angående kontrollen av deklarererte varer og finansiering av arbeidet, var gjennomgangstemaer for møtene. De nordiske varedeklarasjonskonferansene var således mer av et diskusjonsforum enn et samarbeidsforum de første årene.¹¹⁴

I 1963 ble imidlertid spørsmålet om mulighetene for å komme fram til fellesnordiske varedeklarasjonsnormer tatt opp til grundig diskusjon. Grunnen til at spørsmålet ble reist, var at Nordisk Komité for Konsumentspørsmål, som var en underkomité av Nordisk Råd, hadde gjort en henvendelse til de fire varemerkingsorganene om at mulighetene for en samordning av varemerkingsarbeidet i de nordiske landene burde undersøkes. Bakgrunnen for henstillingen var at den stadig økende utvekslingen av varer mellom de nordiske landene medførte at varer som var deklarerert etter de nordiske varemerkingsorganenes regler krysset grensene og ble solgt ikke bare i opprinnelseslandet, men også i andre nordiske land.

---

¹¹⁴ Se møteprotokoller, 1959-1962, nordiske varedeklarasjonskonferanser. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

Nordisk Komité for Konsumentspørsmål mente at forbrukerne måtte være av den oppfatning at de samme reglene lå til grunn for alle de nordiske varedeklarasjonene, noe som kanskje var begrunnet i at alle de nordiske varemerkingsorganenes deklarasjonsmerkehet enten Varefakta (i Danmark og Norge) eller Varufakta (i Finland og Sverige). Normene for deklarasjonene var imidlertid ikke de samme for de ulike vareslagene i de nordiske landene, men Nordisk Komité for Konsumentspørsmål ønsket en samordning på dette området slik at det skulle være lettere for forbrukerne å forholde seg til varedeklarasjonene fra de forskjellige nordiske landene.¹¹⁵ Det ble bestemt at det på møtet i 1963 skulle gjennomgås forskjeller i vedtekter og praksis for de nordiske varemerkingsorganene for å danne et utgangspunkt for det videre arbeidet for å samordne varedeklarasjonsnormene.

Gjennomgangen viste at det var mange forskjeller både når det gjaldt vedtektene, reglene for deklarerings og praksisen for gjennomføringen av varemerkingsarbeidet. Så må det også sies at gjennomgangen ble gjort på minste detaljnivå: Blant annet ble punktet om hvem som i de ulike landene kunne ta initiativ til at det for et vareområde skulle utarbeides varedeklarasjonsnormer, svært grundig gjennomgått og debattert.¹¹⁶ Dette kan neppe ha vært av særlig interesse når det gjaldt samordningen av utformingen av varedeklarasjonsformularene. Den store innsatsen som ble lagt ned på møtet for å finne fram til forskjellene mellom virksomhetene til de nordiske varemerkingsorganene, var kanskje et uttrykk for at de ulike representantene i større eller mindre grad stilte seg noe skeptiske overfor samordningen.

Likevel fortsatte samarbeidet for fellesnordiske varedeklarasjonsnormer. I 1964 møttes representanter for de nordiske varemerkingsorganenes sekretariater i København for å gjenoppta diskusjonen. Emnene for møtet må sies å ha vært mer rettet mot vesentlige problemstillinger for samordningen av varemerkingsarbeidet. Prøvningsmetoder og kontrollmetoder ble diskutert, og selv om praksisen var ulik i de nordiske landene, virket det som at det var enighet om å forsøke å få til en samkjøring på disse områdene. Det ble også diskutert hvordan utarbeidelsen av nye varedeklarasjonsformulærer burde skje med hensyn til å legge til rette for fellesnordiske deklarasjonsnormer, hvordan et felles avgiftssystem kunne utarbeides og om det burde lages et felles deklarasjonsmerke – felles ikke bare i navn, men også i utforming – for de nordiske landene. Det ble ikke nådd noen endelig enighet på mø-

---

¹¹⁵ Møteprotokoll, 7/6-1963, nordisk varedeklarasjonskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

¹¹⁶ Se møteprotokoll, 7/6-1963, nordisk varedeklarasjonskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

tet om noen av punktene, men det virker som at møtet brakte organene nærmere en løsning på spørsmålet om fellesnordiske varedeklarasjonsnormer.¹¹⁷

På den nordiske varedeklarasjonskonferansen i 1966, som ble avholdt på Klækken Turisthotell, ble det vedtatt en resolusjon om at de nordiske varemerkingsorganene skulle arbeide mot fellesnordiske varedeklarasjoner. Resolusjonen pekte på at internasjonaliseringen av varehandelen satte nye og større krav til de nordiske varemerkingsorganenes arbeid:

På den ene siden er det av stor betydning at forbrukerne uten noen unødig forsinkelse får de nødvendige opplysninger om de nye varer som kommer på markedet. Like viktig er det at disse opplysninger kan sammenlignes med hverandre uten hensyn til hvor varene er produsert.¹¹⁸

Det ble videre poengtert at det også for produsentene var viktig med en standardisering av de ulike lands krav til varedeklarering, slik at produksjonen ikke måtte ta hensyn til sterkt varierende prinsipper på dette området. Derfor burde varedeklarasjonsvirksomheten i de forskjellige landene, ikke bare i Norden, internasjonaliseres og standardiseres.

Som et nødvendig neste skritt i denne retning og med spesielt hensyn til den stadig livligere internordiske handel, bør et realistisk nordisk samarbeide snarest etableres i fastere former. Målsetningen for dette arbeidet bør være identisk like nordiske varedeklarasjoner.

Betydningen av resolusjonen kan det settes spørsmålsteget ved: Arbeidet mot fellesnordiske varedeklarasjoner hadde på dette tidspunktet pågått i flere år, men på den annen side fikk det nordiske samarbeidet gjennom resolusjonen en formalisert målsetning.

Bestemmelsen om at det nordiske samarbeidet skulle etableres i fastere former ble etterlevd gjennom hyppigere møter mellom de nordiske varemerkingsorganenes sekretariater. Resultatet av samarbeidet uteble likevel. Til tross for den økte møtevirksomheten ble det aldri nådd enighet på flere viktige prinsipielle spørsmål som prøvningsmetoder, avgiftssystemer og framgangsmåten for innvilgelse av deklarasjonstillatelse.¹¹⁹ Det ble derfor bestemt at problemene med samarbeidet skulle utredes, noe som ble gjort i en innstilling som var ferdig i februar 1973, og således utenfor tidsrommet for denne framstillingen. Det kan imidlertid nevnes at det nordiske samarbeidet om varedeklarasjoner aldri fikk noe stort omfang i form av fellesnordiske varedeklarasjonsnormer.

---

¹¹⁷ Se møteprotokoll, 17-18/2-1964, nordisk arbeidsutvalg. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

¹¹⁸ Resolusjon vedtatt på den nordiske varedeklarasjonskonferanse 2-4/10-1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet. Gjelder også neste sitat.

¹¹⁹ *Vedrørende varedeklarasjonssamarbeid i Norden*. Innstilling til Nordisk Samarbeidskomité for Varedeklarasjonsarbeid, 20/2-1973. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

Samarbeidet mellom de nordiske varemerkingsorganene bør likevel ikke ses som uvesentlig. Den viktigste siden av samarbeidet skjedde mellom sekretariatene ved at varedeklarasjonsformularer og annet materiale som var relevant i forbindelse med utarbeidelse av varedeklarasjonsformularer, ble stilt til disposisjon for hverandre. I særlig grad ble de svenske varedeklarasjonsformularene brukt som utgangspunkt ved utarbeidelsen av formularer i de andre nordiske landene, men alle de forskjellige varemerkingsorganenes sekretariater stilte utarbeidet materiale til disposisjon på forespørsel.¹²⁰ Selv om samarbeidet med fellesnordiske varedeklarasjoner ikke ga særlige resultater, var informasjonsutvekslingen mellom de nordiske varemerkingsorganene viktig for utviklingen av virksomheten, både i Norge og i de andre nordiske landene.

Økonomiske problemer sinker komiteens arbeid, 1960-1964

Det er gjerne slik at når man skal se tilbake på året som er gått, så begynner man faktisk å spekulere på hva man har fordrevet tiden med, for resultatene blir sjelden de man hadde håpet på.¹²¹

Da Kåre Stendal skulle oppsummere året som var gått for de andre deltakerne på den nordiske varedeklarasjonskonferansen i mai 1962, prøvde han ikke å skjule at arbeidet gikk trått i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Slik Stendal så det, var hovedproblemet til komiteen finansieringen. I starten av 1960-årene ble komiteens inntekter redusert betydelig. I 1961, da komiteen gikk over til kalenderår i stedet for budsjettår for regnskapet, var komiteens inntekter nede i litt over 70.000 kroner, det laveste tallet siden 1955/56. I 1962 steg inntektene til cirka 90.000 kroner, før de sank igjen til rundt 80.000 kroner i 1963.

Bakgrunnen for inntektsnedgangen lå delvis i at Forbrukerrådet fra og med 1961 begynte å gi vesentlig mindre overføringer fra sitt budsjett. Dette må ses i sammenheng med konflikten mellom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Forbrukerrådet, og gjøres rede for i kapittel 6. I tillegg avtok bidragene fra Norges Industriforbund og Norges Handelsstands Forbund. Avtalen som ble gjort med de to forbundene om dekning av lønnsutgiftene ved sekretariatet, hadde bare vart fram til 1. juli 1959, men

---

¹²⁰ Se kopibøker 1958-1969, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0001-B-0017, Riksarkivet.

¹²¹ "Tilbakeblikk (mai 1961 – mai 1962)", innlegg av Kåre Stendal på nordisk varedeklarasjonskonferanse, 10-11/5-1962. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

de to forbundene fortsatte imidlertid å gi årlige økonomiske bidrag fram til og med 1963 – skjønt i stadig mindre omfang.¹²²

Når inntektene ikke falt mer enn de gjorde, hang det sammen med at komiteen begynte å få større inntekter gjennom avgiftene de ulike firmaene som var med i ordningen måtte betale for å deklare med Varefakta. I 1962 fikk komiteen innbetalt i underkant av 58.000 kroner i avgifter, mot rundt 22.000 kroner året før. I 1963 ble det innført et nytt avgiftssystem som var motivert ut fra behovet for å øke komiteens inntekter.¹²³ Det gjorde det også: I 1964, da det nye avgiftssystemet var fullt på plass, fikk komiteen inn cirka 80.000 kroner i innbetalte avgifter, noe som medførte at de totale inntektene igjen var på nivå med situasjonen på slutten av 1950-tallet. Det ble i stor grad dermed slik at de enkeltbedriftene som deklarte med Varefakta måtte ta de økonomiske byrdene ved komiteens arbeid, da det offentlige kuttet ned på bidragene.

Komiteens finansielle stilling førte til stagnasjon i virksomheten – særlig når det gjaldt å utarbeide nye varedeklarasjonsformularer. Siden sekretariatet var så sterkt involvert i alle deler av komiteens arbeid, og siden det av økonomiske grunner ikke var mulig å utvide administrasjonen, måtte det velges mellom hvilke deler av virksomheten som skulle prioriteres. På et møte i arbeidsutvalget i februar 1960, gjorde Kåre Stendal det klart at dersom arbeidet med å få produsenter av varer som allerede var omfattet av ordningen til å bruke Varefakta skulle fortsettes på en effektiv måte, betydde det at arbeidet i fagutvalgene ville bli skadelidende, og at utarbeidelsen av nye varedeklarasjonsformularer ville gå tregere.¹²⁴ Arbeidsutvalget var enig med sekretariatslederen i at det førstnevnte arbeidsfeltet burde prioriteres, og arbeidet i fagutvalgene ble således nedprioritert. Dette resulterte i at ingen nye varedeklarasjonsformularer ble vedtatt i 1960 eller i 1961.

Da Kåre Stendal så skulle oppsummere året mellom mai 1961 og mai 1962 på den nordiske varedeklarasjonskonferansen i mai 1962, måtte han altså innrømme at det ikke var mye Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde utrettet. I løpet av vinteren og våren dette året hadde komiteen likevel vedtatt tre nye varedeklarasjonsformularer: for redningsvester, for gardiner og dekorasjonsstoffer og for det såkalte Husmorbrødet. Deretter ble det i 1963 vedtatt fire varedeklarasjonsformularer for henholdsvis mel,

---

¹²² For 1963 var det på 2.500 kroner.

¹²³ Beretning for 1963, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

¹²⁴ Møteprotokoll, 18/2-1960, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0045, Riksarkivet.

flatbrød, makaroni og svømmebelte, mens det i 1964 ikke ble vedtatt noen nye varedeklarasjonsformularer. Fram til utgangen av dette året hadde komiteen til sammen vedtatt 24 varedeklarasjonsformularer.

Interessen blant produsentene for å deklare sine varer med Varefakta var fram til 1965 hele tiden stigende – eller rettere sagt, antallet firmaer med tillatelse til å bruke Varefakta steg. Per 31. desember 1964 var dette tallet på 150. Bak dette tallet skjulte det seg imidlertid en ujevn fordeling med tanke på interessen av å deklare med Varefakta: For noen varedeklarasjonsformularer fikk komiteen med seg mange produsenter på å deklare, for andre varedeklarasjonsformularer ble oppslutningen minimal. Det er uansett liten tvil om at resultatene alt i alt var under forventning fram til utgangen av 1964, men det må også legges til at pilen i alle fall pekte oppover. Omfanget av ordningen ble fram til dette punktet større, noe som skulle forandre seg i siste halvdel av 1960-årene.

Manglende interesse blant forbrukerne for Varefakta

Som vi husker fra behandlingen av opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen av Varefakta, var et av siktemålene med denne å skape en etterspørsel blant forbrukerne etter varer med Varefakta. Det ble ingen umiddelbar suksess. På et arrangement i regi av Forbrukerrådet, Forbrukerdagene i Moss i slutten av november 1958, hvor komiteen hadde en stand, ble komiteens representanter på arrangementet gjort oppmerksomme på at forbrukernes kunnskaper om Varefakta var svært små. ”[F]olk flest vet svært lite og ofte ingenting om hva Varefakta er og hva det står for,” het det i en rapport fra arrangementet.¹²⁵ Dette var ifølge rapporten forventet i og med at ordningen var så ny som den var. Implisitt i dette lå en forventning om at etter hvert som flere og flere varer og vareslag fikk Varefakta, ville forbrukernes kunnskap om ordningen gradvis øke.

Opplysningsvirksomheten ble derfor heller ikke et prioritert område for Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Helt fraværende var den likevel ikke. Hovedvekten lå på å trykke opp brosjyrer, både generelle brosjyrer om Varefakta og brosjyrer som spesifikt tok for seg de vareslag som var omfattet av ordningen. Disse ble i første rekke sendt til husmor- og forbrukerorganisasjoner og husstellsinstitusjoner. Derneft deltok komiteen på de såkalte Forbrukerdagene som ble arrangert av Forbrukerrådet, første gang i Moss i 1958.

---

¹²⁵ Vedlegg til arbeidsutvalgsmøte, 9/2-1959. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, Riksarkivet.

Det viste seg imidlertid at bevisstheten om Varefakta fra forbrukernes side ikke økte særlig til tross for det økte omfanget Varefakta etter hvert fikk. Da Kåre Stendal på den nordiske varedeklarasjonskonferansen i 1962 omtalte den nye varedeklarasjonen for det såkalte Husmorbrødet, pekte han på den viktige synergieffekten denne deklarasjonen kunne få:

Ved at en så typisk dagligvare som brød blir forsynt med Varefakta, vil forhåpentligvis et meget stort antall norske husmødre stifte bedre bekjentskap med Varefakta og derved med det arbeid som Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking driver.¹²⁶

Stendals uttalelser viser to ting: For det første at forbrukerne fortsatt visste lite om hva Varefakta var; for det andre at forestillingen om at dette ville endre seg etter som flere og flere varer og vareslag fikk Varefakta, fortsatt var gjeldende innad i komiteen.

Fram til 1965 kan vi med sikkerhet si at forbrukernes kunnskap om, eller i alle fall interesse av Varefakta holdt seg liten.¹²⁷ Det er ikke dermed sagt at forestillingen om at kunnskap om Varefakta fra forbrukernes side ville komme med en økning av omfanget av ordningen, var feil. Kanskje var det heller slik at omfanget ikke ble stort nok til at en slik mekanisme kunne få virke. Det er viktig å huske på at selv om et stadig økende antall produsenter søkte om tillatelse til å bruke Varefakta, og stadig flere varer og vareslag med Varefakta kom på markedet, var omfanget, sett i forhold til det totale forbruksvaremarkedet, fortsatt svært lite.

Det var imidlertid ikke bare til forbrukerne at det var vanskelig å nå fram med kunnskap om Varefakta til. *Dagbladet* rettet søkelyset mot hvordan omsetningsleddet forholdt seg til Varefakta i en artikkel i januar 1960. Artikkelforfatteren tok en handletur i Oslo, og konkluderte med at kunnskapen om Varefakta var svært liten blant betjeningen i butikker som solgte de deklarete varene:

Betjeningen vi spurte etter ”Varefakta” for metervarer så ut som de mente vi hadde tålt julens påkjenninger meget dårlig. Ikke visste de hva Varefakta var for noe og ikke var det noen kunder som spurte etter deklarasjon heller. [...] Hos en av våre største forhandlere [av skumgummimadrasser] visste de at det sto noe på en lapp, men lappen kunne de ikke finne. En brosjyre var det visst også, men den kunne de heller ikke finne.¹²⁸

---

¹²⁶ ”Tilbakeblikk (mai 1961 – mai 1962)”, innlegg av Kåre Stendal på nordisk varedeklarasjonskonferanse, 10-11/5-1962. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

¹²⁷ Se kopibok for 1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

¹²⁸ *Dagbladet*, 6/1-1960.

Artikkelen pekte på at produsentene syntes å være interessert i Varefakta, mens forhandlerne og forbrukerne ikke viste like stor interesse. Dette samsvarte også med prioriteringene i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, som vi har sett var å arbeide for å få flest mulig produsenter av varer som det fantes varedeklarasjonsformularer for, til å bruke Varefakta. Forbrukernes manglende kunnskap om og interesse for Varefakta, som komiteen var oppmerksom på hele tiden, førte således ikke til noen spesielle tiltak fra komiteens side. Komiteen hadde heller ingen økonomiske forutsetninger for å lage en storslått opplysningskampanje på linje med den som ble drevet i forbindelse med lanseringen av Varefakta høsten 1957.

1958-1964: Komiteens problemer med å oppnå gode resultater

Kildene fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings sekretariat, hovedsaklig brev og notater, fra slutten av 1950-tallet, forteller om optimisme og energisk innsats fra sekretariatets side med hensyn til komiteens arbeid. I løpet av første halvdel av 1960-tallet forsvant mye av denne gløden, og det var kanskje ikke så rart. De økonomiske forholdene, som vel aldri hadde vært særlig gode, forverret seg, og utsiktene til å øke den administrative kapasiteten så ikke lyse ut for et sekretariat som var nedlesset i arbeidsoppgaver.

Som et resultat av den dårlige økonomien ble framdriften i komiteens arbeid skadelidende. Fordi den administrative kapasiteten var så liten, ble det tidlig etter lanseringen av varer med Varefakta gjort et bevisst valg fra arbeidsutvalgets side om at arbeidet med å få industrien med på ordningen skulle prioriteres. Dette gikk ikke minst på bekostning av arbeidet i fagutvalgene og utarbeidelsen av nye varedeklarasjonsformularer. Heller ikke opplysning til forbrukerne om Varefakta ble prioritert, selv om det etter hvert viste seg at dette kunne trenges. Det er således ingen tvil om at ved utgangen av 1964, etter litt over ti års virksomhet, var resultatene av komiteens arbeid foreløpig langt dårligere enn forventet.

Selv om det fortsatt står ved lag at komiteen forvaltet offentlig forbrukerpolitikk, er det like klart at det offentlige var alt annet enn interessert i å komme komiteen til unnsetning med hensyn til dens økonomiske situasjon. Forbrukerrådet gjorde sitt til å forverre situasjonen da det på starten av 1960-tallet begynte å gi mindre overføringer fra sitt budsjett til komiteen, mens Departementet for familie- og forbrukersaker sto fast på at det var Forbrukerrådet som var best skikket til å bestemme hvordan de offentlige midlene som var avsatt til varemerkingsarbeidet skulle brukes. Dette må naturligvis ses i sammenheng med

konflikten mellom komiteen og Forbrukerrådet som hadde ført til det administrative bruddet i 1957 og som vi skal se i kapittel 6 eskalerte på begynnelsen av 1960-tallet.

Som følge av at det offentlige mer og mer trakk seg ut av finansieringen av komiteen, var det nødvendig å øke avgiftene som produsentene betalte for å bruke Varefaktamerket. Fram til 1965 var det i alle fall én positiv trend for komiteen, og det var at produsentene alt i alt syntes å være ganske interessert i å frivillig deklare varen sine etter komiteens regler. Men avgiftsøkningen betydde at produsentene måtte investere vesentlig mer for å være med på ordningen, og vi skal se i neste kapittel at dette fikk konsekvenser for deltakelsen fra produsentenes side.

Samarbeidet mellom de nordiske varemerkingsorganene har i dette kapitlet blitt behandlet ganske uavhengig av resten av framstillingen, og det har mye å gjøre med at samarbeidet hadde lite direkte å si for virksomheten til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, rent bortsett fra at utvekslingen av informasjon og erfaringer nok var nyttig for alle de fire nordiske komiteene.

Det er likevel interessant at det også på dette området syntes å være vanskelig å oppnå gode resultater. Det er ikke usannsynlig at dårlig økonomi også i dette tilfellet kan forklare hvorfor fellesnordiske varedeklarasjonsnormer ikke var mulig å komme fram til. Med unntak av den svenske Varudeklarationsnämnden var de øvrige nordiske varemerkingsorganene ganske små organisasjoner, og det betydde at det var begrenset med ressurser å bruke på det nordiske samarbeidet. Når det er sagt, synes det også som at det var en betydelig grad av stahet inne i bildet, med tanke på at hver av de fire organene mente at deres måte å organisere varemerkingsarbeidet på var den beste og som derfor burde legges til grunn for samarbeidet.

Kapittel 5. 1965-1969: Varefaktakomiteen ut av mørket?

På komiteens årsmøte 25. juni 1965 ble det bestemt at komiteens navn skulle endres fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking til Varefaktakomiteen. Det nye navnet skulle peke mer direkte mot komiteens deklarasjonsmerke, Varefakta, som ifølge en pressemelding om navnebyttet, etter hvert var ”blitt ganske kjent blant det kjøpende publikum”.¹²⁹

Hvor kjent Varefakta var blant forbrukerne er det imidlertid mulig å sette spørsmålstegn ved. I første halvdel av dette tiåret hadde komiteen begynt å innse at forbrukerne ikke hadde stor kjennskap til komiteens arbeid og hva Varefakta var, uten at det ble rettet noen stor innsats fra komiteens side for å gjøre noe med dette. Fra 1965 begynte komiteen å jobbe mer aktivt på dette området, og dette arbeidet er ett av temaene for inneværende kapittel.

Perioden 1965-1969 var ellers preget av endrede rammevilkår for komiteen. Den økonomiske situasjonen var ved inngangen til 1965 svært dårlig, men i løpet av siste halvdel av 1960-tallet bedret den seg betraktelig. Dette må ses i sammenheng med en større politisk oppmerksomhet om komiteens arbeid, noe som igjen hang sammen med at et forslag til lov om merking av forbruksvarer gjennomgikk politisk behandling i denne perioden. Loven ble vedtatt i mai 1968, og i dette kapitlet undersøkes det på hvilken måte forarbeidet til loven og selve loven påvirket Varefaktakomiteen.

En virkning av den politiske debatten om loven var at det ble naturlig å se på hva komiteen hadde oppnådd siden opprettelsen i 1954. Dette var åpenbart et anliggende for politikerne, som måtte se behovet for en lovmessig påtvunget merking av forbruksvarer i sammenheng med resultatene av den frivillige merkingen komiteen hadde lagt til rette for. Men også innad i komiteen ble det gjort en betydelig innsats for å gjennomgå resultatene av virksomheten og ikke minst å finne forklaringer på hvorfor resultatene etter snart femten års virksomhet – hvilke det ikke var mulig å nekte for var relativt skuffende – var blitt som de var blitt. Mot slutten av kapitlet gis det plass til å gjøre rede for resultatene og til å se nærmere på hvilke svar komiteen fant i sitt oppsummeringsarbeid.

---

¹²⁹ Pressemelding, udatert, Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet. Jeg går ut fra at pressemeldingen ble sendt ut rett etter årsmøtet, 25. juni 1965.

Forbrukerne og Varefakta – nytt satsningsområde

Fra 1. januar 1965 hadde Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking en nye sekretariatsleder, Astrid Aure. Aure hadde før dette vært ansatt i Forbrukerrådets sekretariat. Den nye administrative lederen tok ganske umiddelbart tak i en problematikk som Kåre Stendal hadde latt ligge i ro under sin tid som sekretariatsleder: forbrukernes manglende interesse for Varefakta. Denne problematikken var ikke ukjent for komiteen før 1965, men den hadde på mange måter vært et ikke-tema.

Astrid Aure forandret på dette. ”[D]et [er] et problem å få forbrukerne – husmødrene – til å forstå den nytte og fordel de vil ha av å være mer opplysningsbevisste,” skrev Aure i et brev til Kooperativt Förbundet i Sverige i februar 1965.¹³⁰ Og i januar samme år skrev hun til Norges Husmorforbund: ”[H]usmødrene [er] dessverre heller ikke på langt nær er så interessert i saklige opplysninger som man skulle ønske.”¹³¹ Den nye sekretariatslederen ønsket nå å finne nye og mer effektive måter å spre kunnskap om Varefakta og komiteens arbeid på blant forbrukerne, og inntok således en langt mer aktiv holdning til spørsmålet enn forgjengeren Kåre Stendal hadde gjort.

Hun benyttet også en tilsynelatende bevisst strategi for å påvirke de ulike partsinteressene. Til for eksempel Norges Husmorforbund, som representerte husmødrene og dermed forbrukerne, ble det som vi har sett gitt uttrykk for at forbrukerne ikke benyttet seg i stor nok grad av de mulighetene Varefakta ga. Dette var nok helt riktig i og for seg, men det lå kanskje en strategi bak også: Norges Husmorforbund kunne gjennom sin informasjonsvirksomhet hjelpe til å endre forbrukernes holdninger på dette området. Til produsentene ble situasjonsbeskrivelsen satt på hodet. I et brev til Grimstad Konservesfabrikk, som deklarerer noen av sine produkter med Varefakta, fastslo Aure at ”forbrukerne mer og mer krever vareopplysninger man kan stole på”.¹³² Derfor mente hun at fabrikkene, i likhet med andre firmaer som deklarerer etter komiteens regler, burde bruke den fordelene det var at varene hadde Varefakta i markedsføringen. Til forbrukerorganisasjoner og husmororganisasjoner ble det uttrykt at forbrukerne ikke benyttet seg av fordelene med Varefakta i stor nok grad, mens det overfor produsenter som var omfattet av ordningen ble hevdet at forbrukerne var

---

¹³⁰ Brev til Kooperativt Förbundet fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 24/2-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

¹³¹ Brev til Norges Husmorforbund fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 7/1-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

¹³² Brev til Grimstad Konservesfabrikk fra Varefaktakomiteen, 19/7-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

så bevisste på fordelene Varefakta ga dem at de burde bruke denne fordelene i markedsføringen av produktene sine.

Komiteen hadde aldri hatt noen motforestillinger mot at firmaene som deklarerer med Varefakta brukte dette som salgsargument i reklame eller andre former for markedsføring, men det er ingenting som tyder på at dette ble gjort i noen særlig grad. I 1965 ble det imidlertid lagt ned en betydelig innsats for å oppmuntre til at dette skjedde. I forbindelse med dette årets husmorfilm *Moro for mor*, ble firmaer med tillatelse til å bruke Varefakta oppmuntret til å reklamere for de av sine produkter som hadde Varefakta i filmen. Fem firmaer gjorde dette.¹³³ I tillegg ble det på utstillingen ”Dagens Husholdning”, i regi av Oslo Kolonialhandlerforening, på høsten 1965 laget en stand i utstillingens butikk der varer med Varefakta ble solgt. Ideen til dette tiltaket var Astrid Aures. I utgangspunktet hadde komiteen blitt bedt om å ha en ren opplysningsstand på utstillingen. Aure mente imidlertid at dette var en lite egnet måte å nå forbrukerne på: ”[E]rfaring fra lignende opplegg tidligere har lært oss at det er liten eller ingen interesse for rene opplysende stands, når hovedvekten ellers på utstillingen legges på smaksprøver, gavepakker, demonstrasjoner.”¹³⁴ Aure ønsket i stedet en egen avdeling i utstillingens butikk, hvor varefaktadeklarerer produkter kunne selges og en vertinne kunne veilede kundene og informere om Varefakta. Og slik ble det.

Komiteens sekretariat tok også kontakt med NRK med forslag til en rekke TV-programmer som kunne lages for å informere om komiteens arbeid og Varefakta.¹³⁵ Et av disse forslagene ble fulgt opp av TV-kanalen, og i samtaleprogrammet *Vi vil vite hva vi kjøper* ble komiteens virksomhet gjort rede for, opptak av kontrollprøving av varefaktadeklarerer rustfritt bestikk ved Statens teknologiske institutt vist og eksempler på norske, danske, finske og svenske varer merket med Varefakta og Varufakta framvist.¹³⁶ I tillegg gjorde sekretariatet framstøt mot NRK for at komiteens salgsavdeling på ”Dagens Husholdning” skulle dekkes både i radio og TV.¹³⁷ Dette forslaget fikk komiteen etter alt å dømme ikke gjennomslag for.

---

¹³³ Beretning for 1965, Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

¹³⁴ Brev til Norges Husmorforbund fra Varefaktakomiteen, 25/8-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

¹³⁵ Brev til programredaktør Arne Okkenhaug i NRK fra Varefaktakomiteen, 30/3-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

¹³⁶ Beretning for 1965, Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. Det går ikke fram av beretningen hvilken dato programmet ble vist.

¹³⁷ Brev til Dagsnyttavdelingen i NRK fra Varefaktakomiteen, 18/9-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

Opplysningsarbeidet ble altså et satsningsområde i 1965. Dette var et arbeid som ikke hadde vært prioritert siden lanseringskampanjen høsten 1957. Opplysningsvirksomheten endret også retning i forhold til opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen, da hovedtyngden av innsatsen ble lagt på å få produsenter med tillatelse til å bruke Varefakta til å bruke dette i markedsføringen av varene og på denne måten spre kunnskap om ordningen. Hvorvidt denne innsatsen brakte umiddelbare resultater er vanskelig å si noe om. Markedsundersøkelser fra starten av 1970-tallet viser at Varefakta da var blitt et godt kjent fenomen blant forbrukerne.¹³⁸ Hovedproblemet for komiteen var nok imidlertid ikke at forbrukerne ikke hadde hørt om Varefakta, men at de i liten grad brukte deklarasjonene som hjelpemiddel ved valg av varer, og på dette området er det ikke mulig å gi noe sikkert svar på hvorvidt den økte innsatsen på opplysning fikk noen umiddelbare, eller mer langsiktige for den saks skyld, virkninger.

Færre firmaer velger Varefakta

1. januar 1965 var antallet firmaer med tillatelse til å bruke Varefakta 150. I midten av mars 1967 var dette tallet sunket til 106. I løpet av denne perioden hadde ti nye firmaer fått tillatelse til å deklare med Varefakta, og det betyr at 54 firmaer hadde trukket seg fra ordningen – altså over en tredjedel av de firmaene som hadde tillatelse til å bruke Varefakta ved inngangen til 1965. En avgjørende årsak til det store frafallet, var det nye avgiftssystemet som ble implementert i 1964. Dette var som vi har sett motivert ut fra behovet for å skaffe til veie større inntekter til komiteens arbeid, og betydde følgelig merkostnader for de firmaene som deklarte etter komiteens regler. Hvor mye merkostnader varierte fra vareslag til vareslag. For noen vareslag ble det ingen økning i avgiftene i det hele tatt. For andre vareslag ble det en betydelig avgiftsøkning, som for eksempel for fersk fiskepudding. For de firmaene som deklarte etter dette varedeklarasjonsformularet, medførte det nye systemet en firedobling av den årlige avgiften.¹³⁹ Det var også blant produsentene av fiskepudding at frafallet var størst: 26 av de 38 produsentene som hadde tillatelse til å benytte Varefakta ved utgangen av 1964, hadde trukket seg fra ordningen 15. mars 1967.

---

¹³⁸ Se diverse markedsundersøkelser. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0085, D-0086, Riksarkivet.

¹³⁹ Vedlegg til møteinnkallelse til arbeidsutvalget, 14/1-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0020, Riksarkivet.

Det er liten tvil om at fiskepuddingprodusentene trakk seg fra ordningen i stor grad på grunn av det nye avgiftssystemet.¹⁴⁰ Spørsmålet blir likevel om ikke en annen faktor også var avgjørende for det store frafallet av firmaer som deklarererte etter komiteens regler. Av de 20 vareslagene som var omfattet av ordningen ved inngangen til 1965, var oppslutningen blitt mindre i tolv av disse. For fiske- og kjøtthermetikk, som var blant de vareslagene hvor avgiftene ikke ble økt, var frafallet på henholdsvis 21 prosent og 28 prosent. Dette peker i retning av at i alle fall én annen faktor spilte inn, og denne var sannsynligvis forbrukernes manglende interesse for Varefakta. ”[H]usmødrene [er] dessverre [...] ikke på langt nær så interessert i saklige opplysninger som man skulle ønske,” innrømmet Astrid Aure, komiteens nye sekretariatsleder fra 1965, overfor Norges Husmorforbund i et brev i januar 1965.¹⁴¹ Forestillingen om at forbrukerne i økende grad ville bli bevisste på hva Varefakta var og bruke dette aktivt som et hjelpemiddel ved innkjøp etter som stadig flere varer og vareslag ble deklarerert med Varefakta, viste seg ikke å holde stikk. Eller så var det kanskje slik at omfanget av varedeklarererte varer og vareslag var altfor lite til at en slik mekanisme kunne spille inn? Uansett viste erfaringene, som Astrid Aure var inne på i brevet til Norges Husmorforbund, at forbrukerne i liten grad viet komiteens varedeklarasjoner særlig oppmerksomhet.

Samlet sett var det nok et samspill mellom de økte kostnadene merkingen med Varefakta medførte etter det nye avgiftssystemet og mangelen på interesse for deklarasjonene blant forbrukerne, som førte til det store frafallet av firmaer som deklarererte med Varefakta på midten av 1960-tallet. De firmaene som hadde søkt om tillatelse til å bruke Varefakta, hadde blitt forespeilet et konkurransefortrinn. Når dette viste seg ikke å være tilfellet, var det kanskje naturlig at firmaene det gjaldt var nødt til å revurdere sitt engasjement i ordningen og veie kostnadene opp mot gevinstene. Mange kom sannsynligvis fram til at kostnadene i denne sammenhengen var for høye.

Økonomien – fortsatt et problem for Varefaktakomiteen

Fra 1965 begynte Varefaktakomiteens inntekter å øke. Dette året mottok komiteen 40.000 kroner i bidrag fra Forbrukerrådet, noe som var en økning med det dobbelte i forhold til 1964. Inntektene komiteen fikk av avgiftene for å deklarerere med Varefakta økte også med

---

¹⁴⁰ Se møteprotokoll, 22/1-1965, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0043, Riksarkivet.

¹⁴¹ Brev til Norges Husmorforbund fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 7/1-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0009, Riksarkivet.

nærmere 20.000 kroner til tross for det store antallet firmaer som hadde trukket seg fra ordningen dette året.¹⁴² De totale inntektene beløp seg til rundt 150.000 kroner for 1965, og dette var i overkant av 40.000 kroner mer enn i 1964. Samtidig økte utgiftene kraftig. For eksempel ble lønnsposten nesten fordoblet i 1965 ved at sivilingeniør Sirkka-Liisa Borud 1. mars det året ble ansatt som fagteknisk konsulent i komiteens sekretariat.¹⁴³ Varefaktakomiteen ga også bidrag på henholdsvis 20.000 kroner og 7.500 kroner til Norsk Tekstilforskningsinstitutt og Norges Standardiseringsforbund til relevant utredningsarbeid.¹⁴⁴ De totale utgiftene ble til slutt på cirka 195.000 kroner for 1965, og sammenlignet med 1964 var dette en økning på nesten 125.000 kroner. Det betydde også at Varefaktakomiteen gikk 45.000 kroner i underskudd i 1965.

Den betydelige budsjettøkningen hadde sannsynligvis sin bakgrunn i en avtale mellom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Forbrukerrådet som ble gjort i september 1964. Forholdet mellom de to organene hadde vært problematisk siden det administrative bruddet i 1957, og konflikten eskalerte på 1960-tallet. Denne konflikten skal behandles grundigere i kapittel 6, men kjernen i den var at Forbrukerrådet ønsket å ta tilbake den administrative kontrollen over arbeidet i komiteen, mens komiteen selv mente at det var avgjørende at den var et helt selvstendig og frittstående organ og således hadde sitt eget sekretariat. Samtidig ønsket komiteen større økonomiske bidrag til virksomheten fra Forbrukerrådet eller fra annet statlig hold.

I et møte mellom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker 23. september 1964 ble det forsøkt å gjøre slutt på denne konflikten ved å komme fram til en samarbeidsavtale mellom de to førstnevnte organene. Dette lyktes ikke. Det ble imidlertid bestemt at 1965 skulle være et prøveår for Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, blant annet for å se hvordan det nye avgiftssystemet påvirket komiteens økonomi. Samtidig ble det forutsatt fra komiteens side at Forbrukerrådet måtte gi økte bidrag for at arbeidet i komiteen

---

¹⁴² Dette har sannsynligvis å gjøre med at firmaene trakk seg for sent ut av ordningen til å slippe å betale avgift for 1965. I henhold til avtalen firmaene hadde med komiteen, måtte oppsigelse av denne avtalen skje tre måneder før neste budsjettår for at et firma skulle slippe å betale avgifter for dette året.

¹⁴³ Beretning for 1965, Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. Ansettelsen av den nye konsulenten medførte også større utgifter til husleie og andre kontoromkostninger.

¹⁴⁴ Møteprotokoll, 15/9-1965, arbeidsutvalget; møteprotokoll, 4/12-1965, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0043, Riksarkivet. Bidraget til Norges Standardiseringsforbund ble gitt for arbeidet med å utvikle nye norske standarder for kjøleskap og hjemmefrysere.

kunne intensiveres.¹⁴⁵ Det kan virke som at Varefaktakomiteen brukte prøveåret til å øke utgiftene til virksomheten for å presse fram et sterkere økonomisk engasjement fra statlig hold. Spesielt interessant i denne sammenhengen er det at bevilgningen til Norsk Tekstilforskningsinstitutt på 20.000 kroner ble gitt på et arbeidsutvalgsmøte 4. desember 1965. På dette tidspunktet måtte det allerede ha vært klart at komiteen drev med underskudd for dette året.¹⁴⁶

Dersom dette var en bevisst strategi, virket den til en viss grad. I 1966 økte bidraget fra Forbrukerrådet til i underkant av 75.000 kroner, mens Departementet for familie- og forbrukersaker bidro med 25.000 kroner i direkte overføringer. De statlige bidragene økte altså med nesten 250 prosent. Arbeidsutvalget var likevel ikke fornøyd, og Magne Sethne, representanten fra Norges Industriforbund, tok på et arbeidsutvalgsmøte 29. mars 1966 til orde for at Varefaktakomiteen burde forsøke å finne alternative statlige kilder til økonomiske overføringer enn Forbrukerrådets budsjett.¹⁴⁷ I denne forbindelsen hadde Sethne et møte med industriminister Rostoft 28. september 1966 for å forsøke å få Industridepartementet til å gi økonomisk støtte. Samme dag hadde Magne Sethne en kronikk på trykk i *Morgenbladet* hvor han forsøkte å gi en framtidig økt statlig økonomisk støtte til komiteen karakter av et være eller ikke være for Varefaktakomiteen: ”Hvis våre myndigheter ikke snarest sørger for de nødvendige bevilgninger, må man regne med at den nuværende Varefaktaorganisasjon vil falle bort. Dette kan ingen være tjent med, aller minst våre myndigheter.”¹⁴⁸ Til tross for det dystre bildet Sethne tegnet opp, og til tross for at industriministeren erklærte seg tilhenger av komiteens arbeid, ble det gjort klart på møtet at Industridepartementet ikke ville kunne gi Varefaktakomiteen økonomisk støtte.¹⁴⁹

På dette tidspunktet var imidlertid forslaget til lov om merking av forbruksvarer, som var under utarbeidelse, i ferd med å løse komiteens økonomiske problemer. I et møte i Departementet for familie- og forbrukersaker i januar 1967 ble formannen Bergliot Weren-

---

¹⁴⁵ Notat om forholdet mellom Varefaktakomiteen, Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker, 27/1-1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

¹⁴⁶ I 1965 ble det for første gang i komiteen gjort regnskap for hvert kvartal for bedre å kunne følge den økonomiske utviklingen.

¹⁴⁷ Møteprotokoll, 29/3-1966, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0036, Riksarkivet.

¹⁴⁸ *Morgenbladet*, 28/9-1966.

¹⁴⁹ Møteprotokoll, 19/10-1966, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0036, Riksarkivet.

skiold etter alt å dømme gjort klar over dette.¹⁵⁰ Arbeidet med å finne en tilfredsstillende løsning på finansieringss spørsmålet, som hadde opptatt en stor del av komiteens tid og ressurser gjennom hele 1960-tallet, ble derfor foreløpig stilt i bero for å avvete resultatet av den politiske behandlingen av lovforslaget.

Lov om merking av forbruksvarer

Forslaget til lov om merking av forbruksvarer ble behandlet i Stortinget i mai 1968. Loven hadde da vært under utarbeidelse i elleve år. Regjeringen nedsatte i juli 1957 et utvalg for å utrede spørsmålene om en bedre koordinering av kvalitetskontrollen og bestemmelsene for forbruksvarer, blant annet om det fantes behov for lovpålagt merking av andre vareslag enn de som var omfattet av de daværende lover og forskrifter. Den daværende familie- og forbrukerministeren, Aase Bjerkholt, understreket overfor *Arbeiderbladet* at det var forbrukernes interesser utvalget skulle ta hensyn til i arbeidet med disse spørsmålene.¹⁵¹ Utvalget ble ledet av Forbrukerrådets formann Ragnar Christiansen, og besto foruten formannen av Høyres stortingsrepresentant Claudia Olsen, og representanter fra Departementet for familie- og forbrukersaker, Fiskeridepartementet, Industridepartementet, Landbruksdepartementet, Sosialdepartementet og Forbrukerrådet.¹⁵²

I relasjon til det arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking gjorde, kan det virke som noe av et paradoks at regjeringen ønsket å nedsette et utvalg som blant annet skulle utrede spørsmålet om lovpålagt merking av forbruksvarer. De første varene med Varefakta hadde ennå ikke kommet på markedet, og selv om de håndfaste resultatene av komiteens arbeid hadde latt vente på seg lenger enn hva som nok hadde vært forventet, hadde komiteen altså bare vært i virksomhet i litt over to og et halvt år. Det var heller ikke mer enn fire år siden Sosialdepartementet, i proposisjonen om opprettelsen av Forbrukerrådet, hadde slått fast at arbeidet med varemerking måtte foregå ”i det beste samarbeid med produsenter og omsetningsledd”.¹⁵³

Var regjeringen nå stemt for å legge samarbeidsstrategien i dette spørsmålet til side, og heller satse på å forordne forbrukernes problemer med valg av varer gjennom lovgiv-

---

¹⁵⁰ Se møteprotokoll, 12/1-1966, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0043, Riksarkivet.

¹⁵¹ *Arbeiderbladet*, 25/7-1957, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

¹⁵² Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer.” Side 3. Medlemmet fra Sosialdepartementet var forøvrig en annen ”tidligere kjenning”: Fredrik Mellbye, den første formannen i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Fra Forbrukerrådet ble opprinnelig Agda Dalen valgt til å sitte i utvalget. Da hun døde i 1958, ble Sirkka-Liisa Borud oppnevnt til å overta plassen.

¹⁵³ St. prp. nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953): ”Om opprettelse av Forbrukerrådet.” Side 5.

ning? Ikke nødvendigvis. Det at utvalget skulle utrede spørsmålet om en mulig lovpålagt merking av forbruksvarer, kan like gjerne som en endring av kursen, ha vært et signal til næringslivet om at dersom ikke den frivillige ordningen med varemerking fikk stor nok oppslutning, ville de statlige myndighetene være nødt til å gripe inn i lovs form. Utvalget regjeringen nedsatte understreket også dette i sin innstilling:

Både for den kvalitetskontroll som drives i bransjeorganisasjonens regi og den deklarasjonsvirksomhet som administreres av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, gjelder det at behovet for offentlige tiltak på disse områder helt eller delvis faller bort såfremt det blir tilstrekkelig oppslutning om virksomheten og den legges opp på en måte som i tilstrekkelig grad tjener forbrukernes interesser.¹⁵⁴

Et annet interessant perspektiv er at utvalget ble nedsatt kort tid etter at det administrative bruddet mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking skjedde. Forbrukerrådet likte dette bruddet dårlig, og det er mye som tyder på at Departementet for familie- og forbrukersaker heller ikke var særlig tilfreds med denne hendelsen. Det kan derfor tenkes at regjeringens beslutning om å nedsette utvalget var et signal til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking om at den var misfornøyd med utviklingen i komiteen, både når det gjaldt framgangen i arbeidet med varedeklarasjonene og når det gjaldt dens avvisning av Forbrukerrådets lederskap, som vi skal se i neste kapittel var bakgrunnen for det administrative bruddet, i komiteens arbeid.

Christiansen-utvalget arbeidet i seks år før det la fram sin innstilling i form av et forslag til lov om kvalitetskrav m.v. til forbruksvarer.¹⁵⁵ Lovforslaget var svært omfattende, og ga generelle påbud om merking av forbruksvarer med produsentens navn og adresse, opprinnelsesland hvis den var utenlandsk, samt vekt, volum, mål, størrelse, antall eller lignende.¹⁵⁶ I tillegg kunne regjeringen ifølge lovforslaget bestemme særlige forskrifter for enkelte vareslag om hvilke (andre) opplysninger om varen som skulle deklarerer og på hvilken måte merkingen og deklarasjonen skulle skje, hva varen ikke måtte inneholde og hvilke egenskaper den ikke måtte ha, hvordan varen skulle produseres, behandles, emballeres, transporteres og lagres, samt særlige forskrifter for inndeling i klasser etter behandling, innhold, mengde, størrelse, kvalitet eller andre egenskaper, og fastsettelse av hvilke krav

---

¹⁵⁴ ”Innstilling om kvalitetskontroll og bestemmelser for forbruksvarer.” Side 58, i Ot. prp. nr. 61 (1966-67).

¹⁵⁵ Forslag til lov om kvalitetsbestemmelser m.v. for forbruksvarer, i ”Innstilling om kvalitetskontroll og bestemmelser for forbruksvarer,” side 64, 65, i Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer.” Den følgende gjennomgangen av lovforslaget er hentet herfra.

¹⁵⁶ Visse typer av forbruksvarer kunne imidlertid være helt eller delvis unntatt fra denne bestemmelsen dersom spesielle hensyn skulle tilsi dette (lovforslagets paragraf 6, side 65).

som måtte oppfylles og hvilke betegnelser og merker som skulle benyttes for hver klasse, og til slutt fastsette garanti- og serviceordninger for enkelte vareslag og hva disse skulle omfatte.

Videre omfattet lovforslaget bestemmelser om forbud mot villedende reklame og bestemmelser om forbrukernes rettigheter når det gjaldt informasjon om service- og garantiordninger. Regjeringen ble gitt fullmakt til å opprette ett eller flere kontrollverk som skulle påse at bestemmelsene i loven og i de reglene og forskriftene som var hjemlet i loven, ble overholdt. Det organet eller de organene som ble tillagt kontrollmyndigheten, skulle etter paragrafen ha adgang til å inspisere produksjon, lagring, transportering og omsetning av de varene som var omfattet av loven. Endelig slo lovforslaget fast at regjeringen skulle oppnevne et utvalg bestående av representanter for næringslivet, forbrukerne, forskningen og myndighetene, som skulle fungere som et rådgivende organ overfor departementene i gjennomføringen av loven.

Lovforslaget ble svært dårlig mottatt av opposisjonspressen. "[E]t usedvanlig livsfjernt lovutkast i den kjente formynderskaps- og barnepiketradisjon så teoretisk og upraktisk at selv en av utvalgets fire byråsjefer tar skarpt avstand fra det," skrev *VG* på lederplass om innstillingen til Christiansen-utvalget.¹⁵⁷ I likhet med *VG* gikk også *Aftenposten* og *Dagbladet* sterkt ut mot lovforslaget.¹⁵⁸ Innvendingene var de samme som hadde vært reist mot pris- og rasjonaliseringslovforslagene et tiår tidligere: Kjernen i kritikken mot Christiansen-utvalgets innstilling var at den la til rette for en omfattende statlig inngripen i det private markedet. *VG* trakk også parallellene mellom Sjaastad-utvalgets og Christiansen-utvalgets innstillinger eksplisitt:

Ikke siden den herostratisk berømte rasjonaliseringslov har et forslag til en mer vidtgående fullmakts- og formynderskapslov sett dagens lys, og dets skjebne blir forhåpentlig den samme som hint utkast – det forsvant i all stillhet uten å etterlate seg spor eller savn.¹⁵⁹

Arbeiderbladet på sin side valgte å begrense dekningen av innstillingen til kun å referere dens innhold.¹⁶⁰ I og med at flertallet i utvalget hadde tilknytning til Arbeiderpartiet, og at dets formann var fra partiets stortingsgruppe, kan det virke litt påfallende at partiets organ

---

¹⁵⁷ *VG*, 28/3-1963, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Det var forøvrig byråsjef i Industridepartementet Ole Østensen som ikke ville tiltre flertallets innstilling.

¹⁵⁸ Se *Dagbladet*, 27/3-1963 og *Aftenposten*, 8/4-1963, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

¹⁵⁹ *VG*, 28/3-1963, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Sjaastad-utvalget var altså det utvalget som utarbeidet forslaget til pris- og rasjonaliseringslovene.

¹⁶⁰ Se *Arbeiderbladet*, 27/3-1963, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

ikke rykket ut til forsvar for lovforslaget etter at de andre store hovedstadsavisene hadde kritisert det så sterkt.

Arbeiderbladets manglende uttrykte støtte til Christiansen-utvalgets innstilling, hang kanskje sammen med at innstillingen var så omfattende at det selv i partiet var sterk tvil om ønskeligheten av å vedta en slik lov som var foreslått. Departementet for familie- og forbrukersaker sendte innstillingen til uttalelse i mars 1963 til samtlige departementer og sju organisasjoner – som alle forøvrig var medlemmer av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking: Norges Industriforbund, Norges Handelsstands Forbund, Norges Kooperative Landsforening, Forbrukerrådet, Landbrukets Sentralforbund og Norske Håndverks- og Industribedrifters Forbund.¹⁶¹ I tillegg kom det uoppfordret inn uttalelser fra flere andre organisasjoner. De fleste uttalelsene gikk enten helt eller delvis imot Christiansen-utvalgets forslag til ny lov.¹⁶²

På bakgrunn av forslaget til lov om kvalitetskrav m.v. for forbruksvarer og uttalelsene om det som var kommet inn, utarbeidet Departementet for familie- og forbrukersaker et P.M. hvor Christiansen-utvalgets innstilling ble drøftet, og hvor det ble konkludert med et forslag til lov om merking av forbruksvarer. Siden det nye lovforslaget på et par viktige punkter skilte seg fra det opprinnelige, ble det sendt ut på en høringsrunde igjen.¹⁶³ Utsendelsen av lovforslaget skjedde imidlertid ikke før 16. november 1966, noe som vel tyder på at saken hadde vært utsatt en stund.¹⁶⁴

Forslaget til lov om merking av forbruksvarer var, som arbeidsutvalgmedlemmet Magne Sethne i Varefaktakomiteen uttalte i et radioprogram, ”barbert ganske vesentlig” i forhold til Christiansen-utvalgets innstilling.¹⁶⁵ Alle bestemmelser om kvalitetskrav til forbruksvarer, reklame og service- og garantiordninger var tatt ut av lovforslaget. Igjen sto bestemmelsene om merking av forbruksvarer med navn og adresse på produsent eller importør av varen, sammensetning, vekt, mål, volum, størrelse, antall eller lignende opplys-

---

¹⁶¹ Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer.” Side 4. Norske Håndverks- og Industribedrifters Forbund hadde riktignok i 1963 ennå ikke oppnevnt en representant til hovedkomiteen. Det skjedde først i 1966. Forbrukerrådet var den eneste av disse organisasjonene som var mer positivt enn negativt innstilt til lovforslaget.

¹⁶² Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer.” Side 5.

¹⁶³ Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer.” Side 5.

¹⁶⁴ Det står ikke noe om når høringsuttalelsene til forslaget til lov om kvalitetskrav m.v. kom inn, men i *Arbeiderbladet* 6. september 1963 ble Markedsføringsrådets uttalelser til lovforslaget omtalt. Det er derfor rimelig å anta at svarene på lovforslaget kom høsten 1963. En mulighet som virker sannsynlig er at Departementet for familie- og forbrukersaker, etter de ganske ensidig negative tilbakemeldingene på lovforslaget, lot saken ligge til de borgerlige partiene kom i regjeringsposisjon etter valget høsten 1965.

¹⁶⁵ Avskrift av radioprogrammet *I dag snakker vi om*, 18/11-1966, vedlegg til arbeidsutvalgsmøte, 19/12-1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0020, Riksarkivet.

ninger og andre opplysninger som kunne ha betydning for forbrukernes vurdering av varens kvalitet og bruksegenskaper.¹⁶⁶ Den store forskjellen mellom merkingsbestemmelsene i Christiansen-utvalgets innstilling og forslaget til lov om merking av forbruksvarer, var at mens i det førstnevnte forslaget var bestemmelsene formulert som en generell plikt til merking av de nevnte egenskapene, hvor regjeringen eventuelt kunne gi fritak for enkelte vareslags vedkommende, var det sistnevnte forslaget formulert som en fullmaktslov, der regjeringen måtte gi bestemmelser om for hvilke vareslag lovbestemmelsene skulle omfatte.

Lovforslaget ble behandlet i Odelstinget 3. mai 1968. Det borgerlige flertallet fikk vedtatt loven slik den var foreslått, mot sterke protester fra Arbeiderpartiets og Sosialistisk Folkepartis representanter. Motforestillingene mot lovutkastet var at det var en fullmaktslov. ”Det ville ikkje vere i strid med lova om så ikkje ei einaste vare vart merkt,” framholdt Arbeiderpartiets Guri Johannesen.¹⁶⁷ Mindretallet ønsket derfor at Christiansen-utvalgets forslag med hensyn til merking av forbruksvarer, som bestemte at alle forbruksvarer skulle merkes med opplysning om gitte egenskaper, men med mulighet til å gi dispensasjon fra denne bestemmelsen, skulle vedtas, dog med en noe endret ordlyd. Dette fikk altså ikke gjennomslag blant flertallet i Odelstinget, og lov om merking av forbruksvarer ble vedtatt som en fullmaktslov.

Omorganiseringen av Varefaktakomiteen i forbindelse med lov om merking av forbruksvarer

Lov om merking av forbruksvarer grep naturlig nok inn i Varefaktakomiteens arbeidsområde. Derfor er det ikke så rart at søkelyset ble rettet mot komiteen i den politiske debatten om loven. Lovforslaget og senere den vedtatte loven, førte dermed til en politisk bevisstgjøring av Varefaktakomiteen og dens arbeid. Det kan synes som et lykketreff for komiteen at stortingsvalget i 1965 ga et borgerlig flertall, for det var blant disse partiene at betydningen av komiteens virksomhet sterkest ble framhevet. I odelstingsdebatten om loven, uttrykte Høyres Jo Benkow støtte til Varefaktakomiteen, og understreket viktigheten av å gi den nok økonomiske ressurser til å utføre det arbeidet den var satt til å utføre:

Når det gjelder Varefaktakomiteen, synes jeg at det i denne debatt er all grunn til å nevne de nesten håpløse forhold komiteen har måttet arbeide under. Under det jeg nesten vil karakterisere som bortimot usikre bevilgningsforhold, og med en nærmest minimal bemanning har denne komité ikke bare vært sekretariat for de ca. 20 faglige utvalg, men den er også

---

¹⁶⁶ Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer.” Side 17.

¹⁶⁷ Odelstingsforhandlinger 1968, side 310.

ved siden av blitt betrodd den meget vesentlige og betydningsfulle oppgave å skulle være informasjons- og opinionsdannende ledd i forholdet både til allmennheten og til industriprodusentene – og til det offentlige for den saks skyld. [...] Det er nødvendig å understreke at man for fremtiden må sørge for at Varefaktakomiteen får bevilgninger, arbeidsforhold, bemanning og status som står i et rimelig forhold til de oppgaver man regner med at den skal løse.¹⁶⁸

Når det borgerlige flertallet gikk inn for en fullmaktslov, må dette således ses i sammenheng med at det ønsket en sterkere satsning på den frivillige varemerkingen som skjedde gjennom Varefaktakomiteen. Det sosialistiske mindretallet uttrykte ingen eksplisitt mistillit til Varefaktakomiteens muligheter til å få i stand et tilfredsstillende omfang av varemerkingen til gode for forbrukerne. Derimot kan det sies at dette lå implisitt i den argumentasjonen som ble ført om at påbudt merking var den eneste måten å tilfredsstille forbrukernes krav på saklige opplysninger om forbruksvarene.¹⁶⁹

Varefaktakomiteen fant altså politisk støtte i sitt prosjekt som et samarbeidsorgan i langt større grad etter stortingsvalget i 1965, som ga et borgerlig flertall i Norge. Debatten om lov om merking av forbruksvarer bidro også til en økt politisk bevissthet om komiteens arbeid og arbeidsforhold. I tillegg til dette kom at arbeidsutvalget i Varefaktakomiteen ble gitt oppgaven som rådgivende organ overfor myndighetene i forbindelse med utarbeidelsen av regler og forskrifter med hjemmel i loven. Dette fordret naturligvis et sterkere statlig engasjement i komiteens virksomhet, ikke minst når det gjaldt den økonomiske støtten til Varefaktakomiteen.

Det ble tidlig klart at dersom lov om merking av forbruksvarer ble vedtatt, ville det være mest hensiktsmessig å tildele arbeidsutvalget i Varefaktakomiteen oppgaven med å fungere som rådgivende organ overfor myndighetene. Forarbeidet til omorganiseringen av komiteen var derfor godt i gang da loven ble vedtatt. I januar 1967 ble et utvalg bestående av to representanter hver fra Varefaktakomiteen og Forbrukerrådet samt ekspedisjonssjef Rolf Bærøe i Departementet for familie- og forbrukersaker nedsatt for å drøfte spørsmålet om Varefaktakomiteens framtidige stilling. Utvalget avga sin innstilling i oktober samme år.

Det ble i innstillingen pekt på at ikke bare dersom komiteens arbeidsutvalg skulle tildeles oppgaven som rådgivende organ overfor myndighetene i spørsmål angående en eventuell lov om merking av forbruksvarer, men også dersom arbeidet med frivillig vare-

---

¹⁶⁸ Odelstingstidende 1968, side 312.

¹⁶⁹ Se Odelstingstidende 1968, side 308-328.

merking skulle få økt omfang, var det nødvendig at de statlige myndighetene bidro i langt større grad til komiteens økonomi enn hva tilfellet til da hadde vært. Utvalget foreslo derfor to alternativer for en framtidig organisering av Varefaktakomiteen. Det ene gikk ut på at komiteen skulle organiseres på samme måte som Forbrukerrådet, med formann og de øvrige medlemmene utpekt av regjeringen, vedtektene fastsatt ved kongelig resolusjon og utgiftene utredet av staten innenfor rammen av statsbudsjettet. Det andre alternativet gikk ut på at komiteen skulle ha noenlunde lik organisasjonsform, men med den forutsetningen at Departementet for familie- og forbrukersaker finansierte størsteparten av driftskostnadene.¹⁷⁰

De to alternativene ble behandlet i hovedkomiteen 24. november, og mot én stemme ble det vedtatt å gå inn for det første alternativet.¹⁷¹ Forbrukerrådet hadde enstemmig fattet samme vedtak 19. oktober.¹⁷² Spørsmålet ble imidlertid ikke forelagt Stortinget for behandling før 28. februar 1969. Etter innstilling fra sosialkomiteen ble det første alternativet, å organisere Varefaktakomiteen etter mønster av Forbrukerrådet, enstemmig vedtatt.¹⁷³ Dermed var komiteen, med virkning fra 1. januar 1970, innlemmet i det offentlige forbrukerapparatet.

Bedre økonomi, flere varedeklarasjonsformularer

I januar 1967 ble det klart at Varefaktakomiteen skulle gjennomgå en form for omorganisering og at dette sannsynligvis ville medføre en betydelig økning i budsjettene. Dette ga komiteen muligheten til å konsentrere seg om andre arbeidsoppgaver enn finansieringsspørsmålet, som hadde krevd mye av sekretariatets og arbeidsutvalgets tid og ressurser fram til da. Dessuten økte komiteens inntekter allerede sterkt: Fra cirka 150.000 kroner i 1965 og cirka 210.000 kroner i 1966, til henholdsvis cirka 240.000, 335.000 og 400.000 kroner de tre påfølgende årene. Fra 1968 var det Departementet for familie- og forbrukersaker som i all hovedsak sto for de statlige bidragene, og sammen med avgiftene for bruken av Varefakta sto for størsteparten av finansieringen.

De økte inntektene ble i stor grad brukt til å forsterke administrasjonen, og fem nye sekretariatsmedlemmer ble ansatt i årene fram til 1970. Dette medførte at Varefaktakomiteen kunne intensivere arbeidet med utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularer. Utvikling-

---

¹⁷⁰ St. meld. nr. 43 (1967-68): Om Varefaktakomiteens framtidige oppgaver og organisasjonsform.

¹⁷¹ Møteprotokoll, 24/11-1967, Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet.

¹⁷² St. meld. nr. 43 (1967-68): Om Varefaktakomiteens framtidige oppgaver og organisasjonsform.

¹⁷³ Stortingstidende (1968-69):2701.

en på dette området hadde gått sakte: I 1965, 1966 og 1967 ble det vedtatt to formularer per år. I 1968 ble dette tallet fordoblet til fire, og i 1969 ble det vedtatt 27 nye varedeklarasjonsformularer.

Grunnen til denne eksplosive økningen ligger å finne i et deklarasjonsformular som ble vedtatt året før – det såkalte generelle tekstilformularet. I dette formularet ble alle de egenskapene som det var tenkt at kunne være aktuelt å deklarerer for ulike tekstilvarer satt opp punktvis på en liste med spesifisering av hvordan egenskapene skulle deklarerer og hvilke prøvningsmetoder som skulle legges til grunn for deklarasjonen. De punktene fagutvalget for tekstiler mente var relevante, ble plukket ut da fagutvalget tok for seg et nytt vareslag.

Dette viste seg å være en effektiv framgangsmåte i forhold til den gamle, der det for hvert enkelt tekstilområde måtte tas stilling til ikke bare hvilke egenskaper som skulle deklarerer, men også hvilke prøvningsmetoder som skulle legges til grunn. Den nye framgangsmåten førte til at det i 1969 ble vedtatt 22 nye varedeklarasjonsformularer innenfor tekstilområdet. Ved utgangen av 1969 hadde dermed komiteen på litt over fjorten år vedtatt 61 varedeklarasjonsformularer til sammen, og over halvparten av disse var vedtatt i de to siste årene av 1960-tallet.

Selvgranskning i forbindelse med omorganiseringen av komiteen

I kjølvannet av prosessen med omorganiseringen av Varefaktakomiteen, som altså begynte januar 1967, ble det i tillegg til å legge vekt på en utberedelse av virksomheten og utarbeidelse av flere varedeklarasjonsformularer, foretatt en grundig gjennomgang og oppsummering av arbeidet med varemerking som var gjort i løpet av komiteens år i virksomhet, og hvilke erfaringer som var høstet. Til grunn for oppsummeringen lå en erkjennelse om at resultatene av komiteens arbeid hadde vært svært skuffende. Omfanget av varemerkingen hadde aldri nådd de forventningene som var stilt ved opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, verken når det gjaldt antallet varedeklarasjonsformularer som var blitt utarbeidet eller hvor mange varer på markedet som var merket med Varefakta. En stor del av oppsummeringsarbeidet besto derfor i å finne forklaringer på de manglende resultatene.

Det kan være grunn til å se nærmere på hvordan resultatene var ved inngang til 1970-tallet. Først er det likevel nødvendig å avklare hva resultatene omfattet. Komiteen hadde noen konkrete områder hvor resultatene kunne måles. Det første området var antallet

varedeklarasjonsformularer som var blitt utarbeidet og vedtatt. Dette sa noe om hvor mange vareslag som var omfattet av ordningen og som det var mulig for produsenter å deklare med Varefakta for. Det andre området var antall varedeklarasjonsformularer som var i bruk, det vil si hvor det var i alle fall én produsent som deklarerer ett produkt med Varefakta. Et vedtatt varedeklarasjonsformular hadde naturligvis ingen betydning for forbrukerne dersom det ikke var i bruk, så dette var et viktig område å oppnå gode resultater på. Det tredje og siste området var antallet produsenter som hadde søkt om og fått tillatelse til å bruke Varefakta, og som sa noe om industriens tilslutning til ordningen.¹⁷⁴

På alle disse områdene var resultatene under forventning. Riktignok hadde komiteen nedlagt en betydelig innsats for å få med seg industrien på ordningen, og antallet produsenter som deklarerer med Varefakta var det området hvor komiteen relativt sett hadde lyktes best. Etter avgiftsøkningen i 1964 falt som vi har sett mange firmaer bort. I 1969 hadde tallet på dette begynt å øke igjen, fra 106 i mars 1967 til 127 i januar 1969, men det var fortsatt lavere enn de 150 firmaene som hadde tillatelse til å bruke Varefakta i januar 1965. Ved inngangen til 1970 var dette tallet på 123, noe som viser at det hadde blitt et problem for komiteen både å få med seg produsenter på ordningen og å få dem til å bli værende.

Tallene for hvor mange varedeklarasjonsformularer som var i bruk var som regel litt mindre enn antallet vedtatte varedeklarasjonsformularer. Med unntak for 1957, da alle de seks deklarasjonsformularene som var vedtatt kom i bruk gjennom lanseringen av Varefakta, lå det prosentvise antallet formularer i bruk i forhold til vedtatte formularer fram til og med 1968 hele tiden på mellom 70 og 90. Tallene i seg selv ser ikke så verst ut på dette området, men det er viktig å huske på at utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularer ble igangsatt fordi noen tok initiativ til det og således mente at det var behov for det. Det var aldri meningen å utarbeide varedeklarasjonsformularer som ikke skulle brukes, og sånn sett var nok tallene ikke høye nok.

Det var likevel arbeidet i fagutvalgene og antallet vedtatte varedeklarasjonsformularer som etter alt å dømme var det mest skuffende området for komiteen. Fram til 1969, da antallet vedtatte formularer som vi har sett økte kraftig, ble det gjennomsnittlig utarbeidet rundt to og et halvt varedeklarasjonsformular per år. Sammenlignet med Varudeklarationsnämnden i Sverige, som i 1963 allerede hadde vedtatt 109 deklarasjonsformularer, var dette

---

¹⁷⁴ Et annet område som selvfølgelig også dreide seg om resultatene av komiteens arbeid var i hvor stor grad forbrukerne brukte varedeklarasjonene som veiledning ved kjøp av varer for de vareslagene som hadde Varefakta. Dette temaet belyses i kapittel 7.

et svært lavt tall. Da Varefaktakomiteen på slutten av 1960-tallet begynte å se nærmere på hva komiteen hadde oppnådd siden opprettelsen i 1954, var det da også særlig mangelen på framdrift i utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularer det ble fokusert mest på.

Det var for så vidt ikke første gang disse problemene ble tatt opp til gjennomgang i komiteen. Ved tidligere anledninger var det imidlertid et ensidig fokus på de økonomiske årsakene til de manglende resultatene. Dette argumentet sto fortsatt sterkt, og ble framhevet som en hovedårsak til hvorfor komiteen ikke hadde klart å innfri forventningene, men det ble også drøftet andre årsaker til dette.

Ett forhold som ble gjort til grunnlag for diskusjon var de strenge vitenskapelige kravene til prøvningsmetoder for egenskapene til varer i de forskjellige vareslagene som kunne deklarerer. Det var et ufravikelig krav fra starten av at for hver egenskap som skulle kunne deklarerer, skulle det foreligge standardiserte prøvningsmetoder. I de tilfellene standardiserte prøvningsmetoder for en egenskap ikke forelå, måtte fagutvalget for det aktuelle vareslaget enten medvirke til å få utarbeidet en kontrollmetode eller la være å deklarerer egenskapen i varedeklarasjonsformularet. For mange vareslags vedkommende var det såpass mange egenskaper ved varen hvor det ikke forelå prøvningsmetoder at utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularet ble utsatt i påvente av at dette spørsmålet skulle løses. I en brosjyre om Varefakta fra 1959 ble problematikken knyttet til prøvningsmetodene lagt fram for forbrukerne på denne måten:

Mange ville sikkert ønske å få vite noe om for eksempel tekstilenes slitestyrke eller vaskemidlenes rengjøringsevne. I dag er dette ikke mulig på et objektivt grunnlag. Men her får en bare håpe at forskningen vil komme til hjelp ved å utvikle kontrollerbare metoder for bestemmelse av slike viktige egenskaper som her er nevnt.¹⁷⁵

I den framtidsoptimismen som rådet på vitenskapens vegne på 1950-tallet, var det nok ventet at denne hjelpen ville komme ganske raskt. Men i svært mange tilfeller kom ikke forskningen til hjelp, verken med det første eller andre, noe som førte til at det for en rekke varegrupper ikke kunne utformes varedeklarasjonsnormer, og for andre at en rekke viktige egenskaper ikke kunne deklarerer.

I januar 1968 utarbeidet sekretariatet i Varefaktakomiteen et notat som tok for seg dette problemet. De strenge vitenskapelige kravene til standardiserte prøvningsmetoder ble omtalt som en "flaskehals" for utviklingen av varedeklarasjonsordningen, og at det derfor

---

¹⁷⁵ Generell brosjyre om Varefakta, vedlegg til arbeidsutvalgsmøte, 11/9-1959. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, Riksarkivet.

var nødvendig å revurdere disse kravene. Selv om opplysningene i varefaktadeklarasjonene ifølge notatet fortsatt måtte kunne kontrolleres, var det nødvendig å søke nye veier for kontrollen der standardiserte prøvningsmetoder ikke ville være tilgjengelige i den nærmeste framtiden. ”Det må jo fortone seg underlig for forbrukerne,” het det i notatet, ”at varer som har vært masseprodusert i en årrekke, overhodet ikke lar seg testes på en pålitelig måte.”¹⁷⁶ Sekretariatet tok derfor til orde for å lempe på kravene for prøvningsmetodene.

Også ordningen med fagutvalg ble etter hvert omfattet av granskningen av mulige forandringer i komiteens måte å organisere varemerkingsarbeidet på. Fagutvalgene viste seg etter hvert totalt sett å være ganske upålitelige når det gjaldt å utarbeide varedeklarasjonsnormer. Svært mange av fagutvalgene som ble nedsatt utarbeidet aldri noe deklarasjonsformular. Grunnene til dette kunne være flere. I noen tilfeller gjorde de ovennevnte strenge kravene til standardiserte prøvningsmetoder for egenskapene som skulle deklarerer at det var umulig å lage deklarasjonsnormer med en noenlunde relevans for forbrukerne før de eventuelle prøvningsmetodene forelå.

I andre tilfeller synes det likevel som at interessen fra fagutvalgets medlemmer var liten med tanke på å utarbeide noe formular, og at dette var en sterkt medvirkende årsak til at det for mange fagutvalgs vedkommende ikke ble oppnådd resultater. I et notat til arbeidsutvalget i starten av 1970 ble det pekt på at ordningen med fagutvalg var tungrodd og lite effektiv, og at det derfor burde vurderes å gå over til en ordning hvor sekretariatet for hvert aktuelle vareområde utarbeidet et forslag til varedeklarasjonsformular som skulle forelegges den gjeldende bransjen og andre interesserte parter, før sekretariatet igjen sto for den endelige utformingen av deklarasjonsformularet. Fordelen med denne framgangsmåten var ifølge notatet at enkeltmedlemmene i fagutvalgene dermed ikke fikk den makt over framdriften de til da hadde hatt: ”Den sistnevnte fremgangsmåte krever også tid. Men gir et bredere bilde av situasjonen enn arbeidet innen et mindre utvalg, hvor medlemmenes personlige syn ofte blir utslagsgivende for resultatet og kan endog hindre arbeidets gang.”¹⁷⁷

Selv om det var flere tilfeller av at fagutvalsmedlemmer hindret arbeidets gang, var det ett som skilte seg spesielt ut. Fagutvalget for dypfrosne fiskeprodukter ble nedsatt i 1957, uten at det avstedkom noen resultater. I 1965 ble utvalget døpt om til fagutvalget for dypfrosne matvarer, og som ny formann av utvalget ble valgt direktør i Dypfrysningskonto-

---

¹⁷⁶ Notat om Varefaktakomiteens organisasjon og arbeidsoppgaver, vedlegg til møteinnkallelse til arbeidsutvalget, 8/1-1968. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0022, Riksarkivet.

¹⁷⁷ Vedlegg til møte i arbeidsutvalget, nr. 4/1970. Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0023, Riksarkivet.

ret Rolf Kirkevaag. Kirkevaag og alle de andre medlemmene av utvalget uttalte seg på det første møtet da utvalget ble nykonstituert, positive til ordningen med Varefakta og mulighetene for å innlemme dypfryste matvarer i ordningen.

I et intervju med *Varden* året etter framla imidlertid Kirkevaag et helt annet syn på saken. Han uttalte at den offentlige kvalitetskontrollen alle frossenprodukter var underlagt, var omfattende nok, og at behovet for Varefakta derfor falt bort: ”Ja, i det hele tatt har vi en meget kvalitetsbevisst matvareindustri i Norge, hvorfor skulle vi trenge nok en kontrollinstans i Varefakta?” spurte Kirkevaag.¹⁷⁸ Dette peker i retning av at han helt ikke hadde forstått hva Varefakta var, i og med at hensikten med ordningen primært var å opplyse, ikke å kontrollere kvaliteten.

Det later også til at han hadde misforstått fagutvalgets mandat, for han mente også at dersom forbrukerne skulle få noe igjen for prisøkningen varefaktamerking ville medføre, burde det opplyses, som han sa, om: ”[i]nnholdet av vitaminer, kalorier og andre hovednæringsstoffer [...] som betyr noe for riktig kosthold”. Det var nettopp dette fagutvalget skulle avgjøre. Kirkevaags engasjement som formann i fagutvalget for dypfrosne matvarer fortoner seg dermed svært merkelig. Hva som lå bak denne motviljen, om det var snakk om en misforståelse fra Kirkevaags side eller om det lå andre motiver bak, er vanskelig å si noe om. Uansett førte den til at det ikke ble utarbeidet noen varedeklarasjonsformularer for dypfryste matvarer.

Både de strenge kravene til standardiserte prøvningsmetoder og upåliteligheten i ordningen med fagutvalg ble altså i det oppsummeringsarbeidet som foregikk mot slutten av 1960-tallet og starten av det neste tiåret tatt opp som områder som hadde hindret utviklingen og framdriften i varemerkingsarbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen hadde nedlagt – sammen med de økonomiske forholdene, som nok likevel var sett på som den viktigste forklaringen i denne sammenhengen.

1965-1969: En komité i endring

Siste halvdel av 1960-årene var en forandringsfase for komiteen som nå hadde byttet navn til Varefaktakomiteen. Den økte politiske oppmerksomheten komiteen fikk, noe som nok mest av alt må tilskrives aktualiseringen av virksomheten – fra et politisk ståsted – som

---

¹⁷⁸ Avskrift av artikkel i *Varden*, 23/9-1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet. Gjelder også neste sitat.

skjedde på grunn av forslaget til lov om merking av forbruksvarer, førte ikke minst til en bedring av økonomien, noe som var sårt tiltrengt.

Riktignok var den økonomiske situasjonen på bedringens vei før forslaget til lov om merking av forbruksvarer ble framsatt. I september 1964 førte et møte i Departementet for familie- og forbrukersaker til at Forbrukerrådet ga en betydelig økning i sine overføringer til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking for 1965 i forhold til de foregående årene. Likevel er det rimelig å påstå at lovforslaget og regjeringsskiftet etter valget i 1965, var sterkt medvirkende faktorer til at de statlige økonomiske bidragene til komiteens virksomhet ble økt kraftig. Dette viste seg spesielt i odelstingsdebatten om loven, der det borgerlige flertallet uttrykte stor støtte til Varefaktakomiteens arbeid og til utsiktene for et større offentlig engasjement i komiteens økonomi.

Det kan kanskje synes som et paradoks at de statlige bevilgningene til Varefaktakomiteen økte med et borgerlig stortingsflertall, som tradisjonelt sett er tilhengere av en mer restriktiv statlig pengebruk enn venstresiden i norsk politikk. Dette må ses i sammenheng med hva slags organisasjon komiteen var. At den representerte et frivillig alternativ til lovregulering var nok svært viktig for den borgerlige siden, og det var nok også merkbart at flere av næringslivets representanter i komiteen, som Magne Sethne fra Norges Industriforbund, engasjerte seg sterkt i komiteens økonomi, noe som sannsynligvis var uttrykk for en oppriktig tro på at samarbeidsformen komiteen hadde og frivillighetsprinsippet den sto for, tjente næringslivet langt bedre enn bestemmelser om merking i lovs form. For Arbeiderpartiets del kan det synes som at samarbeidsprinsippet i varemerkingsarbeidet, som det selv hadde lagt opp til på starten av 1950-tallet, for lengst var passé.

At det mot slutten av 1960-tallet uansett var på tide å revurdere Varefaktakomiteens virksomhet – at noe måtte gjøres annerledes – var det liten tvil om. Resultatene hadde ikke svart til forventningene, og komiteen hadde problemer på flere områder. For det første ble det utarbeidet for få varedeklarasjonsformularer, noe som gjorde at for de fleste vareslagene fantes det ingen deklarasjonsnormer produsentene kunne bruke til å deklare varen sine med. For det andre viste det seg at forbrukerne hadde liten kunnskap om Varefakta, og det var usikkert i hvilken grad den fornyede innsatsen på opplysningsarbeidet rettet mot forbrukerne i 1965 hadde gjort noe med dette. For det tredje var interessen fra produsentene for å bruke Varefakta dalende, noe som i alle fall delvis var på grunn av at avgiften for å bruke komiteens deklarasjonsmerke ble økt kraftig i 1964 for å demme opp for de reduserte offentlige bevilgningene.

Ikke alle problemene Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen hadde, kunne forklares bare med dårlig økonomi, noe komiteen selv innså da den mot slutten av 1960-tallet begynte å granske resultatene og erfaringene siden opprettelsen i 1954. Spesielt ble det i granskningsarbeidet stilt spørsmål om hvorfor utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularene tok så lang tid, og det ble pekt på at de strenge vitenskapelige kravene til prøvningsmetodene for alle egenskaper som skulle deklarerer virket hemmende på utviklingen på dette området. Samtidig var medlemmene av de ulike fagutvalgene begunstiget med ikke ubetydelig makt til å hindre utarbeidelsen av deklarasjonsformulærer dersom de av en eller annen grunn skulle ha interesse av det, noe som av og til viste seg å være en høyst reell problemstilling.

Likevel er det klart at den økonomiske situasjonen komiteen strevde med gjennom store deler av perioden 1954-1969 er en viktig forklaringsfaktor for de manglende resultatene. Som vi allerede vet var den økonomiske situasjonen tett knyttet til konflikten mellom komiteen og Forbrukerrådet. I neste kapittel undersøkes derfor denne konflikten for å analysere bakgrunnen for den og for å nærmere drøfte konsekvensene av den.

Kapittel 6. Komiteen og Forbrukerrådet

”Snart slutt på å kjøpe katta i sekken,” skrev *Arbeiderbladet* 10. februar 1954 etter en rundbordskonferanse i regi av Forbrukerrådet, og bakgrunnen for den gledelige nyheten for alle forbrukere var at rådet hadde begynt å arbeide med varemerkingsspørsmålet.¹⁷⁹ Rådets sekretariatsleder Paul Thrane Cappelen understreket overfor avisen at ”[e]n av de viktigste oppgaver Forbrukerrådet står overfor, er arbeidet med å få innført varedeklarasjon”.

Som et resultat av rådets arbeid på dette saksområdet, ble altså Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking opprettet 7. desember 1954. Opprettelsen av komiteen opplevdes nok noe bittersøtt for Forbrukerrådets medlemmer og sekretariat. At det skulle opprettes en egen komité til å drive varemerkingsarbeidet var ikke noe rådet i utgangspunktet ønsket – det ville i stedet organisere arbeidet selv. Samtidig satt Forbrukerrådet med relativ stor innflytelse over komiteens virksomhet. Dette ikke minst fordi rådets sekretariat også var komiteens sekretariat.

Det administrative bruddet mellom de to organene forandret på dette. I praksis var Forbrukerrådet nå en organisasjon som hadde tre representanter i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, og således ikke hadde noen overordnet stilling i forhold til de andre organisasjonene og institusjonene som var representert i komiteen. En slik situasjon var rådet langt fra tilfreds med. Det er likevel ikke riktig å si at bruddet skapte konflikten mellom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Forbrukerrådet: Det administrative bruddet var bare en forlengelse av den samme striden som pågikk under prosessen med opprettelsen av komiteen, der Forbrukerrådet ønsket å få mest mulig kontroll over komiteens virksomhet, og de andre partene ønsket mest mulig uavhengighet fra Forbrukerrådet.¹⁸⁰

Dette kapittelet omhandler hvordan konflikten utviklet seg fra det administrative bruddet i 1957 og utover, fram til omorganiseringen av Varefaktakomiteen. Spørsmålene som belyses er hovedsaklig hvordan konflikten påvirket komiteens økonomi og hvorfor den gjorde det, og hvorfor det syntes å være helt umulig for de to organene å komme fram til noen som helst form for enighet og dermed mulighet for å legge konflikten bak seg. Hva

---

¹⁷⁹ *Arbeiderbladet*, 10/2-1954, i klipparkivet ”Forbrukerrådet”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Gjelder også neste sitat.

¹⁸⁰ Se side 24-27.

gjorde spørsmålene striden sto om så betente at selv kompromisser var utelukket for begge parter?

Det administrative bruddet mellom Forbrukerrådet og komiteen

Bakgrunnen for det administrative bruddet mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking var som vi så i kapittel 3 kapasitetsproblemer i komiteens sekretariat. Forbrukerrådets sekretariat fungerte som komiteens sekretariat fra opprettelsen, men det viste seg ganske snart at arbeidskapasiteten i sekretariatet ikke var stor nok til å håndtere den administrative driften av både Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking på en tilfredsstillende måte. Forbrukerrådet hadde ikke midler til å utvide sekretariatet da problemet ble drøftet vinteren 1956, og løsningen ble at Norges Industriforbund og Norges Handelsstands Forbund gikk sammen om å dekke lønnsutgiftene til to nye stillinger som naturlig nok skulle jobbe eksklusivt med komiteens administrative oppgaver fra 1. juli samme år.

På overflaten kunne dette se ut som en rent praktisk sak uten andre konsekvenser enn at administrasjonens arbeidskapasitet ble økt. Forbrukerrådet hadde da heller ikke noe imot ordningen. Det ble aldri tatt opp til diskusjon hvilket forhold de to nye stillingene skulle stå ha til resten av sekretariatet – altså Forbrukerrådets sekretariat. Vedtektene slo fast at Forbrukerrådets sekretariat skulle fungere som komiteens sekretariat inntil to tredjedeler av hovedkomiteen bestemte noe annet. Dette sto fortsatt ved lag, men i tillegg hadde komiteen nå også et tomannssterkt eget sekretariat. Det sameksisterte på sett og vis to sekretariater.

At dette ikke kun dreide seg om en praktisk anordning ble ganske tidlig klart etter at de to nye stillingene ble tiltrådt. Forbrukerrådet hadde tilbudt to kontorplasser i rådets administrasjon til de nye sekretærene, men arbeidsutvalget i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking takket nei til tilbudet, og leide i stedet lokaler på Forsknings-senteret på Blindern fra høsten 1956.¹⁸¹ Dersom de to sekretariatene var ment å skulle samarbeide best mulig, var dette en dårlig løsning. Dette tyder på at det lå andre motiver enn å øke sekretariatets arbeidskapasitet bak Norges Industriforbunds og Norges Handelsstands Forbunds avgjørelse om å dekke lønnsutgiftene til to sekretærer tilknyttet komiteen. Hen-

---

¹⁸¹ Beretning for budsjettåret 1955/56, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

sikten må ha vært å fravriste Forbrukerrådet den kontrollen det hadde over komiteens virksomhet i og med den administrative tilknytningen.

Likevel fortsatte Forbrukerrådets sekretariat å fungere som komiteens sekretariat, og Paul Thrane Cappelen var fortsatt den administrative lederen for komiteen. Dette endret seg altså 12. mars 1957. På et møte i arbeidsutvalget ble det vedtatt en ny stillingsinstruks for sekretariatslederen i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Den nye instruksjonen slo fast at sekretariatslederen var direkte underlagt komiteens formann og at denne stillingen på det daværende tidspunktet var besatt av Kåre Stendal, som var en av de to ansatte i komiteens eget sekretariat. Samtidig ble det slått fast at Forbrukerrådets sekretariat fortsatt fungerte som komiteens sekretariat.¹⁸²

Arbeidsutvalget fant dermed en måte å unngå at saken måtte tas opp i hovedkomiteen for godkjenning. I og med at instruksjonen slo fast at Forbrukerrådets sekretariat fortsatt skulle være sekretariat også for Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, var det ingen forandringer i vedtektene, som sa at dette skulle være tilfelle inntil minst to tredjedeler av hovedkomiteen bestemte noe annet. Da vedtektene ble utformet var det nok ingen som hadde forutsett en situasjon med to separate sekretariater, slik situasjonen i praksis ble fra 1. juli 1956. Derfor var det naturlig nok ikke tatt med noen bestemmelser om hvem som skulle være administrativ leder av komiteen; så lenge det var Forbrukerrådets sekretariat som fungerte som komiteens sekretariat, ville rådets sekretariatsleder også være komiteens sekretariatsleder.

Det oppsto rimeligvis en uklarhet om hvordan de to sekretariatene skulle stå i forhold til hverandre. Dette var da også hovedargumentet fra arbeidsutvalget for å vedta en ny stillingsinstruks for sekretariatslederen.¹⁸³ På denne måten ble de administrative forholdene klarlagt. Problemet for Forbrukerrådet var at dette var en ordning det ikke kunne godta. Rådets sekretariat var redusert til et arbeidsredskap Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings sekretariat kunne bruke etter egne behov, uten at rådets sekretariat ville ha reell innflytelse over arbeidet i komiteen. Arbeidsutvalgets vedtak av 12. mars medførte

---

¹⁸² Vedlegg til møte i arbeidsutvalget, 12/3-1957, Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0045, Riksarkivet.

¹⁸³ Møteprotokoll, 12/3-1957, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0036, Riksarkivet.

da også til et administrativt brudd i praksis, om ikke formelt. Ingen av Forbrukerrådets sekretærer deltok etter denne datoen på møter i arbeidsutvalget eller i hovedkomiteen.¹⁸⁴

Det administrative bruddet mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking må ses på som helt tilsiktet fra arbeidsutvalgets side. Det kan være grunn til å spørre seg om hvorfor dette var så viktig for arbeidsutvalget. Som vi har sett betydde bruddet på sikt langt vanskeligere økonomiske forhold enn hva som sannsynligvis ville vært tilfelle om Forbrukerrådet fortsatt hadde hatt administrativ kontroll over virksomheten. Det må også være rimelig å anta at arbeidsutvalget var klar over at dette kunne skje, og at risikoen for dette veide lettere enn ønsket om å få en fullt selvstendig organisasjon.

En del av bakgrunnen for dette lå nok i forholdet mellom næringslivsorganisasjonene, spesielt Norges Industriforbund og Norges Handelsstands Forbund, og Forbrukerrådet. De to forbundene hadde fra det øyeblikket det ble snakk om å opprette Forbrukerrådet, ment at et slikt råd ikke hadde noen berettigelse.¹⁸⁵ Som professor ved Norges Handelshøyskole Leif Holbæk-Hanssen forklarte for en dansk undersøkelse om Varefakta i Norge i 1966, ble Forbrukerrådet sett på som utidig innblanding i det private markedet av næringslivsorganisasjonene.¹⁸⁶

Forbrukerrådet gjorde lite for å imøtegå slike antakelser; spesielt ble det reagert på at rådet offentliggjorde navnet på produkter som det mente ikke holdt mål. Næringslivsorganisasjonene kunne nok godta å sitte ved forhandlingsbordet sammen med Forbrukerrådet eller inngå i et korporativt oppbygd samarbeid med rådet, men å delta i et arbeid der Forbrukerrådet hadde den øverste kontroll og den administrative styringen, var nok langt vanskeligere å godta. Det er derfor rimelig å anta at representantene fra næringslivsorganisasjonene var pådrivere for å bryte de administrative båndene mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Det er således verdt å nevne igjen at det var Norges Industriforbund og Norges Handelsstands Forbund som skaffet til veie pengene som gjorde det mulig å lønne komiteens eget sekretariat.

---

¹⁸⁴ Et lite unntak var at Cappelen fortsatt fungerte som sekretær i noen av fagutvalgene. Han fungerte i dette vervet en viss tid framover etter at bruddet hadde skjedd. I tillegg satt Gerd Benneche, som var leder for opplysningsseksjonen i Forbrukerrådets sekretariat, i opplysningsutvalget til komiteen fram til lanseringen av Varefakta i september 1957.

¹⁸⁵ Se for eksempel *Arbeiderbladet*, 27/8-1952, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

¹⁸⁶ "Varefaktakomiteens opplysningsarbejde i Norge," undersøkelse av Dansk Varedeklarations-Nævn, 1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0059, Riksarkivet.

Konflikten mellom Forbrukerrådet og næringslivet var nok en svært viktig grunn til at det innad i komiteen oppsto en kamp om styringen av komiteen. Det er likevel verdt å merke seg at i denne konflikten sto Forbrukerrådets representanter helt alene i komiteen. Da arbeidsutvalget stemte fram den nye stillingsinstruksen 12. mars 1957 var vedtaket enstemmig – Forbrukerrådets representant avsto som vi har sett fra å stemme. Hvis konflikten bare hadde dreid seg om en motsetning mellom næringslivet på den ene siden og forbrukerne på den andre siden, hadde det vært naturlig at for eksempel Bergliot Werenskiold, som representerte Statens forsøksvirksomhet i husstell og således i likhet med Forbrukerrådets representanter var en del av det offentlige forbruckerapparatet, hadde tatt forbrukernes side i konflikten. Dette skjedde ikke, verken når det gjaldt Werenskiold eller andre medlemmer av komiteen, og det tyder på at medlemmene av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde en forståelse av eller var opptatt av at komiteen skulle være et selvstendig og frittstående organ slik vedtektene tilsa.

Derfor må det være fruktbart å se det administrative bruddet som uttrykk for en konflikt mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og ikke som en konflikt mellom Forbrukerrådet og næringslivets representanter i komiteen. At striden sto mellom selve de to organene, og ikke bare indre krefter i dem, kom som vi skal se enda klarere fram da konflikten blusset opp igjen på 1960-tallet.

Forbrukerrådet lar saken ligge

Det er ingen tvil om at Forbrukerrådet ble tatt på sengen av avgjørelsen om å gi Kåre Stendal stillingen som sekretariatsleder i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Forbrukerrådets representant Liv Østlie forsøkte på møtet dette ble bestemt å få saken utsatt, men forslaget fikk bare hennes egen stemme.¹⁸⁷ Forbrukerrådet måtte derfor innse at komiteens arbeidsutvalg foreløpig hadde fått det som det ville og det var opp til rådet å gjøre neste trekk. Forbrukerrådet sendte 21. mars 1957 et brev til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, hvor det ble uttrykt at rådet hadde forstått at det eksisterte problemer i samarbeidet mellom de to organene, og at det hadde blitt fattet et enstemmig vedtak (i Forbrukerrådet) om å løse eventuelle uoverensstemmelser.¹⁸⁸ Noen flere

---

¹⁸⁷ Møteprotokoll, 12/3-1957, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0036, Riksarkivet.

¹⁸⁸ Brev til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings arbeidsutvalg fra Forbrukerrådet, 21/3-1957, gjengitt i brev til Forbrukerrådet fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings arbeidsutvalg, 30/11-1961. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0005, Riksarkivet.

tilnærmelser om saken ble imidlertid ikke gjort fra Forbrukerrådets side på noen år: Et utvalg rådet nedsatte kom fram til at saken inntil videre skulle stilles i bero.¹⁸⁹

Det kan være grunn til å spørre hvorfor Forbrukerrådet forholdt seg såpass passiv i situasjonen som hadde oppstått. For rådet, som i utgangspunktet nok hadde fått mindre kontroll over komiteens arbeid enn ønsket, betydde den administrative skilsmissen at det måtte avgi ytterligere kontroll og innflytelse på arbeidet i komiteen. At Forbrukerrådet mente at det hadde en form for eierskap i det arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking gjorde, kom klart til uttrykk i en innstilling om den administrative og organisatoriske planen for rådets framtidige virksomhet, datert 9. august 1957.

I innstillingen ble det slått fast at med den organisasjonsformen Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde fått, var det ingen prinsipielle forhindringer for at ”varedeklarasjoner som forbrukerne ser seg lite tjent med vil kunne bli godkjent og tatt i bruk”.¹⁹⁰ Utvalget, som besto av rådets formann Ragnar Christiansen, Ethel Dæhlie, nestformann i Forbrukerrådet og tidligere nestformann i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, og Bjørn Gulbrandsen, den nye sekretariatslederen i Forbrukerrådet, innrømmet riktignok at dette neppe i praksis ville skje, men mente likevel at Forbrukerrådet burde ha kontroll over arbeidet med varedeklarasjonsnormene: ”Generelt sett bør en komme over til en ordning hvor forslagene til deklarasjonsformularer o.l. ble drøftet i Rådet før de ble tatt opp i Hovedkomiteens arbeidsutvalg.”

Det synes derfor rart at Forbrukerrådet ikke gjorde mer for å utfordre arbeidsutvalgets avgjørelse. Kanskje innså rådet at det ikke ville få nok støtte innad i komiteen for å omgjøre eller ugyldiggjøre vedtaket. Dersom Forbrukerrådet skulle ha drevet saken videre, ville det ha vært naturlig å ta opp saken i hovedkomiteen. Dette kunne ha ført til at komiteens øverste organ hadde vedtatt å omgjøre vedtektenes paragraf 7, som sa at Forbrukerrådets sekretariat skulle fungere som Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings sekretariat. Slik saken nå lå an hadde i alle fall Forbrukerrådet formelt administrativ kontroll over komiteen. Dette ga rådet tross alt et sterkere utgangspunkt dersom det bestemte seg for å komme tilbake til saken.

---

¹⁸⁹ ”Innstilling fra utvalg nedsatt på rådsmøte 21. mai 1957 til drøfting av den administrative og organisatoriske plan for Rådets fremtidige virksomhet.” Side 8. Arkiv: Forbrukerrådet (kat. nr. 1305.1/10), D-0001, Riksarkivet.

¹⁹⁰ ”Innstilling fra utvalg nedsatt på rådsmøte 21. mai 1957 til drøfting av den administrative og organisatoriske plan for Rådets fremtidige virksomhet.” Side 9. Arkiv: Forbrukerrådet (kat. nr. 1305.1/10), D-0001, Riksarkivet. Gjelder også neste sitat.

Komiteens forsøk på å få økonomisk støtte fra Departementet for familie- og forbrukersaker

Det var ikke uten risiko at arbeidsutvalget løsrev komiteens sekretariat fra Forbrukerrådets. Som vi har sett var det Forbrukerrådet som sto for størsteparten av komiteens inntekter i de første årene. Vedtektene slo fast at Forbrukerrådet skulle bidra med økonomiske overføringer fra sitt budsjett, men størrelsen på bidragene var det opp til rådet selv å bestemme. En konflikt mellom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Forbrukerrådet kunne potensielt føre til at sistnevnte kuttet ned på bidragene.

De økonomiske konsekvensene av det administrative bruddet ble da også betydelige for komiteen ganske umiddelbart. Sommeren 1955 fikk Forbrukerrådet tildelt 500.000 kroner av de såkalte motverdmidlene. Til *Arbeiderbladet* uttalte Paul Thrane Cappelen at han mente at en stor del av dette beløpet burde brukes til arbeidet med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking.¹⁹¹ Arbeidsutvalget fikk også sterke signaler fra Cappelen personlig om at Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ville nyte godt av de bevilgede midlene.¹⁹² I første omgang gjennom en årlig bevilgning på 35.000 kroner og et engangsbeløp på 30.000 kroner i forbindelse med lanseringen av Varefakta.¹⁹³ Forbrukerrådet holdt løftet om en årlig bevilgning på 35.000 kroner i noen år, men bevilget under halvparten av det lovede engangsbeløpet på 30.000 kroner til lanseringskampanjen høsten 1957.

Etter det administrative bruddet befant komiteen seg i en situasjon der den lå i åpen konflikt med dens økonomiske hovedbidragsyter, noe som selvfølgelig ikke var særlig heldig. Arbeidsutvalget henvendte seg derfor til Departementet for familie- og forbrukersaker i 1958 for å få de statlige bevilgningene til komiteens virksomhet direkte fra departementet. Svaret var imidlertid negativt: Departementet mente som vi har sett at det var mest hensiktsmessig at bevilgningene kom fra Forbrukerrådets budsjett.¹⁹⁴ Bakgrunnen for avslaget var at departementet mente at det var Forbrukerrådets oppgave å fordele midlene som staten stilte til disposisjon for forbrukersaker.¹⁹⁵ Implisitt i dette lå at Departementet for familie- og forbrukersaker anerkjente Forbrukerrådets overordnede stilling i forhold til Hoved-

---

¹⁹¹ *Arbeiderbladet*, 8/8-1955, i klipparkivet "Forbrukerrådet", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

¹⁹² Møteprotokoll, 6/9-1955, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0045, Riksarkivet.

¹⁹³ Notat om forholdet mellom Varefaktakomiteen og Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker, 1954-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

¹⁹⁴ Se side 47.

¹⁹⁵ Brev til Forbrukerrådet fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 30/11-1961. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0005, Riksarkivet.

komiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, og departementet stilte seg således på Forbrukerrådets side i konflikten.

Forbrukerrådets overordnede stilling fant til en viss grad berettigelse i komiteens vedtekter. Formelt sett hadde rådet fortsatt administrativ kontroll og i tillegg måtte endringer i vedtektene godkjennes av rådet for å bli gyldige. Vedtektene slo også fast at finansieringen av virksomheten skulle komme dels fra frivillige bidrag fra medlemsorganisasjonene og medlemsinstitusjonene og dels ved statstilskudd fra Forbrukerrådets budsjett.

Arbeidsutvalget la fram forslag for hovedkomiteen på et møte 21. mars 1961 om å endre ordlyden i denne paragrafen blant annet til at "[m]idlene til Hovedkomiteens arbeid skaffes tilveie ved direkte eller indirekte statsbidrag". På denne måten ville det formelle være i orden ved et nytt forsøk på å søke direkte støtte fra Departementet for familie- og forbrukersaker. Paragrafendringen ble enstemmig vedtatt av hovedkomiteen.¹⁹⁶ Den ble likevel aldri gyldig fordi Forbrukerrådet nektet å godkjenne den.

Om paragrafendringen hadde gjort noe fra eller til med hensyn til hvordan Departementet for familie- og forbrukersaker hadde forholdt seg til finansieringsspørsmålet er selvfølgelig vanskelig å si noe sikkert om. Sannsynligvis ville det ikke ha betydd stort; departementets forklaring på avslaget baserte seg ikke på at det hadde vært et brudd på vedtektene om det hadde gitt direkte støtte til komiteen, men at det anså Forbrukerrådet som best skikket til å vurdere hvilke prosjekter de statlige midlene til forbrukersaker burde brukes til.

Det mest interessante i denne sammenhengen er at Forbrukerrådet nektet å godkjenne paragrafendringen. Den vanskelige økonomiske situasjonen Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking befant seg i, og at komiteen i stor grad var avhengig av Forbrukerrådet for å få finansiert virksomheten på en tilstrekkelig måte, ga Forbrukerrådet et betydelig pressmiddel i et eventuelt forsøk på å ta tilbake den administrative kontrollen over komiteen. Forbrukerrådet oppfattet nok at situasjonen begynte å bli prekær for komiteen, og istedenfor å godkjenne en paragrafendring som ytterligere ville understreket komiteens selvstendige stilling, tok rådet nå initiativ til å vinne den administrative kontrollen tilbake.

---

¹⁹⁶ Møteprotokoll, 21/3-1961, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0044, Riksarkivet. Det framgår ikke av møteprotokollen hvordan Forbrukerrådets representanter stemte. En prøvevotering med ordlyden "Midlene til Hovedkomiteens arbeid skaffes til veie gjennom satsbidrag" endte i 15 stemmer for, to stemmer mot og én blank stemme. Da ordlyden ble forandret slik at "statsbidrag" ble erstattet med "direkte eller indirekte statsbidrag" ble forslaget enstemmig vedtatt.

Forbrukerrådet tar nytt initiativ

Med et brev datert 3. oktober 1961 tok Forbrukerrådet opp igjen saken om Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings sekretariat, som det hadde latt ligge siden det administrative bruddet i mars 1957.¹⁹⁷ Brevet var egentlig et notat, ”Forslag til fremtidig ordning vedrørende opplysningsvirksomheten om Varefakta, finansieringen av Hovedkomiteens faste kostnader og komiteens sekretærforhold”, som Forbrukerrådets sekretariat hadde utarbeidet og som ble oversendt komiteen. Notatet drøftet mulighetene for et nærmere samarbeid mellom de to organene når det gjaldt opplysningsvirksomheten, men først og fremst ble det tatt til orde for å innlemme komiteens sekretariat i Forbrukerrådets.

Notatet foreslo egentlig en byttehandel: kontroll for penger. Hvis Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking skulle gjøre seg forhåpninger om større økonomiske ytelser fra Forbrukerrådet, var forutsetningen ifølge notatet at sekretariatene ble slått sammen. Dette betydde at stillingsinstruksen for komiteens sekretariatsleder ville falle bort og at komiteen og Forbrukerrådet fikk en felles administrativ ledelse.

At Forbrukerrådet valgte å oversende komiteen notatet må ses på som noe som grenset mot en trussel. Det var i så fall ikke en tom trussel: I 1961 beløp rådets bidrag til komiteens virksomhet seg til litt i overkant av 20.000 kroner, noe som var langt under de 35.000 kronene per år som Forbrukerrådet hadde lovet i 1955 og som det også hadde gitt fram til 1961. Forbrukerrådet var med andre ord villig til å skade komiteen økonomisk for å få det som det ville i dette spørsmålet.

Arbeidsutvalget besvarte Forbrukerrådets henvendelse i slutten av november 1961. Det anså det som helt uaktuelt å gå med på en ordning der sekretariatet igjen ble lagt under Forbrukerrådets ledelse. Det ble i brevet understreket flere ganger at komiteen ifølge vedtektene var et frittstående organ, og at dette var en forutsetning for at arbeidet komiteen gjorde skulle lykkes:

[A]rbeidet med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking på frivillig basis [kan] utelukkende [...] løses ved et samarbeid mellom de interesserte parter gjennom et frittstående samarbeidsorgan, hvor alle parter har de sam-

---

¹⁹⁷ Det har ikke lyktes meg i å få tak i dette brevet. Deler av brevet er gjengitt i et notat om forholdet mellom Varefaktakomiteen og Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker, 1954-1965. Min behandling av brevet har sitt grunnlag i dette notatet. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

me muligheter for innflytelse på arbeidet og derved også på resultatene.¹⁹⁸

Konflikten hadde således bakgrunn i to forskjellige synspunkter på hva komiteen egentlig var. For arbeidsutvalget var Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking et samarbeidsorgan hvor alle partsinteressene hadde lik stemme og like påvirkningsmuligheter på arbeidet og resultatet. For Forbrukerrådet var komiteen først og fremst et forbrukerorgan hvor forbrukernes stemme skulle være den avgjørende. Derfor ønsket det som vi har sett egentlig at forbrukerne, det vil si Forbrukerrådet, skulle ha den siste stemmen i utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularene. En god erstatning for dette ville imidlertid være administrativ kontroll over virksomheten, i og med at sekretariatet hadde såpass stor innflytelse på arbeidet med varedeklarasjonsnormene.

Til tross for at arbeidsutvalget ikke kunne gi Forbrukerrådet noen innrømmelser på det vesentligste punktet i rådets henvendelse, altså felles sekretariat, bestemte det å nedsette et utvalg for å møte representanter fra Forbrukerrådet for å få avklart de enkelte detaljene i rådets forslag, og å få konkret spesifisert hvilken arbeidsform Forbrukerrådet tok sikte på. Utvalget hadde i løpet av våren 1962 to møter. På det siste møtet framla Forbrukerrådets representanter et forslag til organisasjonsplan som gikk ut på at Forbrukerrådet opprettet en egen varefaktaavdeling, som ble sideordnet med de øvrige avdelingene og underlagt Forbrukerrådets administrative leder.¹⁹⁹ Forslaget ville både i praksis og rent formelt bety at komiteens frittstående stilling ville falle bort, og arbeidsutvalget kunne derfor ikke godta det.²⁰⁰

Saken ble likevel ikke lagt helt død. Medlemmene i arbeidsutvalget ønsket å formalisere forholdet mellom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og Forbrukerrådet gjennom en samarbeidsavtale. Fram til omorganiseringen av Varefaktakomiteen ble således en rekke forslag til samarbeidsavtaler kastet fram og tilbake mellom de to organene uten at man kom noe nærmere en løsning. Det eneste det syntes å herske enighet om, var at opplysningsvirksomheten burde samkjøres bedre. Bortsett fra dette sto partene langt fra hverandre, og forslagene til samarbeidsavtaler bar preg av å være tilbud den andre parten ikke kunne takke ja til.

---

¹⁹⁸ Brev til Forbrukerrådet fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 30/11-1961. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0005, Riksarkivet.

¹⁹⁹ Notat om forholdet mellom Varefaktakomiteen og Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker, 1954-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

²⁰⁰ Møteprotokoll, 7/6-1962, arbeidsutvalget. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0045, Riksarkivet.

Varefaktakomiteens siste forslag før saken ble stilt i bero i påvente av den politiske behandlingen av forslaget til lov om merking av forbruksvarer og omorganiseringen av komiteen, var typisk som sådan. Forslaget gikk ut på at komiteens sekretariat flyttet inn i Forbrukerrådets administrasjon og at rådet lønnet komiteens sekretærer, mens Varefaktakomiteen fortsatt hadde full kontroll over sin egen administrasjon, og et eventuelt samarbeid mellom sekretariatene måtte godkjennes av begge sekretariatslederne på forhånd.²⁰¹ Forbrukerrådet ville dermed sitte igjen med alle de administrative utgiftene og like lite innflytelse.

Forbrukerrådet var på sin side like ufravikelig på at det skulle ha administrativ kontroll over komiteen. For å oppnå dette, fortsatte det strategien med å bidra lite til komiteens økonomi. For årene 1962, 1963 og 1964 ga rådet årlige bidrag på rundt 15.000 kroner, altså langt mindre enn tidligere avtalt. For 1964 søkte komiteen om 50.000 kroner fra Forbrukerrådet, som svarte som følgende:

”Det bevilges inntil 5.000 kroner til dekning av utgifter til kontorrekvisita m.v. til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking i 1964. Midlene utbetales som vanlig etter regning. Forbrukerrådet går ut fra at det i forbindelse med vurderingen av ytterligere bevilgninger til Hovedkomiteen er nødvendig å få en avklaring av de spørsmål som er drøftet i forbindelse med samarbeidsavtalen mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen.”²⁰²

Det var således liten bevegelse i forhandlingene mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Begge partene hadde krav som i prinsippet var gjensidig ekskluderende og som de ikke ville fravike, noe som vel generelt sett må sies å være et dårlig utgangspunkt for forhandlinger. Noen samarbeidsavtale ble det da heller aldri nådd enighet om.

Omorganiseringen av Varefaktakomiteen og slutten på konflikten

23. september 1964 ble det holdt et møte i Departementet for familie- og forbrukersaker mellom representanter fra departementet, Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking for å forsøke å finne en løsning på konflikten. Dette lyktes ikke, men det er mye som tyder på at Forbrukerrådet fikk politiske signaler om å gi større

---

²⁰¹ Vedlegg til arbeidsutvalgsmøte, 22/9-1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0020, Riksarkivet.

²⁰² Brev til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking fra Forbrukerrådet, 12/3-1964, gjengitt i Notat om forholdet mellom Varefaktakomiteen og Forbrukerrådet og Departementet for familie- og forbrukersaker, 1954-1965. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0136, Riksarkivet.

økonomiske bidrag til komiteens virksomhet. I alle fall økte de statlige bevilgningene til komiteen gjennom Forbrukerrådet markant i årene 1965, 1966 og 1967.

Arbeidsutvalget var likevel ikke fornøyd, og gjenopptok innsatsen for å finne alternative kilder til de statlige bidragene. Arbeidsutvalget tok nå også skritt for å fjerne all formell kontroll Forbrukerrådet hadde over Varefaktakomiteen gjennom vedtektene. Desember 1966 skrev arbeidsutvalget til Forbrukerrådet at det nå anså tiden inne for å endre paragrafene som omhandlet forholdet mellom de to organene:

Da erfaringer gjennom mange år har vist at man i den gjeldende vedtektsmessige situasjon ikke kommer noen vei med en samarbeidsavtale akseptabel for begge parter, har Arbeidsutvalget nå vedtatt å fremme forslag om den nødvendige vedtektsendring på Varefaktakomiteens halvårsmøte januar 1967.²⁰³

Forslaget til vedtektsendringer omfattet to paragrafer. Paragraf 4 ble foreslått endret slik hovedkomiteen allerede hadde vedtatt 21. mars 1961. I tillegg ble paragraf 12 foreslått endret. Denne paragrafen slo opprinnelig fast at vedtektsendringer måtte godkjennes av Forbrukerrådet for å bli gyldige – en bestemmelse Forbrukerrådet altså hadde gjort nytte av da det nektet å godkjenne den omtalte endringen av paragraf 4. Ifølge forslaget skulle denne bestemmelsen falle bort, og en vedtektsendring trengte således bare to tredjedelers stemmeflertall i hovedkomiteen for å bli gyldig. Alle spor etter Forbrukerrådets overordnede stilling i forholdet til Varefaktakomiteen ville således være slettet.

Forslaget til vedtektsendringer ble imidlertid aldri lagt fram for hovedkomiteen. I et møte i Departementet for familie- og forbrukersaker 12. januar 1967 fikk Varefaktakomiteens formann Bergliot Werenskiold signaler om at komiteen ville omorganiseres i forbindelse med lov om merking av forbruksvarer. Saken ble derfor utsatt i påvente av omorganiseringsarbeidet, og da dette arbeidet var ferdig var spørsmålet ikke lenger relevant.

Forbrukerne – konflikten tapere

Konflikten mellom Forbrukerrådet og Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen fikk altså aldri noen løsning i egentlig forstand. Til en viss grad kan det sies at omorganiseringen av Varefaktakomiteen var en seier for komiteen i og med at komiteen opprettholdt sin selvstendighet og fikk en egen post på statsbudsjettet – og med det en betydelig økning av de statlige bidragene til virksomheten. Samtidig

---

²⁰³ Brev til Forbrukerrådet fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 19/11-1966. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0011, Riksarkivet.

ble komiteen nå innlemmet i det statlige forbrukerapparatet, noe den energisk hadde kjempet mot da dette ville ha innebåret administrativ kontroll over komiteen fra Forbrukerrådets side. Det er i det hele tatt interessant at både Forbrukerrådet og Varefaktakomiteen var skjønt enige om på hvilken måte Varefaktakomiteen burde omorganiseres og at begge organene hilste denne utviklingen velkommen. Det tyder på at konflikten hadde pågått så lenge at en utvikling som ikke innebar en ren seier for noen av partene måtte anses som et gode for begge partene.

Konflikten hadde imidlertid på dette tidspunktet skadet komiteens virksomhet betydelig. Som et direkte resultat av Forbrukerrådets strategi om å bruke finansieringen som et pressmiddel for å tvinge fram viljen sin – og den vanskelige økonomiske situasjonen det medførte – fant komiteens arbeidsutvalg det nødvendig å innføre en ny avgiftsordning for bruken av Varefakta. Den nye avgiftsordningen betydde en til dels sterk økning i avgiftene for mange varegruppers vedkommende, noe som igjen førte til et frafall av produsenter som deklarererte med Varefakta.

Den stramme økonomien gjorde det også umulig å utvide sekretariatet, noe som var nødvendig dersom virksomheten skulle utvides. Med bare to ansatte fra 1957 til utgangen av 1965 var sekretariatet nødt til å prioritere bort viktige arbeidsoppgaver; ikke minst gjaldt dette arbeidet i fagutvalgene og dermed utarbeidelsen av varedeklarasjonsformulærer. Også opplysningsvirksomheten, som særlig i de første årene etter lanseringen av Varefakta var tiltrengt, ble nedprioritert som resultat av den tynne bemanningen i sekretariatet.

Det er ingen tvil om at forbrukerne ikke kom særlig godt ut av konflikten. Hvis forutsetningen var at komiteens arbeid skulle gagne forbrukerne, betydde begrensningen av komiteens virksomhet at konflikten medførte en begrensning i nytten den kunne gjøre for forbrukerne. I et slikt perspektiv fortøner Forbrukerrådets handlemåte seg noe merkelig. Som et forbrukernes organ arbeidet rådet øyensynlig mot forbrukernes interesser i denne saken.

Likevel må Forbrukerrådet gis rett i noen av de bekymringene som lå til grunn for konflikten. For at arbeidet med varemerkingen skulle foregå i forbrukernes interesser ønsket Forbrukerrådet fra starten av å ha ”en sikker hånd om dette arbeid”, som rådets første formann Ragnar Christiansen understreket før opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking.²⁰⁴ Dersom Forbrukerrådet overlot virksomheten til samar-

---

²⁰⁴ Se fotnote 61.

beidets frie og likestilte krefter, fryktet det nok at komiteen ville bli et redskap for næringslivsinteressene til å fremme sine interesser.

Erfaringene fra komiteens arbeid viser at en slik frykt ikke var helt uberettiget. Selv om arbeidet i fagutvalgene riktignok ble nedprioritert av komiteens sekretariat, er det liten tvil om at også enkeltmedlemmer av fagutvalgene trenerte arbeidet for å fremme sine egne interesser. Det mest illustrerende eksempelet på dette er innsatsen til Dypfrysningkontorets representant Rolf Kirkvaag i fagutvalget for dypfrysede matvarer.²⁰⁵ Et annet godt eksempel finnes i fagutvalget for vegetabiliske konserver. I januar 1960 gjorde A/S Heiestad Fabrikker en henvendelse til komiteen om å få tillatelse til å deklare surkål etter deklarasjonsformularet for hermetiske grønnsaker. Sekretariatsleder Kåre Stendal var klar over at surkål strengt tatt ikke hørte under varegruppen hermetiske grønnsaker, og forela derfor forespørselen for Statens kvalitetskontroll for vegetabiliske konserver. Det hadde ingen innvendinger mot at surkål kunne deklarerer etter samme retningslinjer som hermetiske grønnsaker.

Stendal forela imidlertid også saken for Nora Fabrikker A/S og Tønsberg Bryggeri A/S for å høre deres synspunkter på saken, både fordi de hadde en betydelig produksjon av surkål og fordi begge fabrikkene hadde representanter i fagutvalget for vegetabiliske konserver. Stendal oppfordret til en positiv innstilling:

Vårt standpunkt er følgende: Vi har som oppgave og er derfor interessert i at flest mulig fabrikk deklarerer flest mulig av sine produkter. Derfor vil vi anbefale at denne vare kan tas med etter de samme retningslinjer som for hermetiske grønnsaker.²⁰⁶

Svaret fra de to fabrikkene kom raskt og etter alt å dømme per telefon, for to dager senere postet sekretariatet svaret på henvendelsen fra A/S Heiestad Fabrikker. I dette ble det uttrykt at fagutvalget ikke kunne godkjenne at surkål kunne deklarerer med Varefakta så lenge det ikke fantes et tilhørende varedeklarasjonsformular, og fabrikk fikk således negativt svar på forespørselen.²⁰⁷ Behandlingen av forespørselen antyder at produsentinteressene i stor grad hadde innflytelse på arbeidet og at de ikke alltid handlet ut fra forbrukernes interesser.

Forbrukerrådets ønske om sterkere kontroll over komiteens arbeid fant altså delvis berettigelse ut fra et forbrukerperspektiv. I saker der næringslivsinteressene handlet mot

---

²⁰⁵ Se side 76-77.

²⁰⁶ Brev til Nora Fabrikker A/S, Tønsberg Bryggeri A/S fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 27/1-1960. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0003, Riksarkivet.

²⁰⁷ Brev til A/S Heiestad Fabrikker fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, 29/1-1960. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0003, Riksarkivet.

forbrukerinteressene, som i eksempelet ovenfor, kunne det ha vært nyttig med en sterkere styring fra Forbrukerrådet for å drive forbrukerinteressene igjennom. Problemet for rådet var likevel at arbeidet skjedde på frivillig basis, og dette forutsatte at alle partsinteressene var villige til å samarbeide. Når det administrative bruddet først var en realitet, var det helt uaktuelt for komiteen å reversere denne avgjørelsen. Dette ble understreket gang på gang overfor Forbrukerrådet, og rådets flerårige strategi om å ramme komiteen med økonomiske virkemidler endret ingenting på dette.

Arbeidet som ble gjort i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen var preget av ineffektivitet. Til en viss grad skyldtes dette nettopp samarbeidsformen og at de ulike deltakerne ensidig tok hensyn til sine egne interesser. Dette var imidlertid langt fra det eneste forholdet som spilte inn. En viktig grunn til virksomhetens begrensede omfang var de trange økonomiske kårerne. På dette området hadde Forbrukerrådet mulighet til å gjøre mye for komiteen, og at det ikke gjorde det var en avgjørende faktor for at arbeidet med merking av forbruksvarer gikk så tregt som det gjorde. I konflikten mellom de to organene er det derfor grunn til å si at forbrukerne, hvis interesser både Forbrukerrådet og komiteen i utgangspunktet skulle fremme, ble den tapende part.

En politisk konflikt? Om årsakene og konsekvensene av konflikten mellom Forbrukerrådet og komiteen

Da den nyutnevnte konsultative statsråden for familie- og forbrukersaker Aase Bjerkholt for første gang entret Stortingets talerstol 9. november 1955, brukte hun mye tid på å gi en grundig gjennomgang av hvordan arbeidet i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking lå an. De første varedeklarasjonene ville snart foreligge i butikkene, kunne hun fortelle, noe som ville gjøre det lettere for forbrukerne å bedømme en vares kvalitet i forhold til prisen.²⁰⁸

Når den konsultative statsråden brukte så mye tid på å legge ut om komiteens virksomhet, var det fordi varemerkingsarbeidet – som komiteen hadde ansvar for å organisere – hørte inn under statsrådets ansvarsområde, altså var en del av den offentlige forbrukerpolitikken. Ikke bare var den en del av den, den var også en svært viktig del: Som vi så i innledningen av dette kapitlet, mente den første administrative lederen i Forbrukerrådet, Paul

---

²⁰⁸ *Arbeiderbladet*, 10/11-1955, i klipparkivet "Kvalitetskontroll", Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Thrane Cappelen, at å få innført en ordning for objektiv varemerking var en av de aller viktigste oppgavene rådet sto overfor.²⁰⁹

I lys av dette virker det unektelig merkelig at de offentlige forbrukermyndighetene, altså Departementet for familie- og forbrukersaker og Forbrukerrådet, så åpenbart gikk inn for å skade virksomheten til Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking etter det administrative bruddet i 1957, og dermed framdriften i varemerkingsarbeidet. Hva kan så forklare hvorfor konflikten oppsto og hvorfor den syntes å være nærmest umulig å løse?

Det kan synes som at komiteens virksomhet til en viss grad ble politisert, noe som egentlig virker litt bemerkelsesverdig. Da Utvalget for kvalitetskontroll og konsumentopplysning avholdt sitt møte våren 1951, som resulterte i et brev til Handelsdepartementet der det ble oppfordret til å oppnevne en komité som skulle arbeide videre med varemerkings-spørsmålet, var det bred enighet blant alle møtedeltakerne, også næringslivets representanter, om at objektiv, opplysende merking av forbruksvarer var et gode og noe forbrukerne hadde krav på.²¹⁰ Det var flere spørsmål i etterkrigstidens offentlige forbrukerdebatt som var kontroversielle, og hvis synspunkter på spørsmålene i stor grad ble bestemt ut fra politisk tilhørighet, men varemerking synes å ha vært et tiltak det fantes stor enighet blant de fleste om at var fordelaktig.

Det var sannsynligvis først da Forbrukerrådet ble gitt oppgaven med å finne en løsning på hvordan arbeidet skulle organiseres, og da det viste seg at rådet ønsket mest mulig kontroll over varemerkingsarbeidet selv, at saksområdet ble en politisk sak. Dette ble forsterket da det administrative bruddet skjedde fordi det tvang Departementet for familie- og forbrukersaker til å velge side i konflikten. Forbrukerrådet, som i stor grad var satt sammen av representanter med tilhørighet hos den politiske venstresiden, var det naturlige valget for departementet. Som debatten om lov om merking av forbruksvarer viste, hadde Varefaktakomiteen stor støtte på den borgerlige siden.²¹¹

At komiteens virksomhet ble en politisk sak forklarer imidlertid ikke hvorfor konflikten mellom komiteen og Forbrukerrådet ble så fastlåst, og at det syntes være umulig for noen av partene å inngå kompromisser. Derfor er det kanskje fruktbart å se konflikten ikke bare som en politisk konflikt, men også som en konflikt mellom to organer med gjensidig

---

²⁰⁹ Se side 80.

²¹⁰ Se side 21.

²¹¹ Se side 70-71.

utelukkende ønsker. På den ene siden var Forbrukerrådet, som besto av en ganske homogen gruppe rådsmedlemmer. Gjennom stortingsvedtaket om opprettelsen av Forbrukerrådet i 1953 var det fra politisk hold definert at rådsmedlemmene var forbrukernes representanter, og at det var de, med hjelp av den etter hvert godt utbygde administrasjonen, som var i stand til å tale forbrukernes sak.

Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde i utgangspunktet en langt mer heterogen sammensetning, men, og dette gjelder nok særlig for arbeidsutvalget, det administrative bruddet i 1957 virker å ha styrket tilhørigheten til komiteen blant dens medlemmer. Konflikten med Forbrukerrådet gjorde sannsynligvis at komiteens medlemmer måtte ta stilling til om komiteen skulle være et selvstendig organ eller ligge under Forbrukerrådets kontroll, og det virker som om alle – bortsett fra Forbrukerrådets representanter, selvfølgelig – kom fram til at komiteen skulle være et selvstendig organ.

Når situasjonen først hadde oppstått, at Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking hadde fått et eget sekretariat og således i praksis var et frittstående organ, om ikke helt uavhengig (i alle fall økonomisk) fra Forbrukerrådet, var det ikke mulig for det å gå tilbake til den tidligere ordningen med felles sekretariat med Forbrukerrådet. For Forbrukerrådet var det like uaktuelt å akseptere den nye ordningen. Sånn sett kunne konflikten aldri bli forlikt uten at en av partene fullstendig ga opp sine krav. Det som derimot kunne ha skjedd var at de to organene forsøkte å finne en samarbeidsform innenfor rammen av den aktuelle administrative situasjonen som kunne gitt Forbrukerrådet større anledning til å komme med innspill fra et forbrukerperspektiv om varemerkingsarbeidet, men denne linjen ble aldri prøvd ut.

Uansett hvordan konflikten kan forklares var det to viktige virkninger av den. For det første at komiteens økonomi ble skadelidende. Forbrukerrådets strategi med å gi mindre og mindre penger til komiteen, førte til at den måtte begrense virksomheten i betydelig grad. Det kan faktisk sies å ha vært ganske bemerkelsesverdig at komiteen i det hele tatt overlevde første halvdel av 1960-tallet.

For det andre førte konflikten til at et samarbeid mellom de to organene nærmest ble umulig. Varemerkingsarbeidet var i utgangspunktet tenkt å være et ledd i et mer omfattende forbrukeropplysningsarbeid. Varemerkingen skulle gå hånd i hånd med den mer generelle forbrukeropplysningen, og samlet sett skulle dette gi forbrukerne både kunnskapen og verktøyet til å foreta rasjonelle valg. Når forholdet mellom komiteen og Forbrukerrådet ble så betent, førte det til at den samlede innsatsen på dette området falt helt bort. Som vi skal se i

neste kapittel var dette absolutt nødvendig å ledsage varemerkingen med et ganske stort forbrukeropplysningsarbeid, noe som altså ikke skjedde.

Kapittel 7. Komiteen og forbrukerne: Varemerkingens utforming og innhold – og forbrukernes reaksjoner på den

Da Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ble opprettet, var siktemålet å få i stand en ordning for varemerking som skulle hjelpe forbrukerne til å velge riktige varer ut fra egne behov. Dette betydde at komiteen, gjennom fagutvalgene som sto for utformingen av varedeklarasjonsformularene, måtte definere hvilke opplysninger om en vare innenfor et gitt vareslag forbrukerne trengte for å kunne gjøre et veloverveid valg.

I dette kapitlet skal vi se at selv om opplysningene som ble gitt naturligvis varierte fra vareslag til vareslag, lå det som grunnlag for de fleste varedeklarasjonsnormene som ble utarbeidet en forestilling om at forbrukerne kunne tilegne seg tilnærmet fagekspertise innenfor de ulike vareområdene. Varemerkingen rettet seg mot, for å låne Peder Aléx' uttrykk, "den rasjonelle forbrukeren".²¹² Et vesentlig fellestrekk for varedeklarasjonene var en detaljrikdom i opplysningene som det imidlertid viste seg at forbrukerne ikke maktet å ta ordentlig inn. Forbrukerne reagerte på detaljrikdommen med å forenkle budskapet – de oppfattet deklarasjonene i stor grad som en kvalitetsgaranti.

Hovedtemaet for dette kapitlet er i aller høyeste grad hvilke resultater komiteen oppnådde, skjønt det her ikke er snakk om å telle omfanget av antall varedeklarasjonsformulærer eller antall produsenter som brukte Varefakta. I dette kapitlet gis en mer kvalitativ analyse av resultatene. På mange måter forsøkes det her å avbalansere det bildet, som kanskje har blitt slått noe stort opp – at komiteens manglende suksess når det gjaldt å gjøre det enklere for forbrukerne å velge varer, i stor grad hadde sammenheng med organisatoriske og økonomiske forhold. Selve utformingen av varemerkningsnormene er også en viktig forklaring på dette, noe dette kapitlet vil vise.

Først i dette kapitlet skal imidlertid de to formene for varemerking som det ved opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ble lagt opp til – altså varedeklarerer eller kvalitetsmerking – drøftes. Hvorfor ble det aldri utarbeidet noen varemerkningsnormer som innebar en kvalitetsmerking for et vareslag? Hvorfor valgte

---

²¹² Aléx, Peder (1994). Peder Aléx lanserte uttrykket i boken *Den rationella konsumenten – KF som folkoppfostrare 1899-1939*. Uttrykket har senere blitt brukt av flere andre forfattere, og har på denne måten blitt et innarbeidet begrep i den historiske forbruksforskningen.

alle fagutvalgene varedeklarasjoner som form for merkingen? Disse spørsmålene er tett knyttet til det overordnede temaet for dette kapittelet, og svarene jeg framsetter underbygger ytterligere påstanden om at komiteen, gjennom varedeklarasjonene, forsøkte å fremme ”den rasjonelle forbrukeren”.

Varedeklarasjoner og kvalitetsmerking

Da Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking ble opprettet, var spørsmålet om varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking var den foretrukne form for varemerking uavklart. På diskusjonsmøtet 14. mai 1954 som Forbrukerrådet holdt, hadde det kommet fram motstridende argumenter. De svenske representantene mente at kvalitetsmerking hadde flere negative sider. Blant annet var det etter deres syn fare for en ensretting av produksjonen mot å tilfredsstille minstekravet for å få et kvalitetsstempel, slik at man i lengden ville få en rekke produkter innenfor et vareslag som hadde omtrent akkurat den samme kvaliteten. I tillegg ville det være vanskelig å finne objektive kriterier til å måle varenes kvalitet ut fra. Blant de norske møtedeltakerne var det noen som sa seg enig i det svenske standpunktet. Andre mente at varedeklarasjoner ville være en meningsløs form for varemerking fordi forbrukerne ikke hadde nok kunnskap til å kunne nyttiggjøre seg av informasjonen som ble gitt.²¹³

Det kom ikke til noen enighet på dette punktet, verken på diskusjonsmøtet eller senere i forhandlingene som førte til opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Derfor fikk komiteen det navnet den fikk. Det ble således bestemt at det var fagutvalgene som skulle ta stilling til om det skulle gås inn for varedeklarerer eller kvalitetsmerking for de enkelte vareslagene.

Når de første fagutvalgene holdt sitt konstituerende møte, var det første spørsmålet det skulle ta stilling til hva slags merking det ville gå inn for – varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking. Som vi vet ble det uten unntak gått inn for varedeklarasjoner. Diskusjonene som fant sted på det første møtet for de ulike fagutvalgene viser imidlertid at det ofte var praktiske hensyn til dette. Det ble ofte framholdt at kvalitetsmerking innenfor det aktuelle vareslaget burde være en målsetning for arbeidet. Grunnen til at kvalitetsmerking ikke ble valgt, var at det ikke var mulig å gjennomføre en slik merking på objektivt grunnlag.²¹⁴ Et-

---

²¹³ *Arbeiderbladet*, 15/5-1954, i klipparkivet ”Kvalitetskontroll”, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

²¹⁴ Se møteprotokoller for diverse fagutvalg. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0012, Riksarkivet.

ter hvert falt dette spørsmålet imidlertid bort. Særlig fra starten av 1960-tallet og utover ser vi at fagutvalgene som ble nedsatt ikke tok stilling til hvilken form for varemerking de ville gå inn for: Varedeklarasjonene hadde tilsynelatende blitt befestet som den eneste aktuelle formen for varemerking.

Fullt så enkelt var det likevel ikke. Da fagutvalget for vegetabiliske konserver, saft og syltetøy diskuterte problemstillingen om varedeklarasjoner eller kvalitetsmerking, var det enighet blant medlemmene av utvalget om at det burde gå inn for varedeklarasjoner. Men det var også enighet om at bare ”gode varer” burde kunne deklarerer.²¹⁵ Det ble således inntatt kvalitetskrav til de varene som kunne deklarerer i henhold til de varedeklarasjonsformularene utvalget utarbeidet.²¹⁶ Foruten varedeklarasjonsformularene for redningsvester, svømmebelter og seilervester, hvor det naturlig nok av sikkerhetsmessige hensyn ble satt som krav at utstyret måtte ha egenskaper som gjorde det egnet til å være livredningsutstyr, var disse de eneste tilfellene hvor kvalitetskrav eksplisitt ble tatt inn i varedeklarasjonsformularet.

Likevel var det et kvalitetsaspekt tilstede i flere av deklarasjonsnormene. For mange vareslags vedkommende inneholdt varedeklarasjonene en kvalitetsgradering. Alle tekstildeklarasjonene hadde angivelse av hvor godt fargen eller fargene holdt seg i vask og mot sollys. I deklarasjonene for spisebestikk av rustfritt stål ble rustbestandigheten angitt som ”god” eller ”meget god”, og i deklarasjonene for skumgummimadrasser ble ”beskaffenhet etter lengre tids bruk” angitt som ”god eller mindre god”. I varedeklarasjonene for børster skulle børstebindlenes trekraft, hvor hardt de satt fast, angis i en skala fra 1 til 9, der det også skulle stå i parentes at en verdi på 4 eller mindre innebar risiko for at de løsnet.²¹⁷ Flere eksempler kunne nevnes.

I mange av varedeklarasjonsformularene som ble utarbeidet var med andre ord kvalitetsbegrepet tilstede til en viss grad. Det er ikke dermed sagt at varedeklarasjonene også var kvalitetsmerker. Det var nok riktig som komiteen til stadighet forsøkte å formidle til

---

²¹⁵ Møteprotokoll, 22/5-1955, fagutvalget for vegetabiliske konserver, saft og syltetøy. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0012, Riksarkivet.

²¹⁶ Se varedeklarasjonsformularene VDF 1006 (saft), VDF 1007 (syltetøy og marmelade) og VDF 1008 (hermetiske grønnsaker). Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²¹⁷ Se Komplet sett av alle formularer etter gammel ordning. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

forbrukerne at Varefakta ikke betydde høy kvalitet i og for seg.²¹⁸ Komiteens varedeklarasjoner må imidlertid betegnes som noe mellom rene varedeklarasjoner og kvalitetsmerking.

Likevel mistet kvalitetsmerking som et teoretisk begrep etter hvert legitimitet som en hensiktsmessig måte å opplyse forbrukerne på. I 1964 skrev komiteens formann Bergliot Werenskiold i innledningen til komiteens tiårsberetning at det hadde falt komiteen naturlig å prioritere arbeidet med varedeklarasjoner framfor kvalitetsmerking. Varedeklarasjoner, mente hun, kunne gi ”forbrukerne grunnlag for selvstendig valg i den store vareflom som det frie marked byr”.²¹⁹ Varedeklarasjoner var forbundet med rasjonelt forbruk, og her var påvirkningen fra Sverige tydelig. Som formannen i Varedeklarationsnämnden, Hjalmar Malmström, forklarte på den første nordiske varedeklarationskonferansen i 1959, ønsket forbrukerne korrekte og objektive opplysninger i sine varevalg, og han mente sågar at forbrukerne ønsket å få så mange riktige opplysninger som mulig før de foretok sine valg.

De objektive og detaljrike varedeklarasjonene passet inn i dette bildet. Det gjorde imidlertid ikke kvalitetsmerking, som var en subjektiv bedømming av en vares samlede egenskaper, etter den svenske formannens syn.²²⁰ I den svenske modellen var varedeklarasjoner og kvalitetsmerking i prinsippet diametrale motsetninger. Varedeklarasjoner promoterte den selvstendige, rasjonelle og kunnskapsrike forbrukeren, mens kvalitetsmerking var forbundet med uønsket dirigering av uselvstendige, kunnskapsfattige og irrasjonelle forbrukere. Det irrasjonelle lå i at det bare var den enkelte forbruker som kunne avgjøre hvilken kvalitet som passet for han eller henne. Kvalitetsmerking var derfor egentlig en umulighet, fordi ingen andre enn forbrukeren selv kunne avgjøre om en vare var av god eller dårlig kvalitet.

Det svenske synet var nok sterkt tilstede blant mange i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking allerede ved opprettelsen i 1954. Når kvalitetsmerking synes å ha stått sterkere som et reelt alternativ til varedeklarasjoner i de første årene av komiteens virksomhet, tror jeg dette i stor grad skyldtes at forholdene på varemarkedet i det første tiåret etter den andre verdenskrig var såpass usikre at forbrukerne i det store og det hele egentlig bare hadde ett overordnet behov: Å vite at de varene de kjøpte var det de ga seg ut for å være. Under denne forutsetningen ville kvalitetsmerking være et fullgodt alternativ til

---

²¹⁸ Se for eksempel behandlingen av Varefaktafilmen, side 38-40; Generell brosjyre om Varefakta, vedlegg arbeidsutvalgsmøte, 11/9-1959. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0019, Riksarkivet.

²¹⁹ Tiårsberetning, 1954-1964, Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet.

²²⁰ Møteprotokoll, 4/2-1959, nordisk varedeklarationskonferanse. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

varedeklarasjoner. Når forholdene på varemarkedet etter hvert normaliserte seg, falt denne forutsetningen bort, og da trådte den svenske modellen – detaljrike varedeklarasjoner myn-
tet på en kunnskapsrik forbruker – sterkere fram, og kvalitetsmerking falt bort som en gangbar form for varemerking.

De første varedeklarasjonene

De første deklarasjonene Hovedkomiteen for Varedeklarasjonene og Kvalitetsmerking presenterte september 1957, omfattet som vi har sett middagshermetikk av fisk og kjøtt, fersk fiskepudding og tekstilvarer. Disse deklarasjonene må kunne karakteriseres som relativt enkle i formen.

Tekstildeklarasjonene kan sies å ha ligget svært tett opp til kvalitetsmerking. I disse ble det blant annet opplyst om tekstilenes fargeekthet, altså hvor godt fargen holdt seg, i vask og mot lys. I tillegg kunne det gis opplysning om svettekthet og gniekthet, men dette var ikke obligatorisk. Lysektheten ble oppgitt enten som ”meget god mot sollys”, ”god mot sollys”, ”god mot dagslys” eller ”mindre god”. Vaskektheten ble oppgitt enten som ”vaskeekte” eller som ”ikke vaskeekte”, og likeledes ble svettektheten og gniektheten oppgitt enten som ”svetteekte” eller ”ikke svetteekte” og ”gniekte” eller ”ikke gniekte”.²²¹

Det er lite sannsynlig at en produsent ville påføre sine varer en deklarasjon der det for eksempel sto ”ikke vaskeekte” eller at lysektheten var ”mindre god”. Derfor kan det første varedeklarasjonsformularet for tekstiler sies å ha inneholdt visse kvalitetskrav i praksis. I tillegg til fargeektheten opplyste tekstildeklarasjonene om anvendelse – om stoffet for eksempel skulle brukes til å sy kjole eller skjorte, størrelsen på stoffet i bredden, hvor mye det krymper i vask og hva slags vaskemetode som skulle brukes. I tillegg kunne materialet – fibertypen – angis, men dette var ikke obligatorisk.²²²

Alt i alt var de første tekstildeklarasjonene ganske enkle. Når det ikke var satt som krav at fibertypen skulle deklarerer, hang dette sannsynligvis sammen med at mange av fibertypene var så nye at de fleste forbrukerne ikke visste noe om dem. Det ville derfor ikke ha noen særlig betydning for forbrukernes oppfatning av kvaliteten på varen om fibertypen var angitt eller ikke. Det viktigste med deklarasjonene var nok å få opplyst hvor godt stoffet

---

²²¹ Testverdiene for å kunne oppnå de ulike betegnelsene var angitt i flere forslag til Norsk Standard: Forslag til Norsk Standard TPS-F2, Forslag til Norsk Standard TPS-F5, Forslag til Norsk Standard TPS-F7, Forslag til Norsk Standard TPS-F10, Forslag til Norsk Standard TPS-F18, Forslag til Norsk Standard TPS-F19, Forslag til Norsk Standard TPS-F25. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²²² VDF 2001. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

tålte vask, både ved at det holdt fargen og ikke krympet for mye, og at det ikke falmet i for stor grad etter lyseksponering.

Dette må ses ut fra tiden varedeklarasjonsformularet ble laget på. Sammen med deklarasjonsformularet for fersk fiskepudding, var tekstilformularet det første som ble vedtatt – 16. november 1955. Våren dette året var det som vi har sett store avisoppslag om importerte tekstilvarer, ”tekstilskrapet” som det ble kalt, som var av svært dårlig kvalitet.²²³ Denne saken understreket at problemet med dårlige tekstilvarer, som hadde vært tilstede hele etterkrigstiden, fortsatt var aktuelt. Under slike forhold var forbrukernes informasjonsbehov om en tekstilvare i alt vesentlig redusert til å få vite om den tålte vask, og i så fall hva slags type vask, og om den tålte lys. Vi finner med andre ord igjen den samme mekanismen som ble omtalt ovenfor i behandlingen av varedeklarasjoner og kvalitetsmerking. Dette trer imidlertid enda tydeligere fram når vi ser på de første matvaredeklarasjonene.

Fersk fiskepudding ble deklartert under tre ulike betegnelser: ”Fiskepudding”, ”Selskapsfiskepudding” eller ”Kremfløtefiskepudding”. For ”Fiskepudding” inneholdt deklarasjonen opplysninger om råvarene: hva slags melk fiskefarsen var ispedd, salt og krydder. Det ble ikke angitt noen forholdsmengde for disse ingrediensene, og krydderet trengtes ikke bli spesifisert nærmere. Hvilket eller hvilke fiskeslag som var brukt var heller ikke obligatorisk å oppgi, og i stedet kunne det stå ”renskåret fisk”.²²⁴ Bindemiddelet ble oppgitt som melsort, for eksempel ”potetmel”. Til slutt sto opplysninger om oppbevaringsmåte. Deklarasjonene for ”Selskapsfiskepudding” og ”Kremfløtefiskepudding” var like, bortsett fra at det var obligatorisk å oppgi fiskeslag og at innholdet av kremfløte ble angitt i prosent.²²⁵ Middagshermetikk av fisk ble deklartert etter samme prinsipper. Råvarer og bindemiddel ble angitt som for ”Fiskepudding”, og i tillegg ble det opplyst om hva produktet var nedlagt i, for eksempel fiskekraft eller hvit saus, nettovekt og for fiskeboller og fiskekaker også antallet boller eller kaker.²²⁶ Deklarasjonene for kjøtthermetikk var likeartede. Råvarer og, i de tilfellene det ble brukt, bindemiddel ble deklartert; videre ble det opplyst hva varen var nedlagt i, vekt og antall der det var relevant.²²⁷

---

²²³ Se side 19.

²²⁴ Det var imidlertid satt som krav i varedeklarasjonsformularet at bare kolje, torsk og lyr, eller en blanding av disse fiskeslagene, kunne brukes til å framstille fiskepuddingen. I ”Selskapsfiskepudding” og ”Kremfløtepudding” kunne bare kolje eller lyr brukes.

²²⁵ VDF 1001. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²²⁶ VDF 1005. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²²⁷ VDF 1002-VDF1004. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

Varedeklarasjonene for fiskepudding og middagshermetikk av kjøtt og fisk var med andre ord ganske enkle og begrensede. De fortalte i all hovedsak om hvilke varer som gikk inn i produktet og for hermetikkvarene vekt og antall. Igjen er det viktig å se varedeklarasjonene i lys av den tiden deklarasjonsformularene var laget på, altså midten av 1950-tallet. I like stor grad som tekstilvarene hadde næringsmidlene, og i særdeleshet hermetikken, vært gjenstand for frustrasjon blant forbrukerne i tiden etter den andre verdenskrig. Vinteren 1953 ble det for eksempel avdekket en rekke skandaler med innholdet i mathermetikken. *Arbeiderbladet* rapporterte om oksekarbonader laget nesten utelukkende av innmat, geiteragg i fårrikål, kuknokler i hønsebuljong, okselever som viste seg å være svinelever og 550.000 hermetikkbokser med langt lavere vekt enn angitt.²²⁸ I en situasjon med så mye usikkerhet rundt innholdet i matvarene, trengte forbrukerne mest av alt visshet om at okselever var okselever, at hønsebuljong var hønsebuljong og at vekten var det den skulle være.

Det mest illustrerende eksempelet på at komiteens arbeid i de første årene var rettet mot å garantere varenes kvalitet, finnes hos et fagutvalg som faktisk ikke utarbeidet noe varedeklarasjonsformular. Fagutvalget for krydderier, som ble nedsatt våren 1955, bestemte at før det eventuelt skulle gå videre med å utforme varedeklarasjonsnormer for krydder, skulle det foretas en kvalitetskontroll av en rekke krydderslag som ble solgt i Norge. Resultatene av kontrollen viste at kvaliteten gjennomgående var så god at fagutvalget fant det unødvendig å gjennomføre en varedeklarasjonsordning for krydder. Istedenfor ble det bestemt at resultatene av kvalitetskontrollen skulle offentliggjøres, slik at de norske forbrukerne ble gjort klar over at krydderet som ble solgt på det norske markedet holdt en høy kvalitet.

Både eksempelet med fagutvalget for krydderier og de første varedeklarasjonenes ganske enkle form, hadde nok sammenheng med at forbrukernes behov for opplysning om varene var ganske enkle rundt midten av 1950-tallet: I all vesentlighet trengte de forsikringer om at varene holdt en viss kvalitet og at det ikke var snakk om mindreverdige varer. Hensikten med de første varedeklarasjonene var å dekke disse behovene. Derfor minnet også deklarasjonene om en form for kvalitetsmerking ved at de var såpass lettfattelige og ga informasjon om noen få, men viktige sider ved varene.

Dette understreker videre poenget om at kvalitetsmerking i de første par årene av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerkings virksomhet hadde relevans

---

²²⁸ Se fotnote 39.

som en hensiktsmessig måte å opplyse forbrukerne på, og at dette, i likhet med den enkle utformingen av varedeklarasjonene, må ses i sammenheng med forholdene på varemarkedet da komiteen ble opprettet. Den videre utviklingen av varedeklarasjonene tyder på at den svenske modellen, som i prinsippet slo fast at forbrukerne ønsket så mye informasjon som mulig om en vare, etter hvert fikk mer gjennomslag, og at deklarasjonene således ble mer detaljrike.

Mer innholdsrike matvaredeklarasjoner

Utviklingen av varedeklarasjonene for matvarer er et område hvor dette kommer tydelig fram. I varedeklarasjonsformularene for saft og for syltetøy og marmelade, som ble vedtatt i februar 1959, ble det gitt anledning for produsentene til å deklare mengden av vitamin C i produktene. Dette var riktignok ikke obligatorisk, og kunne bare gjøres dersom varen inneholdt en viss mengde av vitaminet.²²⁹ Likevel pekte deklarasjonene i retning av en viktig trend: deklarerer av næringsinnhold.

Allerede senere samme år kom dette inn for fullt da varedeklarasjonsformularet for melke- og fløtepulver ble vedtatt. Deklarasjonene for denne varegruppen inneholdt opplysninger om hvilke råvarer produktene var framstilt av, både hvilken melketype og eventuelle tilsetninger, den næringsmessige sammensetningen, energiinnhold, nettovekt og råd for oppbevaring. Næringsinnholdet omfattet fordelingen av eggehvitestoffer (protein), kullhydrater (karbohydrater), fett, mineralstoffer og vann i varen angitt i prosent. Energiinnholdet ble angitt som antall kalorier per 100 gram vare.²³⁰

Denne trenden fortsatte med de forskjellige varedeklarasjonsformularene for melprodukter som ble utarbeidet på starten av 1960-tallet. Det såkalte Husmorbrødet kom først. Dette brødet var et hjertebarn for Norges Husmorforbund, som i flere år hadde forhandlet med Bakemestrenes Landsforening om å få i gang produksjon av et næringsrikt grovbrød. Husmorforbundet satte imidlertid som betingelse at brødet skulle deklarerer med Varefakta for ”å hindre at det skulle gå med dette brød som med de øvrige grovbrød, nemlig at disse etter hvert utviklet seg til å bli lysere og lysere med stadig synkende innhold av sammalt”, som Kåre Stendal forklarte sine nordiske kolleger i 1962.²³¹

---

²²⁹ VDF 1006, VDF 1007. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²³⁰ VDF 1009. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²³¹ ”Tilbakeblikk (mai 1961 – mai 1962)”, innlegg av Kåre Stendal på nordisk varedeklarasjonskonferanse, 10-11/5-1962. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

27. februar dette året kunne *Aftenposten* rapportere at Norges Husmorforbund endelig fikk sin drøm om et sunt og vitaminrikt grovbrød med Varefakta oppfylt.²³² Varefaktadeklarasjonen anga nøyaktig sammensetning av melsortene i prosent – det skulle være 73 prosent sammalt hvetemel, 24 prosent finsiktet hvetemel og tre prosent hvetekim. Videre ble det opplyst at ti gram soyaolje ble tilsatt hvert brød og at brødet var satt i skummetmelk. Innholdet av eggehvitestoffer, kullhydrater, fett, jern, kalsium og tiamin (B1-vitamin) ble gitt i tillegg til kaloriinnholdet og vekten.²³³

Varedeklarasjonene for ferdigpakket mel fulgte de samme linjene, da melsort, utmalingsgrad, næringsinnhold, energiinnhold og vekt ble deklareret.²³⁴ Det samme gjaldt deklarasjonene for flatbrød og knekkebrød og for makaroni.²³⁵

Matvaredeklarasjonene er interessante av to grunner: For det første ser vi en klar utvikling mot mer informasjonsrike deklarasjoner – fra de første relativt enkle deklarasjonene som i det vesentlige opplyste om råvarer, vekt og eventuelt antall, til de mer detaljrike deklarasjonene på 1960-tallet som i tillegg ga opplysninger om næringsinnhold og kaloriinnhold. For det andre er matvaredeklarasjonene interessante fordi vi også ser at den typen deklarasjoner som ble gitt for melke- og fløtepulver og for kornproduktene ligger svært tett opptil de deklarasjonene som i dag gis for ferdigpakkeede matvarer og som er lovpålagt. Det arbeidet fagutvalgene som utarbeidet deklarasjonsnormene for disse vareslagene gjorde, fikk med andre ord stort gjennomslag, og deklarasjonene kan sies å ha dannet grunnlaget for hvordan opplysninger om næringsmidler gis til forbrukerne i dag.

Flere detaljrike varedeklarasjoner

Det finnes flere eksempler på at forestillingen om at forbrukerne ønsket så mye informasjon om varene ved sine innkjøp som mulig, var tilstede i fagutvalgene som utarbeidet varedeklarasjonsformularer på 1960-tallet. Deklarasjonene for kjøleskap er ett slikt eksempel. Da Varefakta ble lansert på informasjonsmøtet på Scala kino i 1957, ble det antydnet at kjøleskap var blant de vareområdene som det snart ville foreligge deklarasjonsformular for.²³⁶ Det tok imidlertid lang tid før fagutvalget for kjøleskap, som ble nedsatt det året, kom fram til noe endelig resultat, og varedeklarasjonsformularet for kjøleskap ble først vedtatt i 1965.

---

²³² *Aftenposten*, 27/2-1962.

²³³ VDF 1010. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²³⁴ VDF 1011. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²³⁵ Se VDF 1012, VDF 1013. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. Utmalingsgraden for melet som ble brukt til å lage pastaen ble riktignok ikke deklareret.

²³⁶ VG, 6/9-1957.

Noe av bakgrunnen for at det tok så lang tid var at det var såpass mange egenskaper ved et kjøleskap som det ikke forelå prøvningsmetoder for da fagutvalget begynte sitt arbeid, og som derfor ikke kunne deklarerer.

Det var da heller ikke få egenskaper det ble opplyst om i varedeklarasjonene for kjøleskap da de endelig forelå for forbrukerne. For det første ble kjølesystemet angitt, enten som ”kompressoraggregat” eller som ”absorbsjonaggregat”. Derneft ble det opplyst om elektriske data – spenning, effekt og strømforbruk ved romtemperatur på 25 grader celsius. Kjøleskapets utvendige mål, plassbehov med lukket dør og bredde med døren åpnet 120 grader ble angitt i centimeter, og videre ble skapets vekt og volum deklarerert. Kjølerommets og det eventuelle fryserommets temperatur ble også angitt. Neste punkt var ”Utførelse, materialer og overflatebehandling”, som eksempelvis ble satt opp slik:

Utvendig: Stålplater som er fosfatert på begge sider og utvendig brennlakkert

Innvendig: Emaljerte stålplater som på baksiden er fosfatert

Isolasjon: Polyuretan skum

Hyller: Materialer i skapet: Eloksert aluminium

Materialer i døren: Plast

Hyllene tåler normal belastning

Deretter ble avrimingsmetoden deklarerert, og til slutt et utdrag av garantibestemmelsene for skapet.²³⁷

Det var altså en rekke opplysninger forbrukerne burde ha for å kunne gjøre et fornuftig valg når de skulle kjøpe et kjøleskap. Det kan riktignok karakteriseres som ganske naturlig at det ble gitt såpass detaljert informasjon for dette vareslaget fordi det var noe av en investering å kjøpe et kjøleskap. De færreste foretok et impuls kjøp av denne varen. Det var imidlertid ikke bare for dyre forbruksvarer at opplysningene var detaljerte.

Deklarasjonene for børster er et godt eksempel i så måte. For denne varegruppen ble bustematerialet oppgitt og hvor godt busten var festet til børsten – børstebindlenes trekraft, som vi var inne på tidligere.²³⁸ For noen typer børster, som for eksempel klesbørster, ble bustens hardhetsgrad oppgitt under betegnelsene ”myk”, ”medium” eller ”hård”. Det ble imidlertid opplyst om at bustens formbestandighet ikke kunne deklarerer, fordi det ikke forelå prøvningsmetoder på dette feltet. Videre ble børsterammens materiale

---

²³⁷ VDF 7001. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²³⁸ Se side 100.

oppgitt sammen med skaftets bøyestyrke i de tilfellene det var bøyelige skaft. Bøyestyrken ble angitt som et tall fra 1 til 9 hvor det i parentes sto at jo høyere verdi, desto sterkere skaft og at en verdi på 2 eller lavere innebar en risiko for at skaftet kunne brette. Deretter ble det opplyst om hva børsten tålte. For eksempel for oppvaskbørster kunne det stå at den tålte de kjemikalier som den normalt kunne komme i kontakt med, hett vann og omvekslende bløtting og tørking. Til slutt kunne det på baksiden av deklarasjonen informeres om hvordan børsten burde behandles, men dette var ikke obligatorisk.²³⁹

Det som gjør sammenligningen mellom varedeklarasjonene for kjøleskap og børster så interessant, er at mens det kan sies å være en ganske stor forskjell på å kjøpe et kjøleskap og en børste rent økonomisk, oppfordret komiteen gjennom deklarasjonene til at forbrukerne skulle nedlegge like stor innsats i begge vareslagene for å skape seg et bilde av varenes kvalitet. Det var således ingen prinsipiell forskjell på å kjøpe et kjøleskap eller en børste – ved begge tilfellene måtte og burde forbrukerne nøye vurdere varenes egenskaper slik de var deklart.

De mest ambisiøse varedeklarasjonene Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking utarbeidet, var nok likevel deklarasjonene for dame- og herreskotøy. Torsdag 14. januar 1960 inviterte komiteen til pressekonferanse for å offentliggjøre utformingen av varedeklarasjonene for sko. ”Varedeklarasjoner i skoene vil gi forbrukerne svar på det de ønsker å vite om skotøyet,” skrev *Morgenposten* dagen etter.²⁴⁰ Formannen i Oslo Skotøykjøpmennenes Forening, Ragnar Johansen understøttet dette: ”[Deklarasjonene] gir svar på nettopp det som publikum spør om,” mente han.

Hvilke opplysninger spurte så forbrukerne om? Deklarasjonene inneholdt opplysninger om tre egenskaper, bruksområde, materiale, bunningsmetode, samt råd om vedlikehold. Bruksområdet kunne gis etter åtte fastsatte betegnelser: ”Til yrkes- og turbruk”, ”Til ski- og sportsbruk”, ”Til spaser- og dagligbruk”, ”Til spaserbruk”, ”Til selskaps- og aftenbruk”, ”Til innebruk”, ”Til fritidsbruk” og ”Tøfler”. Materialet ble angitt både for overlæret, yttersålen, binnsålen, dekksålen, fôret og hælen.

De mest detaljerte opplysningene ble imidlertid gitt om bunningsmetoden – altså hvordan overlæret var festet til underdelen av skoen. Tretten ulike betegnelser kunne brukes: ”Beksøm”, ”Veltbeksøm”, ”Plugget”, ”Randsydd”, ”Klebet”, ”Gjennomydd”, ”Klebepinnet velt”, ”Syppinnet velt”, ”Krampepinnet velt”, ”Sliplasted”, ”Imitert rand”, ”Vulka-

²³⁹ VDF 5003. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²⁴⁰ *Morgenposten*, 15/1-1960. Gjelder også neste sitat.

nisert” og ”Mokkasinsydd”.²⁴¹ Fagutvalget for skotøy var imidlertid klar over at disse betegnelse ne neppe sa de fleste forbrukerne så mye. Derfor ble det bestemt at sammen med hver deklarasjon skulle det følge en folder med illustrasjoner av de tretten bunningsmetodene, ”så kjøperen selv kan sette seg inn i finessene”, som Kåre Stendal forklarte for *Morgenposten*.²⁴²

Deklarasjonene for dame- og herreskotøy hadde således ikke bare som siktemål å opplyse, men også å utdanne. Dette var da også et uttalt mål, som Kåre Stendal forklarte på pressekonferansen:

Det er vel ikke for sterkt sagt at Varefakta for dame- og herreskotøy representerer noe nytt når det gjelder vareopplysning. Varefakta for skotøy er nemlig ikke bare en vanlig deklarasjon med angivelse av materialer og liknende. Ved siden av alle de vanlige opplysninger om hvilke materialer som er benyttet i overlær, såler og fôr, har en ved utarbeidelsen av dette formular også tatt hensyn til den helsemessige side av saken og delvis også til det en kan kalle for bedre skokultur.²⁴³

For å bedre skokulturen var det viktig å fremme prinsippet om riktig sko til riktig bruk. Varedeklarasjonsformularet inneholdt derfor grundige spesifiseringer om utformingen av skoene som kunne forekomme innenfor de ulike betegnelse ne for anvendelse. Betegnelsen ”Til innebruk” omfattet enkle skotyper med hælkappe og lærsåle opptil 45 millimeter hæl høyde samt tøfler med halvhøye hæler. ”En har herved tatt sikte på,” forklarte Stendal, ”å få spesielt husmødre som går hjemme og arbeider i huset til å benytte en god og stødige sko istedenfor å traske rundt i typiske tøfler med lav hæl og myk såle, eller enda verre – utslitte eller avlagte spaser- og selskapssko.”

Den nøyaktige angivelsen av bunningsmetoden og de tilhørende illustrasjonene var også en del av utdanningen av forbrukerne. Ifølge Stendal var bunningsmetoden avgjørende for prisen og kvaliteten, og således viktig for forbrukerne, og butikkbetjeningen for den saks skyld, å ha kjennskap til. Sekretariatslederen uttrykte håp om at bunningsmetodeillustrasjonene ”på litt lengre sikt” ville gi ”langt bedre varekunnskap om skotøy både foran og bak disken”.

---

²⁴¹ VDF 2501. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

²⁴² *Morgenposten*, 15/1-1960.

²⁴³ Manuskript til pressekonferanse, 14/1-1960. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0003, Riksarkivet. Gjelder også de to neste sitatene.

Et bilde av ”den rasjonelle forbrukeren”?

Mens de første deklarasjonene altså var ganske enkle og synes å skulle ha tjent det formål å gi forbrukerne noen få nøkkelopplysninger om varene som garanterte kvaliteten, var de deklarasjonene som kom etter generelt sett langt mer detaljrike og ga et fyldigere bilde av egenskapene til varene som ble deklarerert. At disse varedeklarasjonene satte store krav til forbrukernes kunnskap innenfor de forskjellige vareområdene, er det ingen tvil om. Deklarasjonene henvendte seg dermed til forbrukere med stor kunnskap. Det var imidlertid ikke bare forbrukernes varekunnskaper deklarasjonene satte store krav til. Også viljen til å ta inn store mengder informasjon ved hvert enkelt kjøp måtte være tilstede for at deklarasjonene skulle gjøre den nytten de var ment å gjøre.

8. juni 1959 trykket *Dagbladet* en kronikk som tok opp nettopp dette temaet. Kronikken var ført i pennen av Leif Holbæk-Hansen, som senere ble professor ved Norges Handelshøyskole i Bergen. Holbæk-Hansen hadde sittet i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking som representant for Norges Salgs- og Reklameforbund i komiteens to første år i virksomhet, og hadde deltatt i utformingen av opplysningskampanjen på et tidlig stadium. Han var således etter alt å dømme godt kjent med tankegangen blant komiteens medlemmer.

Holbæk-Hansen adresserte kronikken til ”dem som steller med varedeklarasjoner og kvalitetsmerking”, med hvilket han åpenbart mente Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, og advarte mot et for snevert syn på hvilke kriterier som burde danne utgangspunkt for forbrukernes valg av varer. Kronikkforfatteren mente å ha en berettiget mistanke om at en vares teknisk-funksjonelle egenskaper – objektivt målbare egenskaper som sier noe en vares funksjonalitet – var de eneste egenskapene som var aksepterte kriterier for valg av varer.

De mer smaksmessige sidene ved en vare ble ifølge Holbæk-Hansen sett på som ”noe *unødvendig*, noe *urasjonelt* eller rett og slett som noe *syndig*”.²⁴⁴ I tillegg spilte det underbevisste en vesentlig rolle når en forbruker gjorde et valg, mente han: ”[V]ed det endelige valg er de underliggende motiver aktive og kan ofte gå på tvers av det vi kaller fornuften.” Holbæk-Hansen så det derfor som helt urealistisk at bare de teknisk-funksjonelle egenskapene skulle spille en rolle i forbrukernes valg av varer. Han avviste i det hele tatt at valgene kunne være bevisste og logiske handlinger; bevisste vurderinger spilte bare en be-

²⁴⁴ *Dagbladet*, 8/6-1959. Gjelder også de fire neste sitatene.

grenset rolle i enhver menneskelig handling – så også når det gjaldt å velge varer. Men også de teknisk-funksjonelle egenskapene ved en vare var det ifølge Leif Holbæk-Hansen umulig å danne seg et fullstendig bilde av:

[I] vår tid med en avansert teknikk, med nye stoffer hver dag, med elektriske og elektroniske apparater, med vitaminer og hormoner, kan det ikke være mulig for et enkelt menneske å vurdere tilbudenes kvalitet når det gjelder det teknisk-funksjonelle.

Ikke bare mente Holbæk-Hansen at dette var umulig, men at det også ville være urasjonelt. Forbrukerne, mente han, betalte ikke bare for en vare med penger, men også med tid og fysisk så vel som mental anstrengelse. Ikke minst framhevet han at den mentale anstrengelsen ved å skulle gjøre seg opp en mening om alle de teknisk-funksjonelle egenskapene ved en vare, ville være for store: ”Man kan ikke gjøre hver enkelt disposisjon til en voldsom oppytelse av mental energi.” Derfor stolte forbrukerne heller på enkle signaler som de hadde erfaring med at var tilstrekkelige.

Detaljerte opplysninger om en vare ville derfor ofte virke mot sin hensikt, da forbrukerne ikke gadd å ofre den mentale anstrengelsen det ville være å sette seg inn i detaljene, og Holbæk-Hansen mente at forbrukerne ytterst sett handlet økonomisk når de istedenfor valgte å stole på enklere signaler. Dette var det viktig for ”de som driver misjonsvirksomhet overfor den alminnelige forbruker” å være klar over, understreket Holbæk-Hansen.

Leif Holbæk-Hansens kronikk gir et godt bilde på den rådende tankegangen med hensyn til hvilke opplysninger forbrukerne trengte for å gjøre riktige valg av varer som fantes blant dem som utarbeidet varedeklarasjonsnormene. Det var det han kalte de teknisk-funksjonelle egenskapene til en vare som var de vesentlige; egentlig var de de eneste som i denne sammenhengen kunne tas i betraktning. I den grad kronikken kan ses som en advarsel om at dette var en feilaktig og lite fruktbar måte å se problematikken på, lot det ikke til at utarbeidelsen av varedeklarasjonsformularene i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen ble påvirket av dette, snarere tvert om: Den detaljrikdommen som etter hvert kjennetegnet varefaktadeklarasjonene var nettopp det Holbæk-Hansen advarte mot.

Han hadde nok helt rett i antydningene om at bare de opplysningene som ble gitt i varemerkingen skulle brukes til å gjøre opp en mening om varens formålstjenlighet. Disse opplysningene var alltid av det Holbæk-Hansen kalte teknisk-funksjonell karakter. Varedeklarasjonene som ble utarbeidet i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen kan derfor ses som normative. Opplysningene i dek-

larasjonene ble ikke gitt fordi forbrukerne hadde krav på opplysningene eller fordi de i enkelte tilfeller kunne vise seg nyttige, men fordi forbrukerne aktivt skulle bruke dem i vurderingen av en vares kvalitet. Forbrukerne *burde* således ha kunnskap om de egenskapene som ble deklarerert og de *burde* ha vilje til å bruke opplysningene i sine valg av varer.

Fremmet komiteen gjennom varedeklarasjonene da ”den rasjonelle forbrukeren”? Det kommer naturligvis an på hvilke kriterier som settes for at en forbruker skal handle rasjonelt. Leif Holbæk-Hansen ville nok mene at komiteen fremmet en urasjonell forbruker, fordi det ikke ville være rasjonelt å legge ned så mye mental anstrengelse for å tilegne seg og gjøre seg bevisst de opplysningene deklarasjonene ga.

Bergliot Werenskiold, komiteens formann i perioden 1961-1969, knyttet imidlertid varedeklarasjonene til muligheten for forbrukerne til å gjøre selvstendige valg. Dette var hele hensikten med varedeklarasjonene; de frigjorde forbrukerne fra å la seg lede av utenforstående og uvedkommende mekanismer, som for eksempel reklame eller annen type press, og satte dem i stand til å gjøre frie og rasjonelle valg ut fra egne preferanser. For å gjøre dette trengte forbrukerne objektive opplysninger om varenes teknisk-funksjonelle egenskaper, for igjen å låne Holbæk-Hansens uttrykk. Svaret på om komiteen gjennom varedeklarasjonene fremmet ”den rasjonelle forbrukeren” blir derfor ja; den fremmet en type forbruker som komiteen selv anså for å være rasjonell.

Fantes ”den rasjonelle forbrukeren”? – Om forbrukernes reaksjoner på Varefakta

”Varefakta – et slag i lufta?” *Dagbladet* stilte spørsmålet i en artikkel i januar 1960.²⁴⁵ Artikkelforfatteren Benne roste tiltaket, og mente at med Varefakta hadde forbrukerne endelig fått opplysninger om forbruksvarer som virkelig var meningsfulle – i motsetning til hva som var tilfelle med reklamen: Varefakta ga ifølge Benne ”saklige, nøkterne og riktige opplysninger om varen”, og bedre reklame kunne Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking neppe ha håpet på fra en av de store hovedstadsavisene.

Når det i artikkelen ble stilt spørsmålet om Varefakta var et slag i lufta, så var det fordi det ble konstatert at de færreste forbrukerne visste hva Varefakta var. I tillegg mente Benne, etter å ha tatt en uformell handletur i byen, at butikkbetjeningen ofte heller ikke var klar over deklarasjonene: ”Ikke visste [betjeningen] hva Varefakta var for noe og ikke var

---

²⁴⁵ *Dagbladet*, 6/1-1960. Gjelder også de to neste sitatene.

det noen kunder som spurte etter deklarasjon heller.” Det måtte derfor satses mer på å opplyse forbrukerne og forhandlerne om Varefakta, mente Benne.

For medlemmene av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og dens sekretariat var det ikke noen nyhet at kjennskapen til varedeklarasjonene var liten blant forbrukerne.²⁴⁶ Etter bare litt over to år med varefaktadeklarererte varer på markedet var troen fortsatt sterk på at dette problemet mer eller mindre ville løse seg selv når omfanget av ordningen ble større. Det skulle vare helt til midten av 1960-tallet, da Astrid Aure overtok stillingen som sekretariatsleder, før denne problematikken ble angrepet på en mer aktiv måte.²⁴⁷

Mer illevarslende for komiteen var det nok derfor at det kom et leserbrev som svar på artikkelen. Innsenderen, som kalte seg Ri-Bo, mente at Varefakta ikke var det ”vi [husmødre] hadde ventet oss”, og hun satte således spørsmålsteget ved nytten av Varefakta.²⁴⁸ Det mest interessante med innlegget er imidlertid at Ri-Bo tok for seg varedeklarasjonene for en spesifikk varegruppe, nemlig tekstilvaskemidlene. Disse, mente hun, var med sine tekniske begreper egentlig intetsigende for forbrukerne:

Denne ”orientering” fra Hovedkomiteen forteller at Varefakta for vaskepulvere har grønn, gul eller rød deklarasjon, samt hvilke bruksområder disse forskjelligfargede deklarasjoner har. Vel, så vet vi det. (Denne deklarasjonen er for øvrig blå, hva med den?) Der nest kommer INNHold. Og det er her vi virkelig er interessert, enten Hovedkomiteen tror det eller ei. ”Syntetisk Natriumperborat, Polymere fosfater, CMC, Optiske hvitemidler,” står det. Dessuten – Alkalitet: Alkalisk. Det var alt.

Innsenderen antok at andre forbrukere, i likhet med henne selv, ikke forsto disse betegnelserne, og at deklarasjonene derfor ikke hadde noen praktisk betydning for de fleste. Benne svarte Ri-Bo kort, og måtte medgi at selv om varefaktadeklarasjonene stort sett var lettfattelige, var vaskemiddeldeklarasjonene vanskelige å forstå.

Leserinnlegget vakte tydeligvis oppmerksomhet i Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, for fem dager senere trykte *Dagbladet* et svar på innlegget undertegnet både av Alf Sundby, daværende formann i komiteen, og sekretariatsleder Kåre Stendal. De to påpekte at informasjonsbrosjyren som var utarbeidet i forbindelse med varedeklarasjonene for tekstilvaskemidler ville svare på de fleste av Ri-Bos spørsmål. De måtte

---

²⁴⁶ Mer overraskende og skuffende var det kanskje at betjeningen i butikkene ikke syntes å ha kjennskap til Varefakta, men jeg har ikke funnet noen referanser i komiteens arkiver om at denne problematikken ble tatt opp til diskusjon.

²⁴⁷ Se side 60-62.

²⁴⁸ *Dagbladet*, 15/1-1960. Gjelder også neste sitat.

imidlertid innrømme at deklarasjonene kunne ”se vanskelige ut.”²⁴⁹ De uttrykte likevel et ønske om at forbrukerne gikk inn for å lære seg kjemien bak vaskemidlene:

[L]a oss håpe at iallfall noen få, når de leser om syntetisk natriumperborat, optiske hvitemidler osv. begynner å interessere seg litt mer for disse ting. Det sier da tross alt noe mer enn mye av det som til vanlig blir servert i annonseform om disse varer.

Svaret fra formannen og sekretariatslederen understreker påstanden om at komiteen fremmet en type forbruker som enten var kunnskapsrik på ulike vareområder eller som ønsket å opparbeide seg kunnskap på ulike vareområder for å handle rasjonelt. Ri-Bos leserbrev tyder på at dette idealet ikke korresponderte helt med hvordan forbrukerne i realiteten forholdt seg til det å være forbrukere, og at forbrukerne således ikke agerte på den måten komiteen mente at de burde agere.

Det er selvfølgelig ikke mulig å felle en dom over dette basert på et enkelt leserbrev og et tilhørende svar, og jeg har ikke funnet lignende innlegg som kan være med på å underbygge denne hypotesen. I Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking var de ikke særlig opptatt av denne problematikken på denne tiden, og gjorde derfor heller ingenting for å finne ut hva forbrukerne mente om Varefakta.

Det er likevel mulig å finne indisier på at Ri-Bo snakket på vegne av flere enn seg selv og at hennes meninger om Varefakta – særlig med tanke på at de var vanskelige å forstå – gjenspeilte en vanlig oppfatning blant forbrukerne. Ett eksempel er deklarasjonene for skotøy. Interessen blant forbrukerne for varedeklarerer av sko skulle ha vært stor: I en undersøkelse gjort av Fakta etter oppdrag fra Forbrukerrådet i 1959, ble 1133 intervjuobjekter blant annet stilt spørsmålet: ”Kan De si meg hvilke tre varer De selv først og fremst ville ønske å få helt saklige opplysninger når det gjelder kvaliteten?”²⁵⁰ 14 prosent oppga skotøy som en av de tre varene, noe som var det klart høyeste tallet for et enkelt vareslag.²⁵¹ Det skulle altså være stor etterspørsel blant forbrukerne etter ”saklige opplysninger” om skotøy.

Varefakta for dame- og herreskotøy ble som vi har sett lansert i januar 1960, med stort oppslag i *Aftenposten* om saken. Det var en tydelig optimisme å spore innad i komiteen i anledning av at skotøy med Varefakta kom på markedet – og det var nok en liten prestisjeseier over storebroren i Sverige, Varudeklarationsnämnden, som ennå ikke hadde klart å utarbeide varedeklarasjonsnormer for skotøy. Det hadde også lyktes komiteen å få noen av

---

²⁴⁹ *Dagbladet*, 20/1-1960. Gjelder også neste sitat.

²⁵⁰ Manuskript til pressekonferanse, 14/1-1960. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0003, Riksarkivet.

²⁵¹ På andreplass kom nylonstrømper og hermetikk med seks prosent hver.

de store skoprodusentene til å deklare med Varefakta.²⁵² Skodeklarasjonene ble likevel aldri noen suksess, og i 1967 var det bare én produsent som fortsatt deklarerer skotøy med Varefakta.

Den samme utviklingen forløp for flere av de andre vareslagene hvor deklarasjonene kan karakteriseres som detaljrike og vanskelige å forstå uten relativt store kunnskaper på vareområdet. Eksempelvis hadde Varefakta for Husmorbrødet og kjøleskap kort levetid. De første varefaktadeklarasjonene, som altså var langt enklere i formen, hadde langt større suksess målt ut fra antall produsenter som deklarerer dem. I 1965, da antallet produsenter med tillatelse til å bruke Varefakta nådde sitt toppunkt i vår periode, deklarerer 79 av de 150 firmaene varer som var dekket av et av de fem første deklarasjonsformularene som kom i bruk. I tillegg må det nevnes at den sannsynligvis største suksessen komiteen oppnådde var varedeklarasjonene for redningsvester.²⁵³ Deklarasjonene for denne varegruppen var i første rekke myntet på å garantere kvaliteten til vestene – det vil si å garantere at vestene hadde livreddende egenskaper – og var således først og fremst en kvalitetsgaranti.²⁵⁴

Det kan således synes som at varedeklarasjonene som hadde et ganske enkelt og lettfattelig innhold oppnådde større suksess blant forbrukerne enn de mer detaljrike og kompliserte deklarasjonene, og at komiteens ideal om ”den rasjonelle forbrukeren” ikke helt ble etterlevd av de virkelige forbrukerne. Det gir imidlertid et usikkert grunnlag å basere dette på antallet produsenter som deklarerer innenfor de ulike vareområdene. Andre mekanismer var helt sikkert i spill, ikke minst at avgiftene for å bruke Varefakta varierte fra vareslag til vareslag. Dessuten er det viktig å huske på at fram til midten av 1960-tallet var bevisstheten om at Varefakta i det hele tatt fantes liten blant forbrukerne. Hva de få som kjente til deklarasjonene og målsetningen bak dem – som den ovenfornevnte Ri-Bo – mente om deklarasjonene, ville derfor ha lite å si i det totale markedet.

Den beste kilden vi har til hvordan forbrukerne forholdt seg til varefaktadeklarasjonene, er en spørreundersøkelse Institutt for husholdningsanalyser gjorde i 1972. Denne undersøkelsen faller litt utenfor tidsrommet for denne framstillingen, men ikke mer enn at jeg mener den er høyst relevant. Undersøkelsen viste at Varefakta hadde blitt et innarbeidet begrep blant forbrukerne: Hele 99,2 prosent av de 265 intervjuobjektene hadde hørt om Vare-

²⁵² Brev fra Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking til Forbrukerrådet, 10/4-1962. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), B-0006, Riksarkivet.

²⁵³ 25-årsberetning for Varefaktakomiteen. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0011, Riksarkivet. Grunnen til at dette var den største suksessen, var at Varefakta fikk bredt gjennomslag blant forbrukerne som en garanti for at redningsvestene fungerte som livreddende utstyr.

²⁵⁴ VDF 6001. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0001, Riksarkivet.

fakta.²⁵⁵ Hva Varefakta egentlig var, hvilke opplysninger som generelt ble gitt i deklarasjonene og hvordan de skulle forstås, var det imidlertid mindre kunnskap om.

Ifølge undersøkelsen var Varefakta forbundet med noe positivt og pålitelig rent følelsesmessig – faktisk i den grad at nærmere 25 prosent av intervjuobjektene mente at varer merket med Varefakta ikke inneholdt naturforurensende stoffer! Også kvaliteten på de varene som hadde Varefakta ble antatt å være god, da hele 89,7 prosent av de spurte mente at en varefaktadeklarasjon var en garanti for høy kvalitet.²⁵⁶ Det ble i undersøkelsen derfor slått fast at intervjuobjektene hadde en urealistisk oppfatning om hvilken funksjon varefaktadeklarasjonene var ment å skulle dekke. Undersøkelsen konkluderte også med at forbrukernes muligheter til å tilegne seg relevant informasjon fra deklarasjonene var relativt begrensede – spesielt når tekniske termer ble brukt.

Det ble i undersøkelsen ikke satt i sammenheng at forbrukerne hadde begrensede muligheter til å tilegne seg informasjonen i deklarasjonene og at forbrukerne i stor grad misforsto hva Varefakta i det hele tatt var. Det er imidlertid nærliggende å vende tilbake til Leif Holbæk-Hansens kronikk fra 1959. Som vi har sett tidligere, mente han at forbrukerne ikke ville forstå omfattende og detaljerte innholdsdeklarasjoner, og at de heller foretrakk enkle signaler. Det kan derfor synes som at Holbæk-Hansen fikk rett: Forbrukerne klarte ikke å tilegne seg informasjonen fra varedeklarasjonene på den måten som var forutsatt, og forenklet istedenfor budskapet ved å oppfatte deklarasjonene som kvalitetsgarantier.

Det ble i undersøkelsen fra 1972 slått fast at forbrukerne sannsynligvis ikke tok særlig hensyn til Varefakta ved valg av varer; om et produkt var merket med Varefakta eller ikke hadde lite å si når forbrukerne skulle gjøre seg opp en mening om å kjøpe det eller ikke.²⁵⁷ Det kan virke rart at dersom forbrukerne i stor grad så på Varefakta som en garanti for kvaliteten, at forbrukerne da ikke foretrakk varer med Varefakta. Dette peker i retning av at Holbæk-Hansen hadde rett også med hensyn til at forbrukernes valg av varer styres bare i begrenset omfang av bevisste motiver, og at de underliggende og ubevisste motivene

---

²⁵⁵ "En undersøkelse omkring forbrukernes reaksjoner på "Varefakta"", august 1972, av IFH (Institutt for husholdningsanalyser). Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0085, Riksarkivet. Gjelder for hele gjennomgangen av denne undersøkelsen. En "på gaten"-undersøkelse i 1970 hadde vist at cirka 91 prosent av de spurte hadde hørt om Varefakta. I 1972-undersøkelsen ble det påpekt at 99, 2 prosent kunne være et noe høyt tall, men begge undersøkelsene viser at begrepet var godt innarbeidet blant norske forbrukere på dette tidspunktet.

²⁵⁶ Som vi har sett understreket Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen i sine ulike opplysningstiltak gang på gang at deklarasjonene ikke betydde at varene som var deklartert var av god kvalitet. Dette budskapet hadde tilsynelatende ikke nådd fram til forbrukerne.

²⁵⁷ "En undersøkelse omkring forbrukernes reaksjoner på "Varefakta"", august 1972, av IFH (Institutt for husholdningsanalyser). Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0085, Riksarkivet.

spiller en langt viktigere rolle. Mye kan derfor tyde på at det idealet – ”den rasjonelle forbrukeren” – komiteen fremmet gjennom varefaktadeklarasjonene, vanskelig kunne forenes med hvordan forbrukerne i realiteten handlet; ”den rasjonelle forbrukeren” syntes således ikke å eksistere som noe annet enn et ideal.

Varefakta – et slag i lufta?

Det vil ikke være særlig fruktbart å felle en dom over dette spørsmålet basert kun på det avgrensede tidsrommet som behandles i denne framstillingen, og det bør derfor åpnes for et lengre tidsperspektiv enn de femten årene som her gjennomgås. I dagens forbrukersamfunn finnes det utvilsomt spor etter det arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen la ned i disse årene. Ikke minst gjelder dette for to vareområder – næringsmidler og tekstiler. Innholdsdeklarasjoner med angivelse av næringsinnhold er i dag påbudt for ferdigpakkede matvarer. Det samme gjelder merking med behandlingssymboler for tekstiler, som komiteen begynte å arbeide med på starten av 1960-tallet. Også for tekstilvaskemidlene deklarerer fortsatt innholdet av kjemiske stoffer.

Det som imidlertid er mulig å påstå, er at komiteens arbeid på kort sikt ikke fikk den virkning at det ble enklere å velge varer for forbrukerne. I den politiske debatten om lov om merking av forbruksvarer på slutten av 1960-tallet ble det tvert om påpekt at det ble stadig vanskeligere å være forbruker.²⁵⁸ Dels hang dette sammen med stadige tekniske nyvinninger som førte til at nye vareslag kom til og at forbedringer ble gjort på allerede eksisterende vareslag. Komiteen klarte på ingen måte å holde tritt med tempoet i vareutviklingen.

Men også for de vareområdene hvor det var utarbeidet deklarasjonsnormer som var ”up-to-date”, fikk altså varefaktadeklarasjonene lite å si for forbrukernes valg fordi forbrukerne i det store ikke skjønnte så mye av dem. Innsikt om dette ble oppnådd i komiteen mot slutten av 1960-årene og begynnelsen av 1970-tallet da en bredere gjennomgang av erfaringene som var gjort etter rundt femten års virksomhet ble foretatt. En utredningskomité om nordisk samarbeid om varedeklarasjonsarbeidet i 1972 pekte på at forbrukernes vanskeligheter med å forstå varedeklarasjonene på tilsiktet måte hadde vært en undervurdert problemstilling.²⁵⁹ Også i Sverige hadde Varudeklarationsnämnden – som hadde vært den fremste pådriveren for detaljrike varedeklarasjoner uten kvalitetskrav – kommet fram til at

---

²⁵⁸ Se Ot. prp. nr. 61 (1966-67): ”Om lov om merking av forbruksvarer,” og Odelstingstidende 1968, side 308-328.

²⁵⁹ *Vedrørende varedeklarasjonssamarbeid i Norden*. Innstilling til Nordisk Samarbeidskomité for Varedeklarasjonsarbeid, 20/2-1973. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

forbrukerne ikke forsto deklarasjonene og i stor grad så på dem som kvalitetsgarantier, og at mulighetene for gjennomføring av kvalitetsmerking derfor burde undersøkes.²⁶⁰

Det skjedde således en holdningsendring mot slutten av denne framstillingens tidsrom. Den noe autoritære innstillingen om at forbrukerne *burde* forstå opplysningene i varedeklarasjonene for å kunne handle mest mulig rasjonelt, ble byttet ut med en holdning om at deklarasjonene burde utformes med større oppmerksomhet rundt hvordan de best kunne gjøre nytte for og forstås av forbrukerne. Dette betydde ikke at arbeidet fram til dette punktet hadde vært forgjeves. Snarere tvert imot – viktige erfaringer var høstet, noe som helt sikkert har hatt betydning for arbeidet med varemerking etter denne framstillingens slutt-punkt.

Varedeklarasjonene og forbrukerne – komiteens største problem?

Hvordan forbrukerne oppfattet varefaktadeklarasjonene var som vi har sett lenge et tema som tilsynelatende ikke interesserte Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking i særlig grad. Først da Astrid Aure tok over som administrativ leder i 1965 ble det gjort en virkelig innsats, hvis vi ser bort fra opplysningskampanjen i forbindelse med lanseringen av Varefakta i 1957, for å opplyse forbrukerne om fordelene med Varefakta.

Men selv da var det ikke et spørsmål om i hvilken grad deklarasjonene faktisk gjorde det lettere for forbrukerne å velge rett vare, bare om å få forbrukerne til å etterspørre varer med Varefakta. ”[D]et [er] et problem å få forbrukerne – husmødrene – til å forstå den nytte og fordel de vil ha av å være mer opplysningsbevisste,” skrev Aure i 1965 til det svenske Kooperative Förbundet.²⁶¹ Dermed var det også ubestridelig at forbrukerne hadde behov for opplysningene som ble gitt i varedeklarasjonene.

Dette var tankegodset – eller ideologien – som lå bak opprettelsen av Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking i 1954, og som hadde ligget bak opprettelsen av den svenske Varudeklarationsnämnden i 1951. Påvirkningskraften fra den svenske nemnden, som igjen hentet sine prinsipper fra den svenske offentlige utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning* fra 1949, var stor, og derfor er det også rimelig å påstå at når nemndens formann, Hjalmar Malmström, i 1959 uttalte at forbrukerne ikke bare bur-

---

²⁶⁰ *Vedrørende varedeklarasjonssamarbeid i Norden*. Innstilling til Nordisk Samarbeidskomité for Varedeklarasjonsarbeid, 20/2-1973. Arkiv: Varefaktakomiteen (kat. nr. 1293.2/11), D-0054, Riksarkivet.

²⁶¹ Se fotnote 130.

de ønske, men faktisk ønsket mest mulig opplysninger om de varene de kjøpte, var dette en forestilling som også sto sterkt i den norske komiteen.

Det var ”den rasjonelle forbrukeren” komiteen, gjennom fagutvalgene, utformet varedeklarasjonene for. Det kan noen ganger være vanskelig å vite om denne idealforbrukeren var trodd å eksistere i det virkelige samfunnet i noen særlig utstrekning, eller om hun – for i denne perioden kan man absolutt si at forbrukerne var kvinner, altså husmødre – var et mål, det vil si at varedeklarasjonene skulle oppdra forbrukerne til å handle rasjonelt. Sannsynligvis var det litt både og. Ideen var uansett å gi forbrukerne makten til å velge varer ut fra egne behov og ønsker, noe de (ofte) detaljerte varefaktadeklarasjonene skulle bidra til.

Det er lite som tyder på at komiteen lyktes med dette. Til tross for at komiteens deklarasjonsmerke Varefakta sannsynligvis etter hvert ble et ganske kjent begrep blant forbrukerne, virker det ikke som at hensikten med varedeklarasjonene helt ble forstått. Interessant nok antyder den ovennevnte spørreundersøkelsen fra 1972 at til tross for at forbrukerne misforsto varefaktadeklarasjonene og trodde de var kvalitetsgarantier, hadde dette likevel lite å si for om varer med Varefakta ble valgt eller ikke. Dermed kan det påstås med ganske stor sikkerhet at komiteens arbeid til syvende og sist ikke bidro stort til å gjøre det lettere for forbrukerne å velge varer, slik målsetningen var.

Dette er viktig å ha med seg når komiteens virksomhet i perioden 1954-1969 skal vurderes. Det var, som vi har sett tidligere i framstillingen, mange problemer komiteen støtete på i sitt arbeid, ikke minst har den dårlige økonomien og følgene av den vært behandlet. Det er imidlertid rimelig å påstå at det manglende gehøret komiteen fikk for sitt prosjekt hos den gruppen den i utgangspunktet skulle gjøre livet lettere for – altså forbrukerne – representerte et vel så stort problem for komiteen. (En annen sak er at komiteen svært lenge synes å ha vært nærmest totalt uinteressert i denne problematikken.)

Det hadde kanskje derfor ikke spilt noen rolle om økonomien hadde vært mye bedre, organisasjonen mer effektiv og dynamisk, om det hadde blitt utarbeidet langt flere varedeklarasjonsformularer og at flere produsenter hadde brukt Varefakta – forbrukerne ville sannsynligvis ha hatt akkurat den samme nytten av varedeklarasjonene. Erfaringene fra Sverige viser at det er hold i en slik antakelse: Varudeklarationsnämnden hadde en langt bedre økonomi enn sin norske motpart, hadde utarbeidet langt flere varedeklarasjonsformularer og langt flere produsenter deklarerer med Varufakta.²⁶² Likevel hadde den de samme

---

²⁶² Se side 49-50.

problemene med å få forbrukerne til å forstå varedeklarasjonene som Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen hadde i Norge.

Kapittel 8. Enklere å være forbruker? – Avsluttende tanker

Ble det enklere å være forbruker som følge av det arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen nedla i perioden 1954-1969? Denne undersøkelsen har vist at det er lite som tyder på at det på kort sikt ble det. Bakgrunnen for dette er todelt. For det første fikk Varefakta aldri et stort nok omfang til å kunne spille en vesentlig rolle i forbrukernes hverdag. For det andre, og kanskje enda viktigere – selv blant de vareslagene hvor det ble deklarerert med Varefakta fikk merkingen lite å si for forbrukernes valg av varer.

Når VG etter informasjonsmøtet 5. september 1957 om lanseringen av Varefakta skrev at varedeklarasjonene ville gjøre det enklere å være forbruker, var det sannsynligvis fordi representantene fra komiteen på møtet hadde ytret et slikt budskap. Det er således liten tvil om at komiteen ønsket å framstille varedeklarasjonene på denne måten. Siden de første varefaktadeklarasjonene som ble lansert var såpass enkle i formen, kunne kanskje et slikt budskap forsvares. Men med tanke på utformingen av deklarasjonene som fulgte, må det være grunn til å stille spørsmålet: Var det meningen at Varefakta skulle gjøre det enklere å være forbruker?

Dette spørsmålet er det vanskeligere å svare på, og kanskje kan det besvares med både et ja og et nei. Dersom varedeklarasjonene ses på helt isolert, er det klart at selve poenget med dem var å gi forbrukerne opplysninger om varen som var deklarerert. Dette skulle hjelpe forbrukerne til å basere sine valg om å kjøpe eller ikke å kjøpe på rene fakta om varen. I dette perspektivet framstår Varefakta som et hjelpemiddel for forbrukerne, med den hensikten å gjøre det enklere for dem å velge varer.

Samtidig har denne undersøkelsen vist at ingenting var enkelt med utformingen av varedeklarasjonene – spesielt hvis man ser bort fra de første varefaktadeklarasjonene. Den utstrakte bruken av vitenskaplige termer og de mange ulike egenskapene som ofte ble deklarerert, betydde at forbrukerne måtte ha mye kunnskap for å kunne bruke deklarasjonene til å vurdere kvaliteten på varene. Derfor er det også mulig å si at komiteen, gjennom varefaktadeklarasjonene, på mange måter gjorde det vanskeligere å være forbruker dersom forbrukerne skulle ha den tilsiktede nytten av varemerkingen. Dette fordi varedeklarasjonene

krevde at forbrukerne utdannet seg selv innenfor en variasjon av vareområder. Som daværende formann i komiteen Alf Sundby og sekretariatsleder Kåre Stendal formulerte det i *Dagbladet* i januar 1960: ”[L]a oss nå håpe at iallefall noen få, når de leser om syntetisk natriumperborat, optiske hvitemidler osv. begynner å interessere seg litt mer for disse ting.”²⁶³

I ettertid er det lett å se at dette var å kreve mye av forbrukerne, og det er grunn til å stille spørsmål ved hvorfor det ikke ble satset mer på å opplyse eller utdanne forbrukerne slik at de kunne ha forutsetninger for å forstå og bruke varedeklarasjonene. Det er i denne sammenhengen viktig å huske på utgangspunktet for det som etter hvert ble kalt den nordiske modellen for forbrukeropplysning – den svenske offentlige utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning* fra 1949. I denne utredningen ble hovedprinsippene for de varemerkingsorganene som i løpet av 1950-tallet ble opprettet i Sverige, Norge, Finland og Danmark lagt. Utredningen handlet likevel ikke bare opplysende merking av forbruksvarer – den la opp et langt bredere program for hvordan forbrukerne skulle øke sin kunnskap og dermed makt. Varemerking var bare én del av dette programmet, som ifølge utredningskomiteen også burde bestå blant annet av en sterk satsning på forbrukerutdanning i skolen og generell forbrukeropplysning til husmødrene.²⁶⁴

Det var denne brede satsningen som i Norge etter hvert falt helt bort. Opprettelsen av Forbrukerrådet i 1953 la riktignok et grunnlag for en bred og ikke minst enhetlig satsning på disse områdene, men da Forbrukerrådet ble nødt til å opprette en egen og i navnet frittstående komité for å ta seg av varemerkingsarbeidet, ble det brede programmet på mange måter fragmentert. Da Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking i virkeligheten ble frittstående gjennom det administrative bruddet i 1957, og den påfølgende konflikten mellom komiteen og Forbrukerrådet eskalerte på 1960-tallet, var det praktisk talt ingen forbindelse mellom den generelle forbrukeropplysningen og varemerkingen lenger. Dermed ble det opp til komiteen selv å stå for opplysningsarbeidet, som i utgangspunktet var en forutsetning for at varemerkingen skulle ha noen reell betydning for forbrukerne. Som vi har sett ble satset svært lite på dette området fra komiteens side, noe som i stor grad kan tilskrives komiteens dårlige økonomi.²⁶⁵

---

²⁶³ Se fotnote 249.

²⁶⁴ *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning*, Statens offentliga utredningar (Sverige) 1949:18.

²⁶⁵ En annen grunn til at opplysningsarbeidet ble så lite prioritert var sannsynligvis at det innad i komiteen fantes en ganske sterk forestilling om at forbrukernes kjennskap til og nytte av Varefakta ville øke bare mange nok varer og vareslag ble omfattet av ordningen.

I og med at komiteens virksomhet var forvaltning av offentlig forbrukerpolitikk, kan man undres over hvorfor de politiske styresmaktene ikke gjorde mer for å sikre at komiteen hadde gode nok vilkår til å oppnå fruktbare resultater. Spesielt ble den manglende støtten fra regjeringshold påfallende da konflikten mellom komiteen og Forbrukerrådet brøt ut etter det administrative bruddet i mars 1957. En grunn til dette var kanskje at Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking, som var et bredt sammensatt organ, på mange måter utfordret det hegemoniet kvinneorganisasjonene og arbeiderbevegelsen hadde fått, særlig i etterkrigsårene, på å representere forbrukerinteressene. I komiteen satt for eksempel representanter fra Norges Industriforbund eller Norges Handelsstands Forbund som påsto å arbeide for forbrukernes sak, noe som etter alt å dømme møtte en betydelig grad av skepsis både i Forbrukerrådet og i arbeiderbevegelsen.

Varemerkingssaken ble således politisert. Jannike Hegnes skriver i sin masteroppgave *Fra husmor til forbruker – Striden om forbruksforskningen 1939-1970* om hvorfor det syntes å være så vanskelig å gjøre en virkelig satsning på forbruksforskningen i etterkrigstiden. Hegnes forklarer dette med at saksområdet ble gjenstand for politisk strid, der venstresiden ønsket et sterkere statlig engasjement, mens høyresiden var mer skeptisk fordi den fryktet at forbruksforskningen skulle brukes som et politisk styringsredskap for å kontrollere den private industrien.²⁶⁶

Dette danner et interessant, analogt tilfelle til arbeidet med frivillig varemerking, men rollene er her snudd på hodet: Høyresiden var pådriverne, særlig fra midten av 1960-tallet, for å satse sterkere på den frivillige merkingen som skjedde gjennom Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen, mens venstresiden etter hvert inntok en mer skeptisk holdning. Den fryktet at næringslivet skulle bruke komiteen til å fremme sine interesser på bekostning av forbrukerinteressene. Resultatet av dette ble, som med forbruksforskningen, at satsningen på frivillig merking av forbruksvarer i en lang tid ble nærmest ikkeeksisterende fra det offentliges side.

Både denne og Jannike Hegnes' framstilling illustrerer således at forbrukerpolitikken var et betent område i etterkrigstiden. Det synes å ha gjort seg gjeldende en betydelig og gjensidig mistanke om den andre sidens motiver for å gjøre en satsning på området, noe som gjorde det umulig å få i stand den politiske konsensusen som sannsynligvis var nødvendig dersom det omfattende forbrukerpolitiske programmet som ble tegnet opp i de

---

²⁶⁶ Hegnes, Jannike (2006):114.

umiddelbare etterkrigsårene skulle kunne realiseres på en ordentlig måte. For arbeidet med den frivillige varemerkingen er det helt åpenbart at det måtte ha vært satset langt mer hvis prosjektet skulle ha hatt en mulighet til å spille den tilsiktede rollen i forbrukernes valg av varer.

Likevel er det grunn til å stille spørsmålet: Hadde det hatt noe særlig å si hvis denne satsningen hadde vært tilstede? Det er ikke mye som tyder på det heller. Varedeklarasjonene var utformet med tanke på idealet om ”den rasjonelle forbrukeren” – en forbruker som var kjennetegnet ved å være kunnskapsrik og svært bevisst sine valg som forbruker, deriblant sine valg av varer. ”Den rasjonelle forbrukeren” forholdt seg ikke til følelser, men til fakta, og derfor var det viktig å gi henne – ”den rasjonelle forbrukeren” var en husmor – nok fakta om varene til å kunne gjøre riktige valg.

Slik var idealet, men som denne undersøkelsen har vist, var det et stort sprik mellom idealet om ”den rasjonelle forbrukeren” og hvordan forbrukerne egentlig forholdt seg til valg av varer. Det er ikke første gang denne forskjellen mellom teori og praksis har blitt påvist. Tonje Leborg skriver i sin masteroppgave *Rikere hverdag – NKLS forbrukeropplysning 1960-1969* at forbrukeropplysningen NKL sto for i første halvdel av 1960-årene tok sikte på å gjøre forbrukerne mer kunnskapsrike, bevisste og kultiverte. NKL fikk lite gjennomslag for forbrukeropplysningsarbeidet blant forbrukerne, noe Leborg mener hang sammen med at forbrukerne ”sannsynligvis ikke [var] så interesserte i å bli slike fornuftige og rasjonelle forbrukere”.²⁶⁷

Det samme kan sies om forsøkene på å opplyse forbrukerne gjennom varefaktadeklarasjonene. Det er helt åpenbart at komiteen kommuniserte med forbrukerne på et nivå som var urealistisk høyt, og vi kan undres over hvorfor den gjorde det. Det er i denne sammenhengen verdt å gå tilbake til utgangspunktet igjen, og den svenske offentlige utredningen *Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning*. Det er liten tvil om at idealet om ”den rasjonelle forbrukeren” var en gitt størrelse i det programmet for offentlige tiltak for å øke forbrukernes kunnskap og makt, utredningen la fram. Dette hadde kanskje mest av alt å gjøre med at det å være forbruker var det samme som å være husmor, noe som gjorde det å være forbruker til et yrke. Kravet om profesjonalitet i husmødrenes utførelse av sine arbeidsoppgaver, et krav som hadde vokst fram i første halvdel av 1900-tallet og som først og fremst kom fra husmødrenes egne rekker, tilsa at det var logisk å forvente at husmødrene

---

²⁶⁷ Leborg, Tonje (2005):92.

forholdt seg til det å være forbruker på en profesjonell og rasjonell måte. Det er i et slikt perspektiv det er lettest å forstå hvorfor varedeklarasjonene fikk den utformingen de fikk.

Fra slutten av 1950-tallet – omtrent samtidig med at de første varene med Varefakta ble lansert – gjennomgikk imidlertid synet på hvem forbrukerne var en forandring. Som Jannike Hegnes viser, var det hun kaller "[o]vergangen fra husmorforbrukeren til en ikke-kjønnnet forbruker" et internasjonalt fenomen med gyldighet også i Norge.²⁶⁸ Forutsetningen for idealet om "den rasjonelle forbrukeren" falt derfor mer eller mindre bort, uten at det synes å ha påvirket Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og senere Varefaktakomiteen i dens arbeid med varemerkingen.

I et slikt perspektiv framstår komiteens virksomhet i tidsrommet for denne framstillingen, særlig på 1960-tallet, nærmest som reaksjonær. Det må likevel sies at en slik konklusjon baserer seg på at overgangen fra husmorforbrukeren til en ikke-kjønnnet forbruker skjedde brått. Denne prosessen skjedde nok mer gradvis. Husmorforbrukeren, både som ideal og som realitet, sto derfor etter alt å dømme fortsatt sterkt gjennom hele 1960-tallet selv om en endring på dette området var på gang fra slutten av 1950-tallet. Det som imidlertid er rimelig å påstå, er at idealet om "den rasjonelle forbrukeren", som nok i utgangspunktet var ganske urealistisk, etter hvert mistet relevans. Derfor fikk heller ikke varedeklarasjonene den tiltenkte gjennomslagskraften, fordi de var utformet med tanke på dette idealet.

Likevel ser vi at en del av det Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen drev med i perioden 1954-1969 har satt varige spor i dagens forbrukersamfunn. I dag er det enkelte varegrupper komiteen arbeidet med som forbrukerne tar for gitt at har varedeklarasjoner eller er merket på andre måter. Merking av tekstiler både med fiberangivelse og behandlingssymboler er ikke bare påbudt, men brukes også aktivt av forbrukerne som veiledning til kvaliteten på varen og som veiledning til hvordan den skal behandles – hvilken temperatur varen skal vaskes på, om den kan strykes eller ikke, om den tåler å tørkes i tørketrommel eller lignende.

Et område som i de senere årene har blitt like aktuelt, er merking av matvarer. En undersøkelsesrapport fra 2007 gjort av Statens institutt for forbruksforskning viser at en høy andel av forbrukerne etterspør og bruker varedeklarasjoner på matvarer i kjøpsituasjoner. Rapporten viser til at undersøkelsen stadfester at funnene er i tråd med hva tidligere

---

²⁶⁸ Hegnes, Jannike (2006):116.

undersøkelser om emnet har vist, og setter dette i sammenheng med at et økt fokus på helse og sunt kosthold i dagens samfunn har gjort forbrukerne mer bevisste på næringsinnholdet i matvarene de kjøper.²⁶⁹

Det er derfor ikke fruktbart å vurdere det arbeidet Hovedkomiteen for Varedeklarasjoner og Kvalitetsmerking og senere Varefaktakomiteen gjorde i perioden 1954-1969 bare ut fra hvilke resultater komiteen oppnådde i akkurat denne perioden, men også i en større historisk sammenheng. I dette perspektivet virker relevansen av komiteens arbeid å være større i dagens forbrukersamfunn enn i den femtenårsperioden som her er behandlet.

Dette tvinger oss til ikke å se på komiteens arbeid i et tidsavgrenset vakuum, men som del av en historisk utviklingsprosess. Problemene komiteen hadde med å få varedeklarasjonene til å spille en viktig rolle i forbrukernes valg av varer på kort sikt, sier kanskje noe om hvor vanskelig det generelt sett kan være å få et umiddelbart gjennomslag for nye tiltak. Mer spesielt illustrerer dette også at perioden denne framstillingen har behandlet var en første fase av etterkrigstidens utvidede offentlige forbrukerpolitikk, og således også var en forsøksfase – selv om den av samtiden neppe ble sett på som det. Den videre utviklingen av den offentlige forbrukerpolitikken har nok vært basert på erfaringer fra denne perioden, og komiteens arbeid har derfor spilt en viktig rolle i utviklingen både av den offentlige forbrukerpolitikken og forbrukersamfunnet.

---

²⁶⁹ *Symbolmerking av sunn mat – forbrukersurvey*, oppdragsrapport nr. 7-2007, Statens institutt for forbruksforskning.

Kilder

Arkiv

Riksarkivet

Varefaktakomiteen, katalog 1293.2/11:

Arkivbokser i saksarkiv B: 0001-0017.

Arkivbokser i saksarkiv D: 0001, 0011, 0012, 0019, 0020, 0022, 0023, 0036, 0043, 0044, 0045, 0054, 0059, 0085, 0086, 0136.

Forbrukerrådet, katalog 1305.1/10:

Arkivboks i saksarkiv D: 0001.

Forbrukerrådets arkiv i Oslo

Møteprotokoller 1953-1957.

Beretning for budsjettåret 1953/54.

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Landsorganisasjonen i Norge, Ea-0003.

Klipparkivene ”Forbrukerrådet” og ”Kvalitetskontroll”.

Norsk Filminstituttets arkiv og bibliotek, Oslo

Husmorfilmen *Hjemme hos oss* (1957).

Riksarkivet, Sverige

Varudeklarationsnämnden, katalog SE/RA/420466, arkivboks B II.

Trykte kilder

Tidsskrifter

Aftenposten, 6/9-1957; 27/2-1962.

Arbeiderkvinnen, nr. 7-8, juli/august 1952; nr. 9, september 1952; nr. 3, mars 1953.

Dagbladet, 8/6-1959; 6/1-1960; 15/1-1960; 20/1-1960.

Morgenbladet, 28/9-1966.

Morgenposten, 15/1-1960.

Sosialt Arbeid, 1953, innbundet årgang på Nasjonalbiblioteket.

Stortingsforhandlinger

St.prp. nr. 1. Tillegg nr. 11 (1953). ”Om opprettelsen av Forbrukerrådet.”

Tillegg til budsjett-innst. S. nr. 92 (1953). ”Innstilling fra sosialkomiteen om opprettelse av Forbrukerrådet.”

Ot.prp. nr. 61 (1966/67). ”Om lov om merking av forbruksvarer.”

St. meld. nr. 43 (1967/68). Om Varefaktakomiteens framtidige oppgaver og organisasjonsform.

Odelstingstidende 1968.

Stortingstidende 1968/69.

Annet

Kvalitetsforskning och Konsumentupplysning, SOU nr. 18 (1949).

Symbolmerking av sunn mat – forbrukersurvey, oppdragsrapport nr. 7-2007, Statens institutt for forbruksforskning.

Litteratur

Aléx, Peder 1994: *Den rationella konsumenten – KF som folkuppfostrare 1899-1939*.

Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Avdem, Anna Jorunn 2001: *Husmorparadiset: eit tilbakeblikk på husmora i 1950- og 60-åra*. Oslo: Samlaget.

Berg, Trine 2006: *Nødvendige hensyn i krisetid?: debatten om gifte kvinner i Oslo kommunes tjeneste med vekt på gifte lærerinner 1928-1937*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo.

Bergh, Trond og Helge Pharo (red.) 1977: *Vekst og velstand: norsk politisk historie 1945-1965*. Oslo: Universitetsforlaget.

Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) 1999: *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingetid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen akademiske forlag.

Furre, Berge 2000: *Norsk historie 1914-2000: Industrisamfunnet – frå vokstervisje til framtidstvil*. Oslo: Gyldendal forlag.

Hegnes, Jannike 2006: *Fra husmor til forbruker: striden om forbruksforskningen 1939-1970*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.

Lange, Even 1998: *Samling om felles mål 1935-1970*. Aschehougs Norgeshistorie, bind 11, Oslo: Aschehoug forlag.

Lange, Even (red.) 2006: *Organisert kjøpekraft: forbrukersamvirkets historie i Norge*. Oslo: Pax.

Leborg, Tonje 2005: *Rikere hverdag: NKLS forbrukeropplysning 1960-1969*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo.

Linder, Doris H. 1997: *Aase Lionæs: en politisk biografi*. Oslo: Det norske arbeiderparti.

Myrvang, Christine m.fl 2004: *Temmet eller uhemmet: historiske perspektiver på konsum, kultur og dannelse*. Oslo: Pax.

Sund, Heidi M. 2005: *Mellom kommersielle krav og ideelle formål: organisasjonsvirksomhet i NKL 1945-59*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo..

Theien, Iselin 2004: *The relationship between State and Consumers under Social Democracy: Norway 1946-60*. Artikkel presentert på konferansen "Au nom d'Consommateur", Paris EHEES, 10.-11.6.2004.